

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเข้าร่วม (Social movement)
2. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement)
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม
4. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อม
5. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย
6. แนวคิด ทฤษฎีไร้ระเบียบหรือทฤษฎีซับซ้อน (Chaos Theory หรือ Dynamic Complex System)
7. แนวคิด ทฤษฎีประชาสังคม
8. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
9. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
10. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
11. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเข้าร่วม (Social movement)

สุวิทย์ รุ่งวิสัย (2542) ได้อธิบายถึงแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าเป็นขบวนการของกลุ่มอย่างหนึ่ง ที่มีลักษณะพิเศษ มีโครงสร้างเฉพาะตัวในช่วงการรวมกลุ่มใหญ่ขึ้น และมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ การรวมกลุ่มทำงานที่จะถือว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้ คือ ต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน ต้องมีความร่วมมือร่วมใจกัน และยอมรับกันและกันในกลุ่ม ต้องมีความสำนึกผูกพันต่อกัน และภารกิจของกลุ่มอย่างมั่นคง ต้องมีความพร้อมที่จะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ต้องมีอุดมการณ์ คือความมุ่งมั่นใฝ่ฝันถึงภาวะที่ดีที่สุด และความเจริญก้าวหน้าของสังคม

กาญจนา แก้วเทพ (2539) ได้ให้คำนิยามของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นจะต้องประกอบไปด้วย กิจกรรมรวมหมู่ (Collective Actions) ที่สมาชิกในขบวนการทั้งหมดมีความเข้าใจร่วมกันว่าตนเองมีผลประโยชน์ร่วม (Common Interest) และมีเอกลักษณ์ร่วมกัน (Common Identity) ขบวนการเหล่านี้ จะมีความหลากหลายในแง่ ประเด็นที่เคลื่อนไหวและบุคคลที่เข้าร่วม แต่ก็มีจุดร่วมอยู่ 3 ประการคือ

1. เน้นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง
2. มีอิสระในการกำหนดกำหนดชะตาชีวิตของตนเองมากขึ้น ขบวนการเหล่านี้ จะมีข้อ

วิพากษ์วิจารณ์ ขีดจำกัดและจุดอ่อนของระบบราชการ

ขบวนการเหล่านี้เริ่มตั้งคำถาม และแสดงความสงสัย ต่อแนวคิดเรื่องความก้าวหน้า ที่เน้นเพียงมิติเดียว คือ ปริมาณความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

Escobar, A. (1992) ได้ให้คำนิยามของขบวนการทางสังคม หมายถึง การกระทำการรวมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่สร้างสรรค์ การกระทำการรวมหมู่ถือเป็นการกระทำที่ผู้คนจำนวนมาก ร่วมมือกันกระทำการด้วยกัน ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่สำคัญของสังคม โดยที่ผู้ร่วมในขบวนการอาจจะมีหรือไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงตั้งแต่แรกเริ่มก็ได้ แต่เมื่อขบวนการมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ก็อาจจะมีการเปลี่ยนแปลง ค่านิยม (Values) สถาบัน (institutions) และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างประชาชนกับรัฐได้ หรือส่งผลต่อตัวผู้เข้าร่วมในขบวนการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว และจิตสำนึกทางการเมือง พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ มุมมอง บทบาทของตนเองในสังคมได้

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ได้อธิบายขบวนการสังคม โดยให้ความสำคัญไปที่จุดที่ว่า ขบวนการทางสังคมมีการจัดตั้งองค์กรอย่างไร โดยไม่ได้สนใจถึงสาเหตุที่กำเนิดขึ้น เพราะเหตุใดบางขบวนการจึงล้มเหลว แต่บางขบวนการกลับประสบความสำเร็จมากกว่า ดังนั้น เพื่อที่จะประสบความสำเร็จ ขบวนการจึงจำเป็นต้องมี ทรัพยากร ที่พร้อมเพียงทั้งในด้านบุคคล งบประมาณ หรือ พันธมิตร และต้องทำการเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้ง ชักจูง หรือการสร้างเครือข่ายแนวร่วม โดยผู้เข้าร่วมในขบวนการจะเข้าร่วมและระดมทุนด้วย ก็เพราะเห็นว่าจะได้ประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่าทฤษฎีนี้จึงเน้นไปที่ ยุทธศาสตร์ที่ทำให้ขบวนการประสบความสำเร็จในการเรียกร้อง เปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐบาล หรือ กฎหมาย

ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process) หรือโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure) วิเคราะห์ถึงความล้มเหลวหรือความสำเร็จของขบวนการทางสังคมว่าขึ้นอยู่กับ “โอกาสทางการเมือง” ในขณะนั้น ถ้าหากรัฐบาลมีความเข้มแข็ง และเข้าไปกำกับ ควบคุมประชาชนอย่างเข้มข้น ขบวนการก็จะถูกบีบบังคับให้อ่อนแอ โอกาสทางการเมืองจะยิ่งน้อยลง ในทางตรงข้าม หากรัฐบาลอ่อนแอ หรือมีช่องว่างทางการเมือง ก็จะเปิดโอกาสให้ขบวนการทางสังคมประสบความสำเร็จมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการทางสังคมกับรัฐบาล และอำนาจอื่นๆ ในสังคมจึงมีความสำคัญ

สรุปได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการรวมตัวของบุคคลผู้มีความต้องการในเรื่องเดียวกัน รวมตัวกันแสดงออกถึงความต้องการและรวมตัวกันหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาซึ่งมีวิธีการในการเคลื่อนไหว แตกต่างกันไป บางกลุ่มเคลื่อนไหวอย่างสงบเพียงเพื่อต้องการแสดงความคิดเห็นและมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เห็นว่าเหมาะสม ในขณะที่บางกลุ่มใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กลุ่มต้องการ อย่างไรก็ตามขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นวิถีทางที่นำไปสู่การแสดงออก ของความแน่นอน เข้าร่วมในวิถีทางที่ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายร่วมกันได้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ (New social movement)

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์ (2540) ได้ให้ความหมายของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ว่า หมายถึง การรวมกลุ่มคนโดยมีเป้าหมายเด่นชัดอยู่ที่การช่งชิงการนำในการสร้างค่านิยมหรือความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่เรียกร้องต่อสู้หรือเคลื่อนไหวและไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือกติกาแบบเก่าเป็นการหาที่ยืนอย่างมีศักดิ์ศรีให้แก่กลุ่มของตนเองในสังคม แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่จะเริ่มต้นมาจากความไม่พอใจในระบบการเมืองแบบเก่า แต่รูปแบบของขบวนการดังกล่าวก็ไม่มีเฉพะประเด็นเรื่องการเมืองเท่านั้น หากยังขยายกว้างออกไปประเด็นปัญหาที่สำคัญของสังคมด้านต่างๆ อีก

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนเกิดขึ้นในรูปแบบใหม่ๆ ที่หลายหลายมากมาย โดยประชาชนธรรมดาจากกลุ่มต่างๆ อย่างหลากหลายทั้งในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกและประเทศโลกที่สาม เช่น ขบวนการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มต่างๆ ทั้งสตรี กลุ่มคนรักเพศเดียวกัน และชนพื้นเมือง ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ขบวนการสันติภาพ ขบวนการเรียกร้องให้กลับไปหาคำตอบดั้งเดิมของศาสนา ขบวนการเคลื่อนไหวให้กลับมากินอยู่อย่างธรรมชาติและขบวนการต่อต้านการพัฒนาแบบตะวันตก เป็นต้น มีผู้ให้ความเห็นว่า

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้มีลักษณะพิเศษกว่ารูปแบบการเคลื่อนไหวในอดีตแต่เดิม 4 ประการ คือ ประการแรก ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ไม่ผูกติดอยู่กับชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน ประการที่สอง ประเด็นของการเคลื่อนไหวของขบวนการเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มแคบๆ เท่านั้น ประการที่สาม กระบวนการเรียกร้องไม่สนใจดำเนินการผ่านกลไกของรัฐไม่ว่าเป็นพรรคการเมืองหรือนักการเมือง แต่จะเข้าเรียกร้องด้วยตัวเองเป็นหลัก ประการสุดท้าย เป้าหมายการเรียกร้องจึงไม่ใช่เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีต แต่ต้องการสร้างสรรค์กติกาหรือกฎเกณฑ์ใหม่ในการดำรงชีวิตหรือการสร้างความหมายและค่านิยมใหม่มากกว่า ด้วยเหตุนี้จึงอาจถือว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ได้เปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบ ผู้เข้าร่วม และปัญหาที่ผลักดัน ในด้านรูปแบบนั้นมีลักษณะเด่นชัดว่าเป็นการเรียกร้องด้วยตนเองมากกว่าการทำงานผ่านกลไกของรัฐและมีกระบวนการที่สร้างสรรค์อย่างมาก โดยเฉพาะกระบวนการ 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

กระบวนการสร้างความหมาย หมายถึง การนิยามความคิดใหม่ๆ เช่น ความหมายของระบบคุณค่าในการดำรงชีวิต ความหมายของสิทธิ แนวทางเลือกในการพัฒนา และความหมายของระบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เป็นต้น

กระบวนการสร้างความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ หมายถึง ความพยายามของผู้คนในสังคมที่แสวงหาพื้นที่ทางสังคมและการแสดงออกทางวัฒนธรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิในการดำรงอยู่อย่างแตกต่างและอย่างมีความเสมอภาคกับกลุ่มต่างๆ ในสังคม

ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงมีลักษณะเป็นพลังทางสังคมอย่างหนึ่ง เพราะเป็นกระบวนการในการแสดงออกอย่างอิสระและอย่างหลากหลายของทั้งกลุ่มและปัจเจกบุคคลในส่วนต่างๆ ของสังคม ทั้งที่จัดตั้งเป็นองค์กรและเป็นการปฏิบัติการในชีวิตประจำวันซึ่งพยายามผลักดันและเรียกร้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการแข่งขันอำนาจทางการเมืองและการสร้างสรรค์ความหมาย คุณค่า และวิถีคิดใหม่ในการดำรงชีวิตที่มักเกิดขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ด้วยการเคลื่อนไหวต่อต้าน การท้าทายทางความคิด การแสดงออกอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา และการผลักดันเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ของกลุ่มชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ในเวทีประชาสังคมและในเวทีของประชาคมโลกอย่างเชื่อมโยงกัน

Van Cott and Donna Lee (1996) ได้กล่าวถึงขบวนการเรียกร้องสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิม (indigenous peoples) ในประเทศต่างๆ ของทวีปละตินอเมริกา (A Pan American Indigenous Peoples Movement) อันเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เพราะไม่ใช่เป็น

การเรียกร้องเพื่อต้องการสิทธิในการปกครองตนเองในระดับชาติ (a national self-determination) แต่เป็นการเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองอย่างจำกัด (internal self-determination) โดยได้พยายามทำการเคลื่อนไหวเรียกร้องบนเวทีนานาชาติ ผ่านองค์การสหประชาชาติ ด้วยการพยายามชูการเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (human rights) จนสามารถผลักดันไปสู่การยอมรับการร่างคำประกาศ ว่าด้วยสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิม ในปี ค.ศ. 1987

Two – Axe Early and Mary (1994) ได้กล่าวถึง ขบวนการเรียกร้องสิทธิของสตรีอินเดียในแคนาดา ที่ได้พบความไม่ยุติธรรมของพระราชบัญญัติอินเดีย (the Indian Act) ของประเทศแคนาดา ที่มีความไม่ยุติธรรมต่อสตรี มีการเลือกปฏิบัติและลำเอียงเข้าข้างเพศชาย จึงได้ลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อต้าน ในปี ค.ศ. 1965 จากการร่วมมือประสานงาน ระหว่างขบวนการสิทธิสตรีในแคนาดา และประเทศต่างๆ จึงกลายเป็นความเคลื่อนไหวข้ามพรมแดนของรัฐ – ชาติ จนเกิดแรงกดดันต่อรัฐบาลแคนาดา จนในต้นทศวรรษ 1990s จึงยอมแก้ไขพระราชบัญญัติอินเดีย เพื่อให้สิทธิแก่สตรีอินเดียเท่าเทียมกับบุรุษอินเดีย ทั้งนี้เนื่องจากขบวนการประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวผ่านเวทีต่างๆ รวมทั้งระดับนานาชาติ เช่น การยื่นฟ้องศาลโลก จนมีคำวินิจฉัยในปี ค.ศ. 1981 ว่าการกระทำของรัฐบาลแคนาดาขัดกับหลักการ ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ และการเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชนต่างๆ ล้วนเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของขบวนการนี้ทั้งสิ้น

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2543) ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์ของขบวนการทางสังคม เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไทยไปสู่ภาวะที่พึงปรารถนา ว่าในบรรดานักพัฒนาและนักวิชาการได้แบ่งออกเป็น 3 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่หนึ่ง ให้การยอมรับระบอบรัฐสภาแบบประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ แต่พยายามกดดันผ่านทางช่องทาง การเปลี่ยนแปลงกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย การปรับเปลี่ยนสถาบัน และทัศนคติโดยผ่านกิจกรรมทางสังคมต่างๆ หรือโดยวิธีการลอบบี้นักการเมือง

แนวทางที่สอง คือ การก่อตั้งพรรคการเมือง เพื่อให้เป็นตัวแทนของประชาชนในระดับล่าง จะได้เป็นช่องทางสู่การเปลี่ยนแปลงได้โดยตรง

แนวทางที่สาม คือ แนวทางที่เสนอให้ ประชาชนเพิกเฉยต่อบทบาทรัฐ หรือที่เรียกว่า นิวอานาธิสม์ (new anarchism) กลับไปดำเนินวิถีชีวิตที่ตนเองและชุมชนต้องการ และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ

สำหรับขบวนการในสังคมไทยร่วมสมัย ยึดแนวทางที่หนึ่ง เนื่องจากว่าแนวทางที่สองยังมีปัญหา เพราะว่าอำนาจของรัฐยังคงเข้มแข็ง โดยเฉพาะอำนาจในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ และความคิดครอบงำของระบบอุปถัมภ์ในอดีต ที่ยังไม่อาจลดทอน หรือถูกกำจัดออกไปอย่างง่ายดายในเวลา

นอกจากนี้ การก่อตั้งพรรคการเมือง ยังได้รับความสนใจน้อย ถึงแม้จะมีแนวทางออกมาจากนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนบางแห่งก็ตาม เพราะอาจนำไปสู่การแตกแยกระหว่างพวกเดียวกัน และทำให้ขบวนการประชาชนถอยห่างไปจากจุดหมายที่ต้องการให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายโดยตรง และการโต้กลับ แนวคิดนำของอำนาจในปัจจุบัน

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2540) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ของสังคมตะวันตก โดยเฉพาะขบวนการทางสังคมที่สหรัฐอเมริกาและที่ยุโรปตะวันตก จะเกี่ยวข้องกับขบวนการที่เน้นในเรื่องคุณภาพชีวิต และการปกป้องความเป็นตัวของตัวเองในปัจจุบันบุคคลมากกว่าในเรื่องปัญหาปากท้อง โดยผู้เข้าร่วมขบวนการมักเป็นคนชั้นกลางเป็นหลัก แต่ในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในละตินอเมริกาและอินเดีย ประเด็นการเรียกร้องของขบวนการทางสังคมมักจะโยงกับมิติทางด้านปัญหาเศรษฐกิจ หรือปัญหาปากท้อง ซึ่งยังคงเป็นปัญหาใหญ่ ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากร กลุ่มผู้เข้าร่วมขบวนการจึงมักมาจากกลุ่มไร้อภิสิทธิ์ กลุ่มคนชายขอบ คนงาน และชาวนาที่ยากจน ยกตัวอย่างเช่น ขบวนการเซี่ยปาส ที่เม็กซิโก ขบวนการผู้หญิง ขบวนการชาวนา ขบวนการต่อต้านวรรณะของกลุ่มจัณฑาล และขบวนการสิ่งแวดล้อม ของอินเดีย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ขบวนการทางสังคมของคนชั้นกลางก็เกิดขึ้นพร้อมๆ กันด้วย กลายเป็นขบวนการทางสังคมทั้งสองแบบในประเทศกำลังพัฒนา โดยขบวนการทั้งสองจะเชื่อมโยงกันโดยผ่านผู้ร่วมขบวนการที่มาจากหลากหลายชนชั้นผ่านองค์กร ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกันและผ่านการเข้าร่วมขบวนการในบริบทสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเดียวกัน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2539) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยเริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ยุค 14 ตุลาคม 2516 อันเป็นจุดเริ่มต้นของความเคลื่อนไหวทางสังคมสมัยใหม่ โดยในระยะเริ่มต้นมีลักษณะเป็นแบบ "การต่อต้านสังคม" (social protest) ซึ่งมุ่งไปทางด้านการต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ต่อมาภายหลังจึงเริ่มมีข้อเสนอแนะมากขึ้นในลักษณะของการปฏิรูปนโยบาย (social engineering) และไม่ใช่เป็นลักษณะการต่อต้านระบบ หรือเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบอย่างถอนรากถอนโคน อย่างไรก็ตาม ขบวนการนี้ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนให้เข้าร่วมอย่างกว้างขวาง กิจกรรม

ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการเปิดโปง การเสนอข้อมูล การให้การศึกษา การลှอบบี้ทางการเมืองและการประเมินสถานการณ์ทางวิชาการ หรืออาจมีการชุมนุมมวลชน ขนาดเล็กในท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหวของมวลชนเพื่อสิ่งแวดล้อม

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2543) เสนอแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมืองที่ได้กล่าวถึงในทศวรรษ 1990 ที่ได้เกิดปรากฏการณ์ของความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ได้ก่อตัวขึ้นในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการต่อต้านนโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่น โดยสาเหตุเกิดจาก ประการแรก ระบบธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมถูกใช้จนเกิดความสมารถที่จะรองรับซึ่งมีผลกระทบต่อระบบนิเวศขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงอยู่ และประการที่สองเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่รัฐไม่สามารถเป็นผู้ควบคุมการจัจัดสรรการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้และระบบตลาดก็ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ จึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันเพื่อชี้ให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สามารถแยกออกจากปัญหาความยากจนได้ โดยมักจะเคลื่อนไหวในรูปขององค์กรทางสังคม เครือข่ายความร่วมมือและการรวมกลุ่มของผู้ไร้อำนาจ ทั้งนี้เพราะว่าเวทีอย่างเป็นทางการหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ไม่มีช่องว่างให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง

อาพันธ์ กาญจนพันธ์ (2544) ได้กล่าวถึงความเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมในเมืองเชียงใหม่ ถือเป็นกรเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เช่นเดียวกับความเคลื่อนไหวในการต่อสู้เพื่อรักษาป่าหน้าหมู่บ้าน หรือป่าชุมชนของหมู่บ้านในชนบท ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องกับอุดม-การณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ คือ การได้มีส่วนร่วมในการควบคุมและจัดการทรัพยากรเมื่อต้องเผชิญกับการขัดแย้งกับภายนอก จึงเห็นได้ว่า ความเป็นชุมชนจะวางอยู่บนหลักการเดียวกับอำนาจในการจัดการทรัพยากร หรือการมีส่วนร่วม ดังนั้นถ้าหากถูกปฏิเสธ ชุมชนก็จะรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิดังกล่าวซึ่งเป็นสิทธิชุมชน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร นั่นเอง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543) ได้กล่าวถึง ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากที่ได้เริ่มเกิดวิกฤติการณ์ของชีวิตและธรรมชาติ ที่สิ่งแวดล้อมกำลังถูกทำลายลงไป ทำให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (new social movement) ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้มีลักษณะไปในทางการต่อต้านการเมืองแบบเก่า และต่อต้านนโยบายการพัฒนาที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีลักษณะเป็นความเคลื่อนไหวแบบไร้พรมแดนทางชนชั้น

ที่ประกอบด้วยคนหลากหลาย ไม่ใช่การต่อสู้แบบชนชั้นอย่างเก่า แต่เป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่มีอำนาจกับชนชั้นที่ไร้อำนาจในการควบคุมทรัพยากรทุกประเภทของสังคม การเคลื่อนไหวมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันเกิดจากการทำงาน ของพลังกลไกตลาดเสรี และการพยายามสร้างแรงกดดันให้รัฐบาลใช้มาตรการหลายด้าน เพื่อควบคุม "ความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม" อันเกิดจากระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี โดยการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ในระดับชุมชนท้องถิ่นของโลกที่สาม จะมี 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่หนึ่ง จะเป็นการต่อต้าน หรือการลุกฮือขึ้นสู้ เพื่อยุติการคุกคามทางสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตดั้งเดิม อันเกิดจากการกระทำของรัฐ และระบบตลาดทุนนิยมเสรี

รูปแบบที่สอง ได้แก่ การกลับคืนสู่รากเดิมของวัฒนธรรม เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตธรรมชาติของท้องถิ่น

สันติสุข โสภณศิริ (2530) ได้กล่าวถึง ตัวอย่างที่ดีของการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในโลกที่สาม ที่มีทั้งแนวทางการต่อต้านการรุกรานทางสิ่งแวดล้อม และแนวทางการฟื้นฟูวิถีชีวิตธรรมชาติ ได้แก่ ขบวนการชิบโก้ ในเขตเทือกเขาหิมาลัยของอินเดีย ที่ประกาศว่า ดิน น้ำ และอากาศ คือพื้นฐานของชีวิต และล้วนมีต้นกำเนิดจากป่าไม้ จึงต้องมารวมกันโอบกอบต้นไม้ ช่วยกันปกป้องมิให้ถูกตัดโค่นทำลายลงด้วยฝีมือของกลุ่มนายทุน ขบวนการชิบโก้ได้ส่งผลสะท้อนไปทั่วอินเดีย ทำให้เกิดการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ป่าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นต้นเหตุให้รัฐบาลต้องยอมปรับเปลี่ยนนโยบายป่าไม้ที่ต้องเน้นเพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการค้า และทำให้กระแสการเคลื่อนไหวทำงานของนี้แพร่กระจายไปหลายแห่งในเขตป่าฝนของโลกที่สาม นอกจากนี้ ขบวนการชิบโก้ยังเป็นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวตามแนวทางการฟื้นฟูวิถีชีวิตธรรมชาติ โดย ชุนเคอร์ลาล พาหุภนา ผู้นำคนหนึ่งของขบวนการ ที่ได้กล่าวถึงการพิทักษ์รักษาป่า จะต้องเชื่อมโยงกับปัญหาในการพัฒนาด้วย ทั้งนี้เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบท คือการขยายพื้นที่การผลิตมากกว่าขยายพื้นที่ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะถูกทำลาย จึงจำเป็นต้องกลับคืนสู่สภาพเดิม ของวัฒนธรรมตะวันออกที่เน้นการฟื้นฟูธรรมชาติ ที่เอาธรรมชาติกลับคืนมาสู่ระบบเศรษฐกิจ และตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมวลชนผู้ยากไร้ บทหลักการแห่งอหิงสธรรม

เดชา ศิริภัทร และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2530) ได้กล่าวถึง จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดที่ชี้ให้เห็นพลังของขบวนการทางนิเวศวิทยา คือ การเติบโตของพรรคกรีน (Die feinen หรือ The Greens) ของเยอรมันนี้ โดยที่พรรคกรีนเติบโตขึ้นมาจากกลุ่มรณรงค์ปัญหาท้องถิ่นที่ชื่อ "Bürger initiativen" และได้ขยายตัวออกไปร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอื่นๆ เป็นขบวนการระดับชาติ ต่อมาหลังจากเหตุการณ์ประท้วงเพื่อต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1975 และ

หลังจากที่ได้ตกอยู่ในความยุ่งยากในการรวบรวมกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลาย เป็นเวลากว่า 5 ปี จึงสามารถก่อตั้งพรรคกรีนได้เมื่อเดือน มกราคม ค.ศ. 1980 และกลายเป็นพรรคการเมืองสีเขียว ที่ได้รับความสนใจ และได้รับคะแนนนิยมที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนสามารถขยายบทบาทในรัฐสภา ของหลายๆ ประเทศในยุโรปในเวลาต่อมา

อนุชาติ พวงสำลี (2540) ได้กล่าวถึง การก่อตัวของกลุ่มต่างๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งที่มี กลุ่มที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในเมือง และชนบท หรือกลุ่มทำงานเชิงพื้นที่ หรือกลุ่มปัญหาเดียวกัน เช่น กลุ่มภาคเหนือตอนบน กลุ่มภาคอีสาน เป็นต้น โดยระดับของความเคลื่อนไหว และความ เข้มแข็งของแต่ละองค์กรอาจยังไม่เท่ากัน แต่ส่วนใหญ่จะมีเป้าหมายร่วมกัน คือ ป้องกันและ แก้ไขวิกฤติสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคของตน โดยที่ผลจากการรวมตัวที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ทั้งใน เมืองและชนบทนี้ ทำให้การประชุมประจำปี เวทีสิ่งแวดล้อม' 38 ให้เกิดความคิดที่จะสร้างองค์กร ที่ทำหน้าที่ประสานงานกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็น "เครือข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อม และการ พัฒนาของไทย "(Thai Environment and Development Network – TEDNET) โดยมีเครือข่าย กว่า 200 องค์กร มีภารกิจหลักคือ เพื่อสนับสนุน และส่งเสริมเครือข่ายให้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐ และเอกชน ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

อนุชาติ พวงสำลี (2540) ได้กล่าวถึงขบวนการพิทักษ์ผืนแผ่นดินออสเตรเลีย (Land Core Movement) อันเป็นขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น ที่มีเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ ทุกมลรัฐของประเทศ มีกลุ่มที่ทำกิจกรรมอย่างเข้มแข็ง ประมาณ 2200 กลุ่ม ทั่วประเทศ และมี สมาชิกที่เป็นเกษตรกรมากถึงร้อยละ 30 ของเกษตรกรทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะขบวนการพิทักษ์ ผืนแผ่นดินออสเตรเลียเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของเกษตรกร หรือชาวนากลุ่มเล็กๆ ที่มีจุด มุ่งหมายหลักเพื่อต่อสู้กับปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน โดยเฉพาะปัญหาดินเค็ม ปัญหาวัชพืช ในบริเวณที่ราบลุ่ม ปัญหาคุณภาพของลำน้ำ และปัญหาการกัดเซาะแนวเขตชายตลิ่ง นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมทางด้านอื่นๆ อีกหลายกิจกรรม รวมทั้งการปลูกต้นไม้ และการแสวงหารูปแบบทาง การเกษตรเชิงอนุรักษ์ หรือเกษตรยั่งยืนอีกด้วย

หลักการทำงานที่สำคัญ ขบวนการคือการรวมพื้นฐานการทำงานในระดับชุมชนที่จะต้อง มี ส่วนร่วมในการวางแผน และการปฏิบัติการเป็นสำคัญ และการแก้ไขปัญหาใดๆ จะต้องครอบคลุม ในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ ดิน น้ำ ต้นไม้ วัชพืช ทั้งนี้เพราะปัญหาทุกด้าน ล้วนแต่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ กัน โดยการเกิดขึ้นของกิจกรรมต่างๆ มีข้อสังเกตที่พบได้สองประการคือ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม และมีบทบาทของผู้หญิงเป็นอย่างมาก ประการที่สองลักษณะการเกิดและการ ขยายตัวของเครือข่าย จะมีลักษณะล่างขึ้นบน (bottom – up) และบนลงล่าง (Top – down)

ไปพร้อมๆ กัน จากแนวคิดที่สำคัญของขบวนการ จึงทำให้ได้รับการยอมรับจากราชการที่เกี่ยวข้อง จนกลายเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ฝ่ายต่างๆ ให้การยอมรับอย่างกว้างขวาง ทุกรัฐบาลและพรรคการเมืองได้รับเอาแนวทางการทำงานอนุรักษ์ โดยใช้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมหลัก เป็นนโยบายต่อมาในระดับชาติเลยทีเดียว

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อม

2.4.1 วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่

จากรายงานของสถาบันสิ่งแวดล้อมระดับนานาชาติที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็น World Resources Institute, World watch Institute หรือ United Nations Environment Programmed (UNEP) ต่างมีข้อสรุปที่เหมือนกันคือ ในปัจจุบันนี้สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติของโลก โดยภาพรวมมีแนวโน้มที่เสื่อมโทรมลงไปเรื่อยๆ และประชาชนที่อยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของโลกที่ต้องตกอยู่ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมเหล่านี้ต่างก็ประสบกับความทุกข์ยากมากขึ้น วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมของโลกจึงกลายมาเป็นปัญหาใหญ่และเป็นเรื่องสำคัญที่หลายฝ่ายหันมาให้ความสนใจ และรับรู้หาหนทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งรวมไปถึงปัญหาการขยายตัวของประชากรของโลกที่มีจำนวนมากขึ้นจนมีแนวโน้มว่าในอนาคตโลกจะต้องเผชิญกับมหากภัยและความหายนะหลายรูปแบบ อันเนื่องมาจากการเร่งรัดพัฒนา การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ที่นำไปสู่การเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมและดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อเน้นความเจริญเติบโต พร้อมกับการส่งเสริมลัทธิบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ที่ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดปัญหาความยากจนของประชากรส่วนใหญ่ของโลก ปัญหาเหล่านี้จึงทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวของหมู่ประชาชนที่รับรู้และตระหนักถึงความจำเป็นในการออกมาปกป้องเพื่อความอยู่รอดของสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับโลกและในระดับท้องถิ่นขึ้น

ความตื่นตัวดังกล่าวนี้ ได้กลายมาเป็นแรงผลักดันให้เกิดการทบทวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่ได้เกิดกับประชาชนส่วนใหญ่ของโลกที่สามหรือประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทั้งสองด้านพร้อมๆ กัน คือ ความทรุดโทรมของสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น และความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่มีความลำบากในการดำรงชีพ โดยเฉพาะการขาดปัจจัยพื้นฐาน เช่น ที่ดิน น้ำ เชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัย เป็นผลทำให้มีการขยายตัวเพื่อทำลายล้างสิ่งแวดล้อม และความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543)

ดังนั้นกลุ่มประเทศต่างๆ ที่มีรัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทนำจึงได้มีการริเริ่มวางแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อมของโลก พร้อมๆ ไปกับความอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจ จึงได้ก่อ

กำเนิดอุดมการณ์ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ขึ้น ได้ได้มีข้อตกลงในระดับนานาชาติ ที่เรียกว่าแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Agenda 21) (WCED, 1987) เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายของภาครัฐและเอกชน เพื่อเป็นทางเลือกของศตวรรษหน้า ซึ่ง Agenda 21 ได้กล่าวว่า ประชากร การบริโภค และเทคโนโลยี เป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม จึงต้องลดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและไร้ประสิทธิภาพลง ทั้งนี้ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเป็นแนวทางที่เอาชนะทั้งในเรื่องความยากจน และการทำลายล้างสิ่งแวดล้อม โดยการประสานงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมือทุกภาคส่วนในสังคม (WCED, เรื่องเดียวกัน)

อย่างไรก็ตาม กลุ่มประเทศที่เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของโลก ได้มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญสูงแก่ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในระดับโลกที่ใหญ่โตและกว้างขวาง ซึ่งในอนาคตจะมีความรุนแรงขึ้น และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและเศรษฐกิจโลก ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะเกี่ยวพันกับผลประโยชน์โดยตรง โดยเฉพาะปัญหาการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ปัญหาการทำลายชั้นโอโซน ปัญหาการสูญเสียป่าไม้โลก และความหลากหลายทางชีวภาพ และปัญหามลภาวะขนาดใหญ่ทั้งในมหาสมุทร หรือผืนแผ่นดินบนโลกนี้

ในขณะที่กลุ่มประเทศในโลกที่สาม ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนา ต้องเผชิญหน้าต่อสู้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมและความยากจนของประชาชนก็ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาในระดับโลกเช่นเดียวกัน ที่ในระยะยาวอาจสร้างความหายนะให้แก่ระบบนิเวศของโลกได้ แต่ก็มีข้อสรุปที่ชัดเจนที่ใกล้ตัวว่า การให้ความสำคัญสูงแก่การแก้ไขปัญหามลพิษของท้องถิ่นควบคู่ไปกับปัญหาความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ โดยเฉพาะในประเด็นของการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นธรรม การฟื้นฟูชนบท การลดความเหลื่อมล้ำในการถือครองปัจจัยการผลิต การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น และการให้สิทธิและอำนาจแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง (Empowerment) อันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็นไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนแนวนิเวศในที่สุด (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันได้เกิดแนวความคิดที่เกิดการต่อสู้กันทางอุดมการณ์ขึ้น โดยกลุ่มแรกเรียกว่า พวกโลกาภิวัตน์หรือโลกานิยม (Globalist) ที่ต้องการการจัดการสิ่งแวดล้อมระดับโลก เพื่อรองรับและสนับสนุนการขยายตัวของระบบทุนนิยม เนื่องจากว่าถ้าหากระบบนิเวศสูญเสียไป การสะสมกำไรจากเศรษฐกิจโลกก็จะพังทลายลงไปด้วย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า กลุ่มท้องถิ่นนิยม (Localist) ที่ต้องการให้มีการจัดการเพื่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยเป้าหมายเพื่อ

ความอยู่รอดทางด้านวัตถุและวัฒนธรรมท้องถิ่นพื้นฐาน การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงมีขนาดเล็ก เฉพาะในระดับชุมชนเท่านั้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, เรื่องเดียวกัน)

ในบรรดาประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมไปถึงประเทศไทยที่กำลังประสบกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อม จึงได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ขึ้น (new social movement) ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เนื่องจากในอดีตชุมชนดั้งเดิมต้องพึ่งพาระบบนิเวศท้องถิ่นอย่างมาก เพื่อการดำรงชีพของตนเอง มนุษย์และธรรมชาติต่างอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงเป็นหลักการสำคัญของนิเวศวิทยาชุมชน จึงไม่มีปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมากนัก แต่เมื่อมีการพัฒนาด้วยระบบทุนนิยมเข้ามา ส่งผลกระทบต่อดุลยภาพที่เคยสมดุลย์ ทำให้ประชาชนต้องลุกขึ้นมาเพื่อต่อต้านการทำลายล้าง เพื่อปกป้องระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมนั้นๆ

ในประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อมโลก จะพบเห็นลักษณะความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่ต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น ในศตวรรษที่ 18 ชาวอังกฤษประท้วงชนชั้นศักดินาที่เข้ามาครอบครองยึดครองที่ดินส่วนรวม ในศตวรรษที่ 19 ชนเผ่าพื้นเมืองอเมริกันหรืออินเดียนแดงได้ต่อสู้อย่างดุเดือดกับคนผิวขาวที่เข้ามารุกรานถิ่นฐานของตนเอง โดยมีคำกล่าวของหัวหน้าเผ่าอินเดียนแดงคนหนึ่งหัวหน้าเผ่าซีแอตเติล เมื่อ พ.ศ. 2398 ได้กล่าวกับผู้นำชนผิวขาว ที่เข้ามาเจรจาเพื่อขอซื้อผืนแผ่นดินที่อยู่ในการครอบครอง โดยได้กล่าวปฏิเสธอย่างนุ่มนวลว่า "เรารู้ว่าคนขาวไม่เข้าใจวิถีทางของเรา เขาเป็นคนแปลกหน้าผู้มาเยือนยามค้าคิน และเอาสิ่งต่างๆ ไปจากแผ่นดินตามที่เขาต้องการ โลกไม่ได้เป็นเพื่อนของเขา แต่เป็นศัตรู เมื่อเขาพิชิตโลกได้แล้ว เขาก็ก้าวต่อไป เขาลักพาโลกไปจากอนุชนของเขา เขากระหายจะกลืนกินโลก และทิ้งทะเลทรายเหลือไว้ให้ ถ้าสัตว์ต่างๆ ตายไปหมด เราก็จะพากันตาย เพราะความว่างเปล่าของจิตวิญญาณ เพราะอะไรที่เกิดขึ้นกับสัตว์ ย่อมเกิดขึ้นกับเราด้วย สรรพสิ่งสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นกับโลกย่อมเกิดขึ้นกับลูกหลานของเราด้วย" (ประชา หุตานุวัตร, 2541) ซึ่งต่อมาวาทะเหล่านี้ได้กลายมาเป็นวาทะที่สำคัญอย่างหนึ่งของการรณรงค์รักษาสภาพแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน

การศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของพัฒนาการความเคลื่อนไหวของขบวนการสิ่งแวดล้อมในโลกได้เริ่มต้นอย่างจริงจังในช่วงยุคกลางทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากมีความชัดเจนว่า ปัญหาผลกระทบจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจโลก การบริโภคนิยมและระบบเทคโนโลยีได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมหลายด้าน และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัยของผู้คน หลายภาคส่วนในภูมิภาคต่างๆ ในโลกนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมนี้จึงมีฐานะหนึ่งที่เป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำรวมหมู่อย่างหนึ่งที่ผู้คนจำนวน

มาร่วมมือกระทำการด้วยกัน ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่สำคัญของสังคม (Escobar and Avarey, 1992) หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ เมื่อขบวนการมีความเข้มแข็งมากขึ้นก็อาจขยายออกไปหรือมีความยั่งยืนขึ้น ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงค่านิยม (values) หรือสถาบัน (institutions) และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้

อย่างไรก็ตาม ความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมก็ถือว่าเป็นขบวนการทางสังคมที่มีข้อแตกต่างอย่างชัดเจนกับขบวนการทางสังคมแบบเก่า นักวิเคราะห์บางคนจึงเรียกขบวนการลักษณะนี้ว่า เป็นขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movements หรือ NSM) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2541) ทั้งนี้เพราะก่อนหน้าทศวรรษ 2500 ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ล้วนมีฐานสำคัญที่เกิดจากชนชั้นเป็นหลัก เช่น ขบวนการคอมมิวนิสต์ ขบวนการเสรีนิยม ขบวนการสหภาพแรงงาน ที่มีรากฐานมาจากชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง เช่น ชนชั้นกรรมกร หรือชาวนาชาวไร่ และมีจุดมุ่งหมายเพื่อล้มล้างอำนาจรัฐแบบเดิม แต่ขบวนการทางสังคมแบบใหม่มาจากการรวมตัวของผู้คนหลากหลายชนชั้น และมีกลุ่มคนชั้นกลางที่มีการศึกษาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ และได้มีจุดมุ่งหมายในการล้มล้างอำนาจรัฐที่เป็นอยู่ ขบวนการแบบใหม่ที่มีแนวโน้มยอมรับกรอบการเมืองแบบประชาธิปไตย บางกลุ่มต้องการสร้างอัตลักษณ์ด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่าง (Cultural identity) หรือเรียกร้องให้สังคมยอมรับการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง หรือเรียกร้องเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิต หรือการยื่นหยัดในเรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคล

ตั้งแต่ยุคกลางทศวรรษ 2500 ที่ผ่านมา ขบวนการทางสังคมใหม่จึงใช้ในการเรียกขานความเคลื่อนไหวที่หลากหลายรูปแบบ เช่น ขบวนการต่อต้านการทำสงครามต่อต้านนิวเคลียร์ ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนามของนักศึกษา ขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรี ขบวนการของพวกรักร่วมเพศ ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมก็ถูกจัดให้รวมอยู่กับความเคลื่อนไหวลักษณะเดียวกันนี้ ซึ่งเนื่องมาจากความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ (post-modern) ที่อยู่ในสภาวะเสื่อมสลาย กลไกของรัฐ ตลาด และสื่อมวลชนล้วนแต่มีบทบาทในการครอบงำและลดเสรีภาพของปัจเจกบุคคล (Touraine, Alain, 1985)

ขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่จึงเป็นขบวนการปลุกให้มีความตื่นตัว เพื่อสร้างอัตลักษณ์ที่ปลอดจากการครอบงำของรัฐและตลาด หรือเป็นการรวมกลุ่มรูปแบบหนึ่ง เพื่อท้าทายการใช้อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเดิมๆ โดยมุ่งไปที่ปัญหาของคุณภาพชีวิต คุณภาพทางสิ่งแวดล้อม สิทธิที่เท่าเทียมกัน ศักยภาพของบุคคล การมีส่วนร่วมทางการเมือง มากกว่าปัญหาความขัดแย้งด้านชนชั้น (Allen and Unwin, 1990) ตามแนวคิดของมาร์กซิสต์ ดังนั้นจึงอยู่

ในภาวะที่จะได้แรงสนับสนุนจากสาธารณชนทั่วๆ ไปได้กว้างขวางกว่า ซึ่งขบวนการใหม่จะชูประเด็นต่างๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยสากล เช่น ประเด็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หลักการสุขภาพอนามัยที่ดี การพัฒนาคุณภาพชีวิต การคุ้มครองผู้บริโภค และการกำจัดการคอร์ปชั่น เป็นต้น จนทำให้ได้รับแรงสนับสนุนจากคนชั้นที่มีการศึกษา หรือการเชื่อมต่อเพื่อสร้างเครือข่ายระหว่างขบวนการทางสังคมด้วยกัน และกับพันธมิตรกลุ่มอื่นๆ อย่างสำคัญ

2.4.2 พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่ถือกำเนิดขึ้นในภูมิภาคหลายๆ แห่งในโลกนี้ ในหลังสองทศวรรษที่ผ่านมา ประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลายกลุ่ม หลายความคิด หลายโลกทัศน์ แต่มีจุดศูนย์รวมอยู่ที่วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ทั้งของโลก ขัองประเทศ หรือของชุมชนท้องถิ่น ความห่วงใยในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น จึงมีความเห็นร่วมกันว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิรูปทางนโยบายเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่มีผลกระทบกับวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จึงรวมตัวกันเพื่อทำการผลักดันหรือให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย โดยเน้นที่วิธีการจัดการเพื่อแก้ไขวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมนั้น ถึงแม้ว่ากลุ่มที่มีแนวความคิดทางด้านการปฏิรูปนี้ดูเหมือนจะไม่สนับสนุนระบบเศรษฐกิจสังคมที่ดำรงอยู่ แต่ก็ไม่ได้ทำการต่อต้านหรือเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบอย่างกว้างขวาง (A.SCHNAIBERG, *The Environment*, 1980 อ้างใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2539) ในขณะที่กลุ่มที่เคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมอีกลักษณะหนึ่ง ที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในยุโรปตะวันตกในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมา ก็มีความเคลื่อนไหวอีกรูปแบบหนึ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบอย่างสิ้นเชิง โดยไม่เห็นด้วยกับแนวทางการปฏิรูปเท่าใดนัก แต่เป็นขบวนการที่มุ่งแสวงหาระบบเศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของนิเวศวิทยาเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตแบบใหม่ เพื่อต่อสู้กับการครอบงำของระบบเก่า โดยใช้หลักอหิงสกรรม เพื่อต่อต้านอย่างสันติวิธี (J.PORRITT, อ้างใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2539)

อย่างไรก็ตาม ขบวนการทางสิ่งแวดล้อมทั้งสองแนวทางนั้น ในอดีตได้ถูกมองเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านสังคม เป็นพวกหัวรุนแรงที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ เป็นนักปรัชญาหรือเป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวที่ไม่สนใจระบบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งการประเมินฐานะของขบวนการเหล่านี้ว่าเป็นเพียงกลุ่มทวนกระแสของสังคมนั้น อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของสภาพการณ์ในระยะเริ่มแรกที่ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเพิ่งปรากฏขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมีความรุนแรงและกระจายตัวมากขึ้น ท่าทีของสังคมก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป พร้อมกับประเมินคุณค่าใหม่ และให้การยอมรับมากยิ่งขึ้น

ความหลากหลายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในโลกตะวันตกจึงเกิดขึ้น และมีลักษณะการแสดงออกอย่างหลากหลาย ตามลักษณะปัญหาหรือสถานการณ์ที่ได้เผชิญหน้าอยู่ ซึ่งมีทั้งประเภทที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทในรัฐสภาโดยตรง เช่น ขบวนการคัดค้านอาวุธนิวเคลียร์ และขบวนการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคในประเทศตะวันตกบางประเทศ และขบวนการที่ไม่ได้แสดงบทบาททางการเมือง เช่น กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) ในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่แสดงออกในบทบาททางการเมืองโดยตรง ที่เห็นได้ชัดก็คือพลังของการเติบโตของพรรคกรีน (Die Grireen หรือ The Greens) ของยุโรป นั่นเอง

ในบรรดาความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหลากหลายรูปแบบ ที่ปรากฏในโลกนี้นั้น ปรากฏว่ามีตั้งแต่ขบวนการที่เคลื่อนไหวอย่างสงบ และใช้วิธีการอนุรักษ์แบบเรียบง่าย อย่างขบวนการที่เรียกว่า The Nature Conservancy ด้วยการใช้จ่ายเงินซื้อสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ขึ้นมาเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของตนเอง (Luke, 1998) นอกจากนี้ยังมีขบวนการที่นิยมใช้ความรุนแรงแบบต่างๆ เพื่อสร้างกระแสหรือเพื่อเรียกร้องความสนใจจากประชาชนในวงกว้าง อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อย่างขบวนการ deep ecology หรือ นิเวศนิเวทยาแนวลึก อย่างกรณีของขบวนการ Earth First ในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือในกรณีของขบวนการแนวร่วม เพื่อการปลดปล่อยโลก (the Earth Liberation Front หรือ ELF) ที่ใช้วิธีการก่อวินาศกรรมวางเพลิงสถานที่พักตากอากาศและเล่นสกีหิมะในเมืองเวล (Vail) มลรัฐโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากมีความเห็นว่สถานที่ดังกล่าวบุกรุกและทำลายล้างธรรมชาติ เป็นต้น (Vulliamy, 1998)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายในประเทศโลกตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นขบวนการต่อต้านนิวเคลียร์ ขบวนการเกษตรกรรมทางเลือก การใช้ประโยชน์จากของเสีย องค์การนิเวศวิทยาที่เหมาะสม ขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม องค์การรณรงค์ปัญหาเมล็ดพันธุ์ ฯลฯ กลายเป็นองค์กรที่มีบทบาทอย่างมากในประเทศแถบสแกนดิเนเวีย แคนาดา สหราชอาณาจักร อเมริกา เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ซึ่งเครือข่ายขององค์กรเหล่านี้ได้ก้าวพ้นขอบเขตจากประเทศของตนไปสู่ความเคลื่อนไหวที่เป็นระดับสากล รวมไปถึงความเคลื่อนไหวต่างๆ ในประเทศกำลังพัฒนาด้วย

2.4.3 ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในสหรัฐอเมริกา

การเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ นั้น มีประเด็นที่น่าสนใจศึกษาคือ กระแสสิ่งแวดล้อมในยุคแรกๆ ของสหรัฐอเมริกา ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงทศวรรษ 1960 จะมีลักษณะของการเน้นการอนุรักษ์ ด้วยการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ที่มีธรรมชาติสวยงาม (scenic areas) มีการสร้างความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ธรรมชาติ (wilderness areas) ที่เป็นพื้นที่จำเป็นในการสงวนรักษาไว้ให้รอดพ้นจากการทำลายของมนุษย์ และไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้วยฝีมือของมนุษย์ (Thiele, Leslie Paul, 1999) กระแสความคิดดังกล่าว นำไปสู่การประกาศจัดตั้งป่าสงวนแห่งชาติ (national forests) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีระบบการจัดการให้ได้ผลผลิตจากป่าตลอดไป และการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ ที่เน้นการสงวนพื้นที่ไว้ไม่ให้มีการทำลายป่าหรือรบกวนสัตว์ป่า โดยได้มีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ Yellowstone เป็นแห่งแรกในปี ค.ศ.1872 (Simmons, 1993) กระแสนุรักษ์ในช่วงแรกจึงเกิดขึ้นจากคนผิวขาว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเดินป่า นักท่องเที่ยว ที่พักแรมในป่า นักไต่เขา นายพราน นักตกปลา ที่ได้มองเห็นธรรมชาติเป็นแหล่งพักผ่อนใจ และพื้นที่ฟูจิตใจให้สดชื่น ทั้งยังมีคุณค่าทั้งด้านอรรถประโยชน์ เช่น คุณค่าด้านนันทนาการ การอนุรักษ์สัตว์ป่า และต้นน้ำลำธาร และคุณค่าที่ไม่ใช่อรรถประโยชน์ เช่น ด้านสุนทรียภาพ จริยธรรม และมรดกทางวัฒนธรรม กลุ่มคนพวกนี้จึงรวมตัวกันเป็นชมรม ที่มีกิจกรรมภายในเฉพาะกลุ่มสมาชิกเท่านั้น เช่น Sierra Club ชมรมของนักไต่เขา หรือ Save the Redwood League ที่ยอมรับเฉพาะชนชั้นสูงผิวขาวเข้าเป็นสมาชิกเท่านั้น (Dowie, Mark, 1997)

จากกระแสความเคลื่อนไหวยุคแรกๆ ของสหรัฐอเมริกาที่มีการรวมตัวกันจากแนวคิดแบบอนุรักษ์ และแนวคิดแบบสงวนรักษาเป็นหลักนั้น ภายหลังจากที่ได้เริ่มเกิดวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากผลกระทบของการพัฒนา ทำให้มีความตื่นตัว โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลาง และชนหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ยุคทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา โดยเริ่มมีการตั้งคำถามถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น และการแสวงหาหนทางแห่งการแก้ไข นำมาสู่การรวมกลุ่มกัน โดยเฉพาะในช่วงปี ค.ศ.1970 ซึ่งเป็นยุคทองของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมความคิดของหนุ่มสาวชาวอเมริกัน (ยุคบุปผาชน) ก่อให้เกิดขบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบใหม่หลายรูปแบบ รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมด้วย

ยุคนี้จึงถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นปฏิวัติวัฒนธรรมของคนหนุ่มสาว ที่มีต้นกำเนิดในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ก่อนแผ่ขยายออกไปทั่วโลก เนื่องจากคนหนุ่มสาวในยุคนี้ไม่พอใจต่อวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยมดั้งเดิม ผนวกกับการประท้วงสงครามเวียดนาม และการต่อต้านการเหยียดหยามคนผิวดำ ต่อเนื่องมาเป็นการต่อต้านอาวุธและพลังนิวเคลียร์ ตลอดจนต่อต้านการทำลายล้างสิ่งแวดล้อม

ด้านต่างๆ จึงเกิดการรวมกลุ่มต่างๆ หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มสันติภาพเขียว (Green Peace) กลุ่มเพื่อนแผ่นดิน (Friend of the Earth) เป็นต้น (ประชา นุตานวัตร, 2541)

ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมครั้งสำคัญอันหนึ่งของสหรัฐอเมริกา คือในวันที่ 22 เมษายน ค.ศ.1970 เมื่อประชาชนชาวอเมริกากว่า 20 ล้านคน จากโรงเรียน 10,000 แห่ง และมหาวิทยาลัย 2,000 แห่ง ตลอดจนคนในชุมชนเมืองต่างๆ ได้ร่วมกันเคลื่อนไหว เพื่อแสดงกำลังครั้งใหญ่ในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการเดินขบวนตามถนนที่ต่างๆ จนวันดังกล่าวได้ถูกเรียกว่าเป็นวันสิ่งแวดล้อมโลก หรือ Earth Day ในเวลาต่อมา ซึ่งภายหลังจากนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งของโลก (เจตน์ เจริญโท, 2533) โดยในช่วงทศวรรษที่ 1960 การเคลื่อนไหวของโลกตะวันตกจะเน้นให้ความสำคัญแก่เรื่องมลภาวะทางเคมี อากาศ และน้ำ ในปี 1970 เน้นในเรื่องการใช้พลังงานอย่างล้าสมัย ปัญหาประชากรล้นโลก ปัญหาก็มันตรังสี ในช่วงทศวรรษ 1980 เน้นเรื่องภัยจากของเสียที่เป็นพิษ ภัยหารอยรั่วในโอโซน และการทำลายป่าไม้โลก ในทศวรรษ 1990 มีการเน้นเรื่องโลกร้อน การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และการพัฒนาที่ยั่งยืน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541) โดยความเคลื่อนไหวและความตื่นตัวทั้งหมด สะท้อนได้จากการจัดการประชุมระดับโลกหลายครั้งในช่วงเวลาที่ผ่านมา ภายหลังจากวัน Earth Day ได้แก่ การประชุมสหประชาชาติ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1972 ที่ได้มีการประชุมว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ โดยองค์การยูเนสโก ครั้งแรกที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ.1972 โดยมีผู้แทนจำนวน 12,000 จาก 110 ประเทศ ซึ่งที่ประชุมมีมติให้ประกาศหลักการและแผนงานอนุรักษสภาพแวดล้อม โดยได้ตั้งกองทุนเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยจำนวนเงินแรกเริ่ม 100 ล้านดอลลาร์ (สมบุรณ์ ศุภศิลป์, 2530) จนถึงการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงริโอเดจาเนโร ในปี 1992 จนนำไปสู่การออกแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เปรียบเสมือนแผนแม่บทในการพัฒนาโลกในอีก 100 ปีข้างหน้า

2.4.4 ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในยุโรป (ประเทศอังกฤษและเยอรมัน)

- การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในประเทศอังกฤษ

องค์กรทางด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศอังกฤษ เริ่มต้นทำงานด้วยพื้นฐานที่เหมือนกันคือ เพื่อปกป้องการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม แต่มีลักษณะการทำงานในรูปแบบเฉพาะที่มีความหลากหลายทางความคิด วิธีการและยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน โดยเฉพาะมุมมองทางด้านจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม จะมีข้อแตกต่างกันออกไป พัฒนาการของความเคลื่อนไหวจะเริ่มต้นตั้งแต่ต้นศตวรรษ 1900 เป็นต้นมา ได้เกิดกลุ่มองค์กรต่างๆ นอกภาครัฐ ที่ดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม ดังตารางดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงพัฒนาการขององค์กรทางสิ่งแวดล้อมในประเทศอังกฤษตั้งแต่ปี ค.ศ.1865-1977

ปี ค.ศ. ที่ก่อตั้งกลุ่ม	ชื่อองค์กร
1865	Commons, Open Spaces and Footpaths Preservation Society
1877	สมาคมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสถาน (Society for the Protection of Ancients Buildings)
1889	สมาคมแห่งการอนุรักษ์นก (Royal Society for the Protection of Birds)
1895	National Trust
1899	สมาคมอุทยานนคร (Garden Cities Association) ภายหลังเป็น Town and Country Planning Association)
1912	สมาคมแห่งการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ (Society for the Promotion of Nature Reserves) ภายหลังเป็น Royal Society for Nature Conservation
1926	สภาแห่งการพิทักษ์พื้นที่ชนบทของอังกฤษ (Council for the preservation for Rural England) ภายหลังชื่อ Council for the Protection of Rural England
1961	กองทุนเพื่อคุ้มครองธรรมชาติทั่วโลก (World Wildlife Fund ภายหลังชื่อ World wide fund for Nature
1971	กลุ่มเพื่อนแผ่นดิน Friend of the Earth
1972	Woodland Trust
1977	กลุ่มสันติภาพเขียว (Greenpeace)

ที่มา: STEPHENCYOUNG, 1993 The politics of the environment.

ความหลากหลายในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม สามารถสะท้อนผ่านกิจกรรมที่แสดงออกมาได้เป็นอย่างดี โดยกลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มุ่งทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง หรือกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือผลกระทบจากการพัฒนา กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานมุ่งเน้นทางด้านสภาพแวดล้อมในชนบท การวางผังพื้นที่ Landscape และพื้นที่สำหรับการสันถนาการพักผ่อน กลุ่มที่สามเป็นการรวมตัวของผู้เชี่ยวชาญ สนใจทางด้านการปกป้องสิ่งแวดล้อมให้ปลอดภัยจากการถูกทำลาย หรือการคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่า การรวมตัวจึงมีแนวร่วมเป็นคนชั้นสูงในสังคม และสมาชิกสถาบันชั้นสูงเข้ามาร่วมงาน ซึ่งเห็นได้ชัดจากกลุ่ม Royal Society for Nature Conservation (RSNC) และกลุ่ม World wide fund for Nature (WWF)

สำหรับกลุ่มสุดท้าย เป็นลักษณะการรวมตัวของกลุ่มในระดับรากหญ้า ที่มีคนรุ่นใหม่ และคนชั้นกลางในสังคมเข้ามาเป็นแนวร่วมมาก เป็นกลุ่มที่มองปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้าง แต่เริ่มต้นจากการกระทำที่เล็กน้อย แต่ได้ผลกว้างไกล ในการหยุดยั้งการทำลายล้างสิ่งแวดล้อม นั่นคือ การดำเนินงานของกลุ่มเอิร์ธเฟิร์ส และ กรีนพีซ นั่นเอง ซึ่งกลุ่มทั้งสองนี้จะมีแนวทางในการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความเชื่อดั้งเดิมมาใช้ในการวางแผนการทำงาน รวมทั้งมีความเคลื่อนไหวแบบแฟมินิสต์อยู่ในมิติทางสิ่งแวดล้อมด้วย (Stephen, 1993)

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา เป็นช่วงระยะเวลาที่กระแสความตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมนิยมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในวงกว้าง โดยเฉพาะความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนทั่วไปผ่านกลุ่มองค์กรต่างๆ จึงทำให้มีการขยายจำนวนสมาชิกขององค์กรอย่างรวดเร็ว เฉพาะในปี ค.ศ.1995 มียอดผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกองค์กรทางสิ่งแวดล้อมต่างๆ กว่า 4.3 ล้านคน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวที่เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่า เมื่อเทียบกับปี ค.ศ. 1980 ซึ่งมีสมาชิกประมาณ 2.5 ล้านคนเท่านั้น

นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 จนถึงช่วงทศวรรษ 1990 เพียงระยะเวลาในช่วงยี่สิบปี พัฒนาการของสมาชิกกลุ่มองค์กรทางสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างก้าวกระโดด โดยดูได้จากตารางที่แสดงดังนี้

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนสมาชิกของกลุ่มองค์กรทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

ชื่อกลุ่ม	1980	1985	1990	1995
Greenpeace	10,000	50,000	380,000	380,000
FOE	12,000	27,000	110,000	110,000
WWF	51,000	91,000	247,000	220,000
National Trust	950,000	1,323,000	2,032,000	2,293,000
Ramblers	36,000	50,000	81,000	109,000
CPXE	27,000	26,500	44,000	45,000
RSNC	140,000	165,000	250,000	250,000
RSPB	321,000	390,000	844,000	890,000
รวม	1,547,000	2,122,500	3,988,000	4,297,000

ที่มา : McCormick, 1991; Social Trends, 1992-1997.

การที่มียอดสมาชิกกว่า 4.3 ล้านคน ในปี ค.ศ.1995 ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนถึง 8% ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ทำให้แต่ละองค์กรมีรายได้ที่เป็นยอดรายรับจากการบริจาคเงินของสมาชิกเป็นจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย นั้นหมายถึงการดำเนินงานที่สามารถกระทำได้อย่างคล่องตัวและกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงบประมาณในการทำกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการสนับสนุนการทำวิจัยทางวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม โดยในปี ค.ศ.1990 องค์กร National Trust มีรายรับมากถึง 56 ล้านปอนด์ องค์กร WWF มีรายรับ 20 ล้านปอนด์, RSPB มีรายรับ 14 ล้านปอนด์ และกลุ่ม Greenpeace มีรายรับประมาณ 5 ล้านปอนด์ (Stephen, 1993)

สำหรับรูปแบบการแสดงออก (Forms of action) ของกลุ่มองค์กรต่างๆ ในอังกฤษนั้น James Connolly และ Graham Smith (1999) ได้ทำการศึกษาและมีข้อสรุปว่า มีลักษณะต่างๆ ที่หลากหลายวิธีการ ซึ่งอาจจะเลือกใช้บางวิธีการหรือหลายวิธีการรวมกันก็ได้ ดังต่อไปนี้คือ

1. การประสานงานอย่างไม่เป็นทางการ หรือการใช้วิธีการลอบบี้ผ่านผู้มีอำนาจตัดสินใจได้ เช่น ในรัฐสภา หรือคณะรัฐบาล เป็นต้น
2. การประสานงานอย่างเป็นทางการ หรือการใช้วิธีการลอบบี้เปิดเผยต่อสาธารณชน เช่น ประสานงานกับสมาชิกรัฐสภาว่ามีบุคคลใดและจำนวนเท่าไรที่จะยินยอมผ่านข้อกฎหมายที่ทางกลุ่มเรียกร้องอยู่

3. ยื่นจดหมายข้อเรียกร้องต่อนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีที่รับผิดชอบปัญหานั้นโดยตรง
4. ทำการวิจัยทางวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการศึกษาข้อมูลโดยละเอียดให้ออกมาเป็นผลงานที่มีคุณภาพและได้รับความเชื่อถือ ทำให้เกิดการยอมรับข้อมูลหรือผลงานทางวิชาการนั้น
5. การใช้มาตรการบอยคอตของผู้บริโภค ในกรณีที่ใช้กับกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมที่สร้างปัญหาต่อสภาพแวดล้อม
6. การดำเนินการฟ้องต่อศาลหรือนำคดีขึ้นฟ้องศาล เพื่อการบังคับคดีทางสิ่งแวดล้อมโดยตรง หากมีผู้เสียหาย หรือผู้ได้รับผลกระทบเกิดขึ้น
7. รูปแบบการประท้วงหรือการเดินขบวน อันเป็นการแสดงออกอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจที่ชัดเจนไม่อ้อมค้อม
8. การจัดทำสื่อ โฆษณา ประชาสัมพันธ์ ให้เห็นถึงผลกระทบต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมไปยังประชาชน
9. การเข้าไปเจรจาต่อรอง หรือเข้าไปแสวงหาความร่วมมือในชุมชน โดยคำนึงถึงผู้ที่มีส่วนได้เสียได้หันหน้าเข้ามาเจรจากัน
10. การแสดงออกที่รุนแรงมากขึ้น หรือมีจุดมุ่งหมายที่แข็งกร้าวมากขึ้น เช่น การส่งจดหมายข่มขู่ว่าจะใช้มาตรการรุนแรง หรือเข้าไปขัดขวางการกระทำนั้นๆ

การที่กลุ่มใดจะใช้วิธีการใดในการขับเคลื่อนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับเป้าหมายหรือความต้องการภายในของแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีความหลากหลาย และมีข้อแตกต่างกันไปในลักษณะการดำเนินงานอยู่มากพอสมควร (อ้างใน Connelly และ Smith, 1999 หน้า 77-78)

- การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในประเทศเยอรมัน

นับตั้งแต่ภายหลังการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในปี ค.ศ. 1972 เป็นต้นมา กระแสความเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเทศเยอรมันมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว พร้อมๆ กับความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชน ประมาณการว่ามีประชากรกว่า 4 ล้านคนได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรและสมาคมต่างๆ ที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีตัวอย่างที่น่าสนใจคือ

1. สมาคมอนุรักษ์ธรรมชาติและปกป้องสิ่งแวดล้อม (Environmental protection and nature conservation associations) เป็นการรวมตัวของคนที่ห่วงหาพันภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลเมืองที่เข้มแข็ง (active participation of many people) เข้ามาทำงาน

สิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ คือ การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรณรงค์ให้ประชาชนเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการผลักดันนโยบายที่สำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อม ในรูปของโครงการต่างๆ ทั้งในดับทกฎหมาย ข้อตกลงระหว่างประเทศ ไปยังผู้บริหารรัฐบาล และมีกิจกรรมโดยตรงในการอนุรักษ์ป่าไม้ ปกป้อง การปกป้องพื้นที่ทางธรรมชาติที่เสี่ยงต่อภัยคุกคาม และการแสวงหาความร่วมมือในระดับนานาชาติเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอีกด้วย

2. กลุ่มองค์กรของผู้บริโภค (Consumer organizations) เป็นการรวมตัวของผู้บริโภคที่ มุ่งรณรงค์ให้ประชาชนตื่นตัวและตระหนักในปัญหาของการบริโภคของประชากร ตลอดจนการ รณรงค์ให้ความรู้ในรูปแบบของการประชาสัมพันธ์ต่างๆ รวมทั้งการนำเสนอรูปแบบการดำเนิน ชีวิตที่เหมาะสมในทุกๆ วัน เพื่อไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมให้กับประชาชนอีกด้วย

3. กลุ่มองค์กรสตรีเพื่อสิ่งแวดล้อม (Women's organizations) เป็นการรวมตัวของกลุ่ม ผู้หญิงที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากขององค์กรทางสิ่งแวดล้อมในเยอรมัน เนื่องจากกลุ่มผู้หญิงได้ รับการยอมรับอย่างมากในสังคมเยอรมัน ในการเจรจาต่อรองกับรัฐบาลหรือรัฐสภา ตลอดจนใน เวทีประชาคมที่ต้องมีการเจรจาหาข้อสรุปกัน โดยกลุ่มผู้หญิงจะมีบทบาทนำในการเจรจา ไกล่เกลี่ย ประนีประนอมและหาข้อสรุป เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมภายในประเทศ

4. องค์กรของเยาวชน (Youth organization) องค์กรทางสิ่งแวดล้อมในหมู่เยาวชนของ เยอรมันเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนเอง ที่เกิดจากการได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และ ทำงานจริงที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้กลุ่มองค์กรของเยาวชนได้รับการยอมรับอย่างสูง ในสังคมของประเทศ ทั้งในรูปแบบของงานด้านการรณรงค์สร้างจิตสำนึก หรือการเป็นกลุ่มองค์กร หลักที่ทำงานอาสาสมัครด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆ

5. สถาบันอุตสาหกรรม (Industry and its institutions) มีการรวมตัวเป็นสหพันธ์ อุตสาหกรรมประเทศเยอรมัน เพื่อการห่วงใยสิ่งแวดล้อม และร่วมกันเป็นเครือข่ายทางธุรกิจเพื่อ สิ่งแวดล้อมในการขจัดปัญหามลภาวะจากการอุตสาหกรรม โดยใช้เทคโนโลยีที่เขียวและสะอาด ไม่เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมเข้ามาแทนที่ และขยายเป็นข้อตกลงร่วมกันของนักธุรกิจอุตสาหกรรม ในประเทศเยอรมันทั้งหมด (Federal Ministry for the Environment, 1992)(F.C. Green Warriors, 1991)

2.4.5 ความเคลื่อนไหวของกลุ่มสันติภาพเขียว (Green Peace)

กลุ่มกรีนพีซถือเป็นองค์กรรณรงค์ทางสิ่งแวดล้อมที่มีความโดดเด่นและมีพลังมากที่สุดตลอดจนมีเครือข่ายที่กว้างขวางอยู่ทั่วโลก ได้เริ่มต้นในการเคลื่อนไหวในปี ค.ศ.1971 โดยมีการรวมตัวของกลุ่มบุคคลเล็กๆ กลุ่มหนึ่ง ที่มีสมาชิกเริ่มต้นเพียง 3 คน ได้แก่ จิมบอลเลน เออร์ฟิง สไตน์ และพอล โคต ที่มีแนวความคิดร่วมกันว่า ต้องการกระทำการในสิ่งที่แตกต่าง โดยใช้หลักการขั้นพื้นฐานจากรากฐานของศาสนาแควกเกอร์ ซึ่งเชื่อในแนวอหิงสา นั่นคือการเป็นประจักษ์พยานในที่เกิดเหตุ (Bearing Witness) ซึ่งในปี ค.ศ.1971 นั้นเอง พวกเขาทั้งสามได้นำเรือไปยังเมืองอัมชิตกา (Amchitka) ที่อยู่นอกชายฝั่งอลาสก้าอันห่างไกล เพื่อประท้วงการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ใต้สมุทรครั้งที่สองของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ในการรณรงค์ครั้งแรกนี้เอง พวกเขาได้ตั้งชื่อกลุ่มขึ้นว่า "Don't Make a Wave Committee" ต่อมาจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อให้ครอบคลุมความหมายทั้งความสงบสันติและสิ่งแวดล้อม โดย บิล ดาแนล สมาชิกกลุ่มชาวแคนาดาเป็นผู้เสนอชื่อใหม่นี้ว่า "Greenpeace" (โลกสีเขียว, 2539)

ถึงแม้ว่าในการรณรงค์ครั้งแรกของกลุ่มที่อัมชิตกาจะไม่ประสบความสำเร็จในการยับยั้งการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ก็ตาม แต่สิ่งที่ไม่สูญเปล่าได้เกิดขึ้นก็คือ ความสำเร็จในการรณรงค์ที่ปรากฏเป็นข่าวพาดหัวของหนังสือพิมพ์ สื่อมวลชนแขนงต่างๆ จนอัมชิตกาไม่ถูกใช้เป็นสถานที่ทดลองระเบิดนิวเคลียร์อีกเลยนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งก็ตรงกับความตั้งใจในการเคลื่อนไหวของกลุ่มกรีนพีซ ที่ถึงแม้ภายหลังการรณรงค์ตามสถานที่ต่างๆ อีกหลายครั้งจะไม่ประสบความสำเร็จในทันทีทันใดก็ตาม แต่ก็ได้ทำให้เกิดเสียงสะท้อนความตระหนัก และความสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมขึ้นทั่วโลก ผ่านวิธีการที่เรียกว่า "การเป็นประจักษ์พยานในที่เกิดเหตุ" เพื่อบอกกล่าวและถ่ายทอดต่อให้เพื่อนมนุษย์ทั่วไปในโลกนี้ได้รับทราบและได้รับรู้ปัญหาการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการต่างๆ และประเด็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่กลุ่มได้รณรงค์เพิ่มขึ้นจากการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ในเวลาต่อมาก็คือ การต่อต้านการล่าปลาวาฬ ต่อต้านการล่าสัตว์ เช่น ลูกแมวน้ำเพื่อนำขนมาตัดเย็บเสื้อผ้า การทำประมงพาณิชย์อย่างล้างผลาญ ตลอดจนต่อต้านมลพิษและสารพิษต่างๆ (Pearce, 1991, p.20)

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2528 ได้เกิดโศกนาฏกรรมครั้งใหญ่กับการรณรงค์ของกลุ่มกรีนพีซ เนื่องจากเหตุการณ์ลอบวางระเบิดเรือเรนโบว์ วอร์ริเออร์ ซึ่งเตรียมจะออกจากท่าเรือโอแกนแลนด์ ไปคัดค้านการทดลองระเบิดนิวเคลียร์รอบใหม่ในหมู่เกาะมูรูรู มหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งได้ทำให้เรือเรนโบว์ วอร์ริเออร์ จมลงใต้ผิวน้ำตาฮูรี นิวซีแลนด์ เหตุการณ์ในครั้งนั้นได้ทำให้มีผู้เสียชีวิตด้วยเป็นช่างภาพที่อยู่บนเรือ การสูญเสียดังกล่าวหลายฝ่ายคาดว่าน่าจะเป็นการกระทำของสายลับ

รัฐบาลฝรั่งเศสที่แอบปลอมตัวเข้าไปเป็นอาสาสมัครทำงานกับกรีนพีซ แต่เหตุการณ์ในครั้งนั้น กลับสร้างกระแสความสนใจในองค์กรกรีนพีซไปทั่วโลก ทำให้มีผู้สมัครสมาชิกกรีนพีซเพิ่มจำนวน จาก 1 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2528 เป็น 4.8 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2533 โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1980 มีสมาชิกเพียง 10,000 คน แต่ในปี ค.ศ. 1995 สมาชิกมีเพิ่มขึ้นถึง 380,000 คน (McCormick, J., 1991)

ในปี พ.ศ. 2533 กรีนพีซได้เปิดสำนักงานขึ้นในหลายประเทศ อาทิ อิตาลี ไอร์แลนด์ นอร์เวย์ กรีซ ฟินแลนด์ สหภาพโซเวียต เซคโกสโลวาเกีย อาร์เจนตินา ชิลี บราซิล ตุรกี และ ญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังเป็นองค์กรแรกของโลกที่ตั้งฐานปฏิบัติงานถาวรขึ้นในทวีปแอนตาร์กติกา จึงถือว่าเป็นองค์กรภาคเอกชนแรกที่มีสาขาครบทุกทวีป โดยมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงฮัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ และปัจจุบันมีสำนักงานสาขากระจายอยู่มากกว่า 40 ประเทศทั่วโลก มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานกว่า 100 คน โดยได้รับเงินสนับสนุนจากผู้สนับสนุนทั่วโลก (โลกสีเขียว, กันยายน-ตุลาคม 2539) เฉพาะในปี ค.ศ. 1994 กลุ่มกรีนพีซมียอดสมาชิกรวมกันถึง 6 ล้านคน ทั่วโลก และมียอดรายรับรวมจากการบริจาคของสมาชิกและผู้สนับสนุนกว่า 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ โดยส่วนหนึ่งของเงินรายได้มาจากการระดมทุนของกลุ่มอาสาสมัคร แต่ส่วนใหญ่มิมี จำนวนมากถึง 90% มาจากการบริจาคของสมาชิกรายบุคคลและกลุ่มธุรกิจขนาดเล็กในภูมิภาค ต่างๆ ของโลก (อ้างจาก Paul Wapper, 1996) สำหรับในแถบประเทศทางเอเชีย กรีนพีซตั้งสำนักงานในญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2532 จัดทะเบียนในฮ่องกงเมื่อปี พ.ศ. 2540 และเปิดสำนักงานกรีนพีซ สาขาระดับภูมิภาคขึ้นที่กรุงเทพฯ (โครงการเอเชียอาคเนย์) ในปี พ.ศ. 2542 ในแถบเอเชีย กรีนพีซ ได้ทำงานรณรงค์ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเด็นต่างๆ คือ การต่อต้านการขนส่งแก๊สธรรมชาติ การรณรงค์ต่อต้านการตัดไม้ทำลายป่า การยับยั้งการเคลื่อนย้ายกากสารพิษข้ามพรมแดน และการรณรงค์ให้ตระหนักถึงพิษภัยจากการจัดการของเสียโดยใช้เทคโนโลยีเผาขยะ โดยทำงานร่วมกับ กลุ่มท้องถิ่นต่างๆ ทำให้ประสบความสำเร็จในการรณรงค์ที่ฟิลิปปินส์ ใต้หวัน อินเดีย และ อินโดนีเซีย ในขณะที่สภาวะสิ่งแวดล้อมโลกกรีนพีซยังคงมุ่งหน้าทำงานในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การปกป้องการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ โดยการกำจัดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก หยุดการสำรวจแหล่งน้ำมันใหม่ ส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงการลงทุนในด้านพลังงานฟอสซิล ไปเป็นการใช้พลังงานทดแทน
2. มลภาวะเป็นพิษ ปกป้องสุขภาพมนุษย์และสัตว์ โดยขจัดแหล่งกำเนิดมลพิษ สารอินทรีย์ตกค้าง รวมไปถึงพีวีซีและคลอรีน ส่งเสริมทางเลือกที่สะอาดกว่า และปกป้องประเทศ กำลังพัฒนา และมหาสมุทรของโลก ซึ่งกลายเป็นแหล่งทิ้งกากสารพิษ

3. มหาสมุทร ปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพทางทะเล โดยหยุดกองเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ให้ภายในปี พ.ศ. 2548 ปกป้องประมงพื้นบ้าน และยุติการล่าปลาวาฬในเชิงพาณิชย์ทุกรูปแบบ

4. นิวเคลียร์ ปกป้องคนรุ่นต่อไปจากการปนเปื้อนกัมมันตรังสี หยุดยั้งการทิ้งกัมมันตรังสี การขนส่งพลูโตเนียม และโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์

5. วิศวกรรม พันธุกรรม ยุติมลภาวะทางพันธุกรรม ป้องกันการเคลื่อนย้ายสิ่งมีชีวิตที่ถูกดัดแปลงพันธุกรรมข้ามพรมแดน หรือเข้าไปในสิ่งแวดล้อม และเปิดโปงกระบวนการนี้ต่อผู้บริโภค สิ่งในกลุ่มกรีนพีซได้กระทำนั้น ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะขึ้นมาคือ เป็นการกระตุ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ช่วยสร้างจิตสำนึกให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องลงมือทำ ไม่ใช่เพียงแค่คำพูดที่ไม่สามารถสร้างความสนใจให้สาธารณชนได้เพียงพอเท่ากับการทำงานอย่างทีกลุ่มกรีนพีซสามารถทำได้ (Thile Bolder, 1996)

2.4.6 การเคลื่อนไหวของกลุ่มขบวนการโลกต้องมาก่อน (Earth First) และบทบาทที่เป็นกลางของกลุ่มเพื่อนแผ่นดิน (Friend of the Earth)

- ขบวนการโลกต้องมาก่อน (Earth First)

เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นของประเทศสหรัฐอเมริกา โดย Luke (1994) ได้ทำการศึกษาความเคลื่อนไหวนี้ โดยครั้งแรกได้เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1980 ในมลรัฐอะริโซนา (Arizona) ก่อนที่จะขยายไปยังมลรัฐอื่นๆ จนมีเครือข่ายโยงโยในหลายประเทศทั่วโลก เป้าหมายหลักของขบวนการอยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้และที่ดินสาธารณะต่างๆ ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อรักษาและสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นกับระบบนิเวศของโลก โดยยุทธศาสตร์หลักๆ ที่ขบวนการเอิร์ธเฟิร์สใช้ในการเคลื่อนไหว คือ การพยายามเข้าไปสร้างความเสียหายให้กับบรรดาเครื่องจักร เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือกิจการที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น แอบเอาทรายใส่ลงในถังน้ำมันของเครื่องจักร หรือนำตัวเองไปผูกหรือล่วมโซ่กับต้นไม้ที่จะถูกตัด เพื่อจูงใจให้ตำรวจจับกุมในการประท้วงครั้งละจำนวนมากๆ หรือการปิดถนนประท้วง ทำลายป้ายโฆษณาสินค้าของธุรกิจที่ทำลายล้างธรรมชาติ หรือนำเอาขยะไปโยนทิ้งในโรงงานหรือบ้านที่เจ้าของกิจการที่มีส่วนทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การกระทำของกลุ่มเอิร์ธเฟิร์สนั้น ทั้งรัฐบาลและสื่อมวลชนในประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติไม่ยอมรับ และพยายามฉายภาพของขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส ว่าเป็น

ขบวนการก่อการร้ายทางด้านนิเวศ (eco-terrorism) ไปเลยทีเดียว ในขณะที่แกนนำกลุ่ม เอิร์ธเฟิร์สกลับมองว่า การรณรงค์ที่ทำกันอยู่แต่เดิมนั้นได้ผลน้อยเกินไป และซ้ำเกินไปกว่าที่จะ พิทักษ์รักษาโลกนี้ไว้ได้ และได้ประกาศใช้วิธีปฏิบัติการเผชิญหน้า เพื่อต่อต้านอุตสาหกรรมนิยม และเพื่อรักษาธรรมชาติไว้ตามเดิม จึงทำให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ และถูกกล่าวหาว่าให้คุณค่าต่อสัตว์ หรือต้นไม้เหนือกว่ามนุษย์ ซึ่งกลุ่มเคยถูกโจมตีมากเมื่อเขาเหล็กตอกเข้าไปในต้นไม้เก่าแก่อายุ หลายร้อยปี เพื่อไม่ให้ถูกโค่น โดยบริษัทสัมปทาน ปรากฏว่าคนงานคนหนึ่งได้รับบาดเจ็บเมื่อโซ่ ของเรือโยไปกระทบกับเหล็กและสะบัดกลับมาโดยคนตัด ทำให้ เดฟ โพรแมน และบิล เฮวูด แกนนำของกลุ่มต้องเขียนหนังสือคู่มือปฏิบัติการเผชิญหน้าและหลักการก่อวินาศกรรม “โดยสันติวิธี” ขึ้นในปี ค.ศ. 1989 (พ.ศ.2532) อธิบายหลักการและผลกระทบทางการเมืองของกลุ่ม และย้ำ ว่ายึดแนวทางแห่งสันติวิธี ไม่ทำร้ายชีวิตมนุษย์ แต่มุ่งทำลายเครื่องจักรเครื่องกลต่างๆ ที่ทำลาย ธรรมชาติ ในคู่มือจึงอธิบายเพิ่มเติมว่าในการตอกเหล็กกับต้นไม้ นั้น ควรตอกระดับไหนจึงจะไม่ เป็นอันตรายต่อคนตัด เพื่อเป้าหมายในการทำลายเครื่องจักร ไม่ใช่มุ่งทำร้ายคนงานตัดไม้ ดังนั้น เป้าหมายของกลุ่มก็คือ เพื่อทำให้ต้นทุนของธุรกิจที่ทำลายธรรมชาตินั้นแพงขึ้น และทำให้ ประชาชนตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาการทำลายธรรมชาติ การที่กลุ่มปฏิบัติการอย่างสุดซึ้ง ก็เพื่อทำให้ ประชาชนสนใจและหันมาฟังข้อมูลจากกลุ่มที่เป็นกลางอย่างนักวิชาการ หรือกลุ่มอนุรักษ์ทั่วไป มากขึ้น เช่น ข้อเสนอที่เป็นกลางและสมเหตุสมผลของกลุ่มเพื่อนแผ่นดิน (Friends of the Earth) ซึ่งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะการทำงานแบบนุ่มนวล และมุ่งไปทำงานวิจัย เชิงวิชาการ และการให้การศึกษ การรณรงค์เป็นหลัก ตลอดจนการพยายามล๊อบบี้ผ่านนักการเมือง หรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทางนโยบายให้เปลี่ยนแปลงนโยบายนั้นๆ

กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงการกระทำของกลุ่มเอิร์ธเฟิร์สในประเทศอังกฤษ ที่รณรงค์ ต่อต้านการสร้างถนนในเขตพื้นที่ป่าไม้ ได้ทำการประท้วงโดยการเอาตัวเข้าไปขวางไม่ให้คนงาน ทำถนนทำงานได้ ในปี พ.ศ. 2537 ทำให้กรมทางหลวงของอังกฤษต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นถึง วันละ 20,000 ปอนด์ ในขณะที่การประท้วงยังคงดำเนินต่อไปอย่างเข้มข้น ประชาชนก็เริ่มตั้ง คำถามเกี่ยวกับการสร้างถนนของรัฐบาลมากขึ้น ทำให้กลุ่มเพื่อนแผ่นดินมีช่องทางในการนำเสนอ ข้อมูลและข้อเสนอที่เป็นทางออกให้กับทั้งสองฝ่าย และประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อเสนอ ดังกล่าว ถึงแม้ว่าถนนจะถูกสร้างต่อไปจนเสร็จก็ตาม แต่รัฐบาลก็ยินยอมในการตัดงบประมาณใน การสร้างถนนลง กลุ่มเอิร์ธเฟิร์สก็ถือว่านั่นเป็นความสำเร็จระยะยาวของตน

- กลุ่มเพื่อนแผ่นดิน (Friend of the Earth)

จากการศึกษาพัฒนาการของกลุ่มเพื่อนแผ่นดินของ Paul Wapper (1996) พบว่า กลุ่มเพื่อนแผ่นดินถือว่าเป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมยุคแรกๆ ของสหรัฐอเมริกา โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการแยกตัวของสมาชิกเดิมของ Sierra Club ในปี ค.ศ. 1969 นำโดย David Brower ซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกคนสำคัญของเซียร์ราคลับ และมีบทบาททางสิ่งแวดล้อมในขณะนั้นมาก เขาได้ทุ่มเทสรรพกำลังทั้งหมด และมีวิธีการในการบริหารจัดการที่ชาญฉลาด นำพาเอากลุ่มใหม่ให้ได้รับการยอมรับที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เริ่มต้นการเคลื่อนไหวด้วยการคัดค้านอำนาจของระเบิดนิวเคลียร์ และรณรงค์ต่อประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ รวมทั้งการนำเสนอภาพของกลุ่มเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในภาพบวก ทำให้ได้รับการยอมรับสูง เพราะได้นำเสนอทางออกที่เหมาะสม หรือทางเลือกใหม่ให้สังคม เช่น การผลักดันนโยบายในการใช้พลังงานทดแทนหรือพลังงานทางเลือก และยังเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมกลุ่มแรกๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับปัญหาของฝนกรด (acid rain) และเป็นหนึ่งในกลุ่มเคลื่อนไหวยุคต้นๆ ของการตระหนักถึงพิษภัยของสงครามนิวเคลียร์ที่อาจเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโลก ทำให้กลุ่มเพื่อนแผ่นดินประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหว หากแน่วร่วมได้มาก มีการขยายสาขาการทำงานของกลุ่มได้อย่างกว้างไกลถึง 50 ประเทศทั่วโลก รวมทั้งการขยายตัวไปยังประเทศโลกที่สาม และยุโรปตะวันออก เช่น ไนมาเลเซีย เวียดนาม อินโดนีเซีย เอลโดเนีย และโปแลนด์ โดยมีสำนักงานและนิตยสาร (magazine) เป็นตัวกลางในการเชื่อมร้อยระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน ในปี ค.ศ. 1993 กลุ่มเพื่อนแผ่นดินจึงมีสมาชิกมากถึง 700,000 ถึง 1 ล้านคน และมีรายได้จากการบริจาคมากถึง 15 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในการใช้เป็นทุนดำเนินกิจกรรมต่างๆ

แนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อนแผ่นดิน นอกจากจะมีบทบาทนำในการล็อบบี้หรือผลักดันแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมผ่านผู้มีอำนาจตัดสินใจทางนโยบายหรือนักการเมืองของประเทศต่างๆ แล้ว ยังลงไปทำงานในระดับของท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับกลุ่มท้องถิ่นในหลายๆ ประเทศด้วย ในประเด็นของปัญหาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เช่น กลุ่ม Les Amis de la Terre (FOE ในฝรั่งเศส) สามารถเคลื่อนไหวให้เกิดการหยุดยั้งการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำ Loire ทางตอนเหนือของฝรั่งเศสได้ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการวิจัยทางสิ่งแวดล้อม การเข้าไปประสานงานรณรงค์ทางสิ่งแวดล้อมในระดับนานาชาติ รวมทั้งการจัดการประชุมในระดับนานาชาติอีกด้วย และการสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจให้กับรัฐต่างๆ ในการร่วมกันปกป้องระบบนิเวศน์ของโลกโดยภาพรวม เช่น การรณรงค์ให้โลกได้ตระหนักถึงพิษภัย และหาทางในการลดการใช้สาร CFCs ลง (chlorofluorocarbons) โดยมุ่งทำงานทั้งในระดับท้องถิ่น จนถึงระดับนานาชาติ

2.4.7 การเคลื่อนไหวของพรรคการเมืองสีเขียว หรือ Green Party

ในปลายทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ความคิดทางนิเวศวิทยาได้เริ่มปรับแนวทางเป็นระบบความคิดทางการเมืองต่างหากของตน โดยพัฒนามาจากความคิดแบบถอนรากถอนโคน และนิยมอิสระเสรีภาพของคนหนุ่มสาวในยุคนี้ ที่เริ่มปฏิเสธทุนนิยมอุตสาหกรรมหรือวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม และการที่โลกต้องประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่ทำลายคุณภาพชีวิตของมนุษย์ จึงได้นำเสนอวัฒนธรรมทวนกระแส และเสนอภาพสังคมใหม่ ที่พยายามพึ่งตนเองโดยใกล้ชิดธรรมชาติ กลางเป็นการเสนอพื้นฐานความคิดอย่างใหม่ที่ต่างจากอุดมการณ์แบบดั้งเดิม กลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองเฉพาะของตน ที่เรียกว่า นิเวศวิทยาการเมือง ซึ่งอุดมการณ์นี้เริ่มเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นในกลุ่มประเทศโลกตะวันตก พร้อมๆ กับกลุ่มองค์กรที่เคลื่อนไหวอย่าง Greenpeace หรือ Friend of the Earth ที่ได้ทำงานอย่างหนักจนทำให้พรรคการเมืองต่างๆ ต้องบรรจุนโยบายสิ่งแวดล้อมเข้าในแผนงานทางการเมืองด้วย และพรรคการเมืองสีเขียวที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างระบบเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมขึ้นใหม่ที่ต่างจากระบบที่เป็นอยู่ ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน จึงได้ถือกำเนิดขึ้น (ประชา หุตานวัตร, 2541)

ประวัติศาสตร์การตั้งพรรคการเมืองของแนวความคิดนี้ เริ่มต้นเมื่อมีการตั้งพรรคคุณค่าในประเทศนิวซีแลนด์ เมื่อปี พ.ศ.2515 ซึ่งถือเป็นพรรคสีเขียวระดับชาติพรรคแรกของโลก และในเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2522 (ค.ศ. 1979) แดเนียล บิลาซ ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของพรรคสีเขียวของประเทศสวีเดน และในปี พ.ศ. 2526 พรรคผู้หญิงของไอซ์แลนด์ มีสมาชิกสภาเพิ่มขึ้นถึง 6 คน เป็นผู้หญิงล้วน ซึ่งพรรคนี้ถึงแม้ไม่ใช่ชื่อพรรคเขียว แต่มีเนื้อหานโยบายเกี่ยวกับนิเวศวิทยาการเมืองโดยตรง และแนวความคิดในเรื่องสตรีนิยมนิเวศ (ecofeminism) ก็ถือเป็นแนวทางหนึ่งของพรรคเขียว ที่สนับสนุนให้ผู้หญิงควรมีบทบาทนำในขบวนการสีเขียว เพราะผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย (ประชา หุตานวัตร, 2541)

อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1993 ได้มีพรรคการเมืองสีเขียวทั้งหมดในทวีปยุโรปจำนวน 23 พรรค ได้มารวมตัวกันเป็นสหพันธ์พรรคการเมืองสีเขียวยุโรป (European Federation of Green Parties) เพื่อความร่วมมือและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกัน

ตารางที่ 3 แสดงถึงพัฒนาการของการเลือกตั้งพรรคการเมืองสีเขียว

ประเทศ	ปีที่เริ่มตั้งพรรค ค.ศ.	ปีแรกที่ผู้แทน ได้รับเลือกตั้ง	จำนวน % vote และจำนวนที่นั่ง ในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด
Austria	1986	1986	4.8% : 1990 (10 ที่นั่ง)
Belgium			
พรรคที่ (1) EC	1980	1981	5.1% : 1991 (10 ที่นั่ง)
พรรคที่ (2) Ag	1982	-	4.9% : 1991 (7 ที่นั่ง)
Denmark	1983		0.9% : 1990 (0 ที่นั่ง)
Eire	1981	1989	1.4% : 1992 (1 ที่นั่ง)
Finland	1983	1987	6.8% : 1991 (10 ที่นั่ง)
France	1984	-	7.6% : 1993 (0 ที่นั่ง)
Greece	1989	1989	- : 1992 (0 ที่นั่ง)
Iceland	1983	1983	8.3% : 1992 (5 ที่นั่ง)
Italy	1987	1987	2.8% : 1992 (16 ที่นั่ง)
Luxembourg	1983	1984	7.5% : 1989 (4 ที่นั่ง)
Netherlands	1983	1986	4.1% : 1989 (6 ที่นั่ง)
Norway	1988	-	- : 1993 (0 ที่นั่ง)
Portugal	1981	1987	- : 1991 (1 ที่นั่ง)
Spain	1985	-	- : 1993 (0 ที่นั่ง)
Sweden	1981	1988	3.4% : 1991 (0 ที่นั่ง)
Switzerland	1983	1979	6.4% : 1991 (14 ที่นั่ง)
UK	1973	-	0.5% : 1992 (0 ที่นั่ง)
West Germany	1980	1983	4.7% : 1990 (0 ที่นั่ง)
Australia	1972	1984	3.9% : 1993 (2 ที่นั่ง)
New Zealand	1972	-	6.8% : 1990 (0 ที่นั่ง)

ที่มา : Stephen C Young. The Politics of the Environment, 1993.

ประสบการณ์ของพรรคการเมืองสีเขียวในรัฐสภาของยุโรปที่น่าสนใจคือ กรณีของ พรรคเขียวในประเทศเยอรมันนี ที่ เดชา ศิริภัทร และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2530) ได้กล่าวถึง พัฒนาการการเติบโตของพรรคกรีนที่เติบโตขึ้นมาจากกลุ่มรณรงค์ปัญหาท้องถิ่นที่ชื่อ Biiger initiativen และได้ขยายตัวออกไปรวมกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอื่นๆ เป็นขบวนการระดับชาติ ต่อมา หลังจากเหตุการณ์ประท้วงเพื่อต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1975 และหลังจากที่ได้ตกอยู่ในความยุ่งยากในการรวบรวมกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายเป็นเวลากว่า 5 ปี จึงสามารถก่อตั้งพรรคกรีนได้ เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1980 และกลายเป็นพรรคการเมืองที่ได้รับ คะแนนนิยมที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อปี ค.ศ. 1983 ได้รับคะแนนเสียง 4.6% แต่ไม่มีผู้แทนในสภา เนื่องจากพรรคที่ได้ 5% ขึ้นไปจึงจะสามารถส่งผู้แทนเข้าสภา เมื่อมีการเลือกตั้งใหม่ในอีก 4 ปี ต่อมา ในปี ค.ศ. 1987 ได้คะแนนเสียงเพิ่มเป็น 8.3% และเมื่อปี ค.ศ. 1990 คะแนนเสียงได้ตกลงไป ไม่มีผู้แทนแม้แต่คนเดียว แต่กลับไปชนะในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นแทน อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1994 คะแนนเสียงของพรรคกรีนเพิ่มขึ้นอย่างมาก จนมีที่นั่งในรัฐสภามากถึง 49 ที่นั่ง จนกลายเป็นพรรคการเมืองที่ใหญ่อันดับสามของประเทศทันที (ประชา หุตานูวัต, 2541)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาอย่างหนึ่งของพรรคกรีนก็คือ ในหลายประเทศระบบการเลือกตั้ง ไม่เอื้ออำนวยต่อพรรคเล็กได้มีโอกาสเข้าไปนั่งในรัฐสภา เช่น ประเทศอังกฤษ เป็นต้น ซึ่งสมาชิก พรรคกรีนตระหนักถึงประเด็นนี้ดี เลยมุ่งใช้เวทีการเลือกตั้งให้การศึกษาประชาชนให้ตื่นตัวต่อ นิเวศวิทยาเป็นหลัก แต่ถ้าประเทศใดที่สมาชิกพรรคกรีนได้รับเลือกตั้งเข้าไปในสภานิติบัญญัติแล้ว บทบาทอย่างหนึ่งก็คือ การดำเนินงานทางกระบวนการของรัฐสภา ไม่ว่าจะเป็นด้านกรวาง นโยบาย การออกกฎหมาย หรือการร่วมบริหารด้านการเข้าร่วมเป็นรัฐบาลในการบริหารประเทศ โดยไม่ละทิ้งจุดยืนหรืออุดมการณ์ทางนิเวศนิยมของขบวนการไป

2.4.7 กองทุนเพื่อคุ้มครองธรรมชาติทั่วโลก (World Wide Fund for Nature, WWF)

ย้อนหลังไปปี ค.ศ.1960 นักชีววิทยาและสัตววิทยา ชาวอังกฤษ ชื่อ เซอร์ จูเลียน ฮักเลย์ (Sir Julian Huxley) ได้เขียนบทความ 3 บทลงในนิตยสารลอนดอนนิกส์ เกี่ยวกับความห่วงใยใน ชีวิตธรรมชาติและสัตว์ป่าทวีปแอฟริกา ซึ่งทำให้ผู้อ่านบทความชาวเยอรมันที่ชื่อ วิคเตอร์ สโตลาน (Victor Stolan) เกิดแรงบันดาลใจในการที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป จึงได้ประสานงานกับ เซอร์ จูเลียน ฮักเลย์ ในการหาแนวทางเพื่อวางแผนในการระดมทุน โดยได้แนวร่วมเพิ่มขึ้นอีกหลายคน อาทิ อี.เอ็ม.นิโคลสัน ผู้อำนวยการสภาแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติ อังกฤษ, ไกย์ เม้าท์ฟอร์ด (Guy Mountfort) นักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ และเซอร์ปีเตอร์สกอต

(Sir Peter Scott) ซึ่งเป็นรองประธานสมาคมนานาชาติแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) ทั้งหมดวางแผนร่วมกันในการก่อตั้งกองทุนแรกในชื่อว่า "An International Foundation for Saving the Worlds Wildlife and Wild Places" ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1961 โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ (H.R.H.Prince Philip) และเจ้าชายเมนชาร์ต แห่งเนเธอร์แลนด์ ในที่สุดจากเงินกองทุนก้อนแรกประมาณ 3,000 ปอนด์ ก็ก่อตัวขึ้นกลายเป็นกองทุนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ และกลายเป็นองค์กรเอกชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่ดูแลการอนุรักษ์ธรรมชาติทั่วโลก โดยมีสำนักงานตั้งอยู่ที่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ มีสำนักงานย่อยตั้งอยู่กระจายตัวครบทั้ง 5 ทวีป เช่น WWF-ในปากีสถาน WWF-มาเลเซีย WWF-อินเดีย WWF-ฮ่องกง เป็นต้น ภายใต้ความร่วมมือของสมาชิกผู้สนับสนุนกว่า 6 ล้านราย จนทำให้มีรายได้มากกว่า 200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และสามารถให้การสนับสนุนโครงการกว่า 4,000 โครงการใน 140 ประเทศทั่วโลก ซึ่งโครงการเหล่านี้ได้ช่วยอนุรักษ์สัตว์และพันธุ์พืชมิให้สูญพันธุ์ไป ตลอดจนช่วยรักษาพื้นที่ธรรมชาติในทั่วโลก อีกทั้งกระตุ้นให้เกิดกระแสอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างจริงจัง โดยความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาล องค์กรเอกชน นักวิทยาศาสตร์ ภาคอุตสาหกรรม และประชาชนโดยทั่วไปในท้องถิ่น (Stephen C Young, 1993)

เป้าหมายของ WWF นอกจากจะเน้นการปกป้องพื้นที่ธรรมชาติและสัตว์ป่าแล้ว ยังเน้นหนักในการให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศน์ด้วย ดังนั้น การเคลื่อนไหวของ WWF จึงมุ่งสนใจต่อปัญหาอื่นๆ ด้วยในขณะเดียวกัน เช่น ปัญหาด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหามลภาวะ การเปลี่ยนแปลงของชั้นบรรยากาศโลก และปัญหาการสร้างจิตสำนึก ความห่วงใยในปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาภาวะเรือนกระจก (greenhouse effect) และรอยรั่วของชั้นโอโซนในบรรยากาศของโลก (HELP TO SAVE THE WORLD, 2540)

2.4.8 ขบวนการพิทักษ์ผืนแผ่นดินออสเตรเลีย (Land Care Movement)

อนุชาติ พวงสำลี (2540) ได้ทำการศึกษาขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่เฉพาะขอบเขตภายในระดับของประเทศของประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มโลกที่หนึ่ง (First World) ซึ่งประชาชนมีความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อมในระดับสูง โดยประชาชนชาวออสเตรเลีย อย่างน้อยหนึ่งในสี่จะสังกัดหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรทางด้านอนุรักษ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มอนุรักษ์ที่มีบทบาทโดยเด่นที่สุดของออสเตรเลียคือ ขบวนการพิทักษ์ผืนแผ่นดินออสเตรเลีย (Land Care Movement) ซึ่งเป็นองค์กรในระดับท้องถิ่นที่มีเครือข่ายครอบคลุม

พื้นที่ในทุกมลรัฐของประเทศ มีจุดเริ่มต้นในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1982 ในมลรัฐออสเตรเลียตะวันตก โดยเริ่มต้นจากการเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรดินในระดับท้องถิ่น ที่เป็นอาสาสมัครเข้ามาทำหน้าที่กำหนดขอบเขตพื้นที่และจัดทำแนวทางในการอนุรักษ์ดิน ต่อมาจึงได้ริเริ่มในการฟื้นฟูพันธุ์ไม้พื้นเมืองขึ้นมาอีกอย่าง โดยก่อตั้งกลุ่มต้นไม้ในฟาร์มขึ้น จนช่วงปลายทศวรรษ 1980 ก็ได้เกิดกลุ่มต่างๆ ที่ทำกิจกรรมในลักษณะนี้อีกกว่า 50 กลุ่ม จนกลายมาเป็นรูปแบบของการก่อตั้งเป็นขบวนการพิทักษ์ผืนแผ่นดินอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1986

ปัจจุบันขบวนการมีกลุ่มเครือข่ายที่ทำกิจกรรมอย่างเข้มแข็งประมาณ 2,200 กลุ่มทั่วประเทศ โดยมีสมาชิกที่เป็นเกษตรกรมากถึงร้อยละ 30 ของเกษตรกรทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะขบวนการพิทักษ์ผืนแผ่นดินออสเตรเลีย เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของเกษตรกรหรือชาวนากลุ่มเล็กๆ ที่มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อต่อสู้กับปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน โดยเฉพาะปัญหาดินเค็ม ปัญหาวัชพืชในบริเวณที่ราบลุ่ม ปัญหาคุณภาพของลำน้ำ และปัญหาการกัดเซาะแนวเขตชายตลิ่ง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทางด้านอื่นๆ อีกหลายกิจกรรม รวมทั้งการปลูกต้นไม้และการแสวงหารูปแบบทางการเกษตรเชิงอนุรักษ์ หรือเกษตรยั่งยืนอีกด้วย

หลักการดำเนินงานที่สำคัญของขบวนการคือ การวางพื้นฐานการทำงานในระดับชุมชนที่จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน และการปฏิบัติการเป็นสำคัญ และการแก้ไขปัญหาใดๆ จะต้องครอบคลุมในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ดิน น้ำ ต้นไม้ วัชพืช ทั้งนี้เพราะปัญหาทุกด้านล้วนแต่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยการเกิดขึ้นของกิจกรรมต่างๆ มีข้อสังเกตที่พบได้สองประการคือ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม และมีบทบาทของผู้หญิงเป็นอย่างมาก ประการที่สองลักษณะการเกิดและการขยายตัวของเครือข่ายจะมีลักษณะล่างขึ้นบน (Bottom-up) และบนลงล่าง (Top-down) ไปพร้อมๆ กัน จากแนวคิดที่สำคัญของขบวนการ จึงทำให้ได้รับการยอมรับจากราชการที่เกี่ยวข้อง จนกลายเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ฝ่ายต่างๆ ให้การยอมรับอย่างกว้างขวาง ทุกรัฐบาลและพรรคการเมืองได้รับเอาแนวทางการทำงานอนุรักษ์ โดยให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมหลัก เป็นนโยบายต่อมาในระดับชาติเลยทีเดียว จนกระทั่งมีการประกาศให้ทศวรรษ 1990 เป็นทศวรรษแห่งการพิทักษ์ผืนแผ่นดิน (Decade of Land Care) เฉยๆ

2.4.9 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในโลกที่สาม: ขบวนการชิปโก้ (CHIPKO)
ความเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อปกป้องระบบนิเวศของป่าไม้ ในนามของขบวนการชิปโก้ (Chipko) ในรัฐอุตตราขานทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ได้เกิดขึ้นเมื่อ 30 ปีมาแล้ว ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในโลกที่สาม ซึ่งมี

ลักษณะของความเคลื่อนไหวที่มีความแตกต่างจากความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือกลุ่มประเทศในโลกที่หนึ่งอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ขบวนการชิปโก้เป็นการพลิกบทบาทของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในระดับรากหญ้า (Grassroots) ที่เน้นในเรื่องของความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจมาสู่ประเด็นนิเวศวิทยาระดับโลกที่ก้าวข้ามชนชั้น และการชูปบาทของผู้หญิง ซึ่งถูกละเลยจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก่อนหน้านี้ จึงถือว่าเป็นก้าวหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวแนวสังคมนิยมใหม่ ที่มีเนื้อหาทางนิเวศวิทยาการเมือง ในการให้ความสนใจการเมือง ภาคประชาชนหรือการเมืองในระดับจุลภาค ที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่หลากหลาย มีเป้าหมายเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร และต้องการชี้ให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สามารถแยกออกจากปัญหาความยากจนได้ (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2545)

จากงานวิชาการของ Vikran K.Asula (1995) ได้ทำการศึกษาถึงจุดกำเนิดพัฒนาของขบวนการชิปโก้พบว่า มีรากฐานดั้งเดิมมาจากความเคลื่อนไหวของขบวนการสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ซึ่งไม่ได้สิ้นสุดอย่างสิ้นเชิง เมื่ออินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี พ.ศ. 2490 แต่สาธุศิษย์คนสำคัญของคานธี ได้เข้าไปมีส่วนร่วมจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวเชิงสันติวิธีในภูมิภาคต่างๆ ต่อ โดยมิรา เมห์น และซาราลา เมห์น ได้เข้าไปเคลื่อนไหวในพื้นที่ตอนในของเทือกเขาหิมาลัย จนสามารถพัฒนานักคิดคนสำคัญของขบวนการชิปโก้ได้คือ ชุน เดอลาล บาชกูนา และได้ทำงานสนับสนุนให้ชาวบ้านให้รวมตัวกันต่อสู้ปัญหา ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ด้านคือ การจัดตั้งกลุ่มผู้หญิง การต่อต้านสุรา และปัญหาป่าไม้

ทั้งนี้เนื่องจากการที่สภาพพื้นฐานของป่าไม้ และประชาชนในพื้นที่ได้ถูกนโยบายการจัดการป่าและที่ดินของรัฐบาลที่เปลี่ยนแปลงแผนการใช้ที่ดิน เปลี่ยนสภาพป่าที่มีความหลากหลายกลายเป็นป่าสนชนิดเดียวกัน เมื่อมีการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรก็ขาดแคลนมากขึ้น ทำให้ชนพื้นเมือง โดยเฉพาะผู้ชายต้องละทิ้งถิ่นฐาน กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในเมือง ปล่อยให้ผู้หญิงอยู่เบื้องหลัง เผชิญหน้ากับความยากจน และแบกรับภาระในการหาเลี้ยงชีวิตครอบครัวโดยลำพัง ดังนั้นปัญหาความยากจนและปัญหาความไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติจึงกลายมาเป็นประเด็นที่สำคัญของประชาชนที่นั่น (สันติสุข โสภณศิริ อ่างในพระไพศาล วิสาโล, 2534)

ในช่วงปี พ.ศ.2503 จันดี ปราสาท และซุล เดอลาล บาชกูนา ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่การทวาล ได้รวมกันฟื้นฟูหมู่บ้าน ในสถานการณ์ที่มีการพัฒนาหลายๆ อย่างของรัฐที่เข้ามา มีการเร่งก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทำให้ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น แต่ก็ถูกเอาเปรียบค่าแรงงานจากบริษัทเอกชน และข้าราชการที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ประชาชนจึงหันไปสนใจงานป่าไม้ โดยมุ่งสร้างอุตสาหกรรมพื้นบ้านที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติจากป่า และค้นพบว่าทางออกที่แท้จริง

ของเศรษฐกิจชุมชนคือฐานทรัพยากรป่า แต่ปัญหาใหญ่ของพวกเขาก็คือ กรรมป่าไม้ผูกขาดผลประโยชน์จากป่าทั้งหมด โดยให้สัมปทานแก่เอกชนแทน ดังนั้น เมื่อเกิดผลกระทบทางอุทกภัยครั้งใหญ่ในต้นน้ำอสาณันตะ ปี พ.ศ. 2513 ซึ่งสร้างความเสียหายกับระบบนิเวศและประชาชนในพื้นที่ ประชาชนจึงมีความเห็นร่วมกันว่า เป็นผลมาจากการทำลายป่าไม้ และนโยบายรัฐในเรื่องการจัดการป่าก็เอาเปรียบประชาชนอย่างเห็นได้ชัด เมื่อป่าไม้เป็นฐานชีวิตของชาวบ้าน เป้าหมายการเคลื่อนไหวที่แท้จริงก็คือ การยุติการทำลายป่า และหยุดนโยบายดังกล่าวลง ตลอดจนให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการป่า

จุดความขัดแย้งครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2517 เมื่อกรรมป่าไม้จำกัดการใช้ไม้แอส (ไม้จำพวกมะกอก) ของชาวบ้าน เพราะได้ให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนไปแล้ว เมื่อบริษัทเข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันต่อต้าน จันดี ปราสาท เป็นผู้นำในการเสนอให้ชาวบ้านใช้กระบวนการต่อสู้แบบสันติวิธี ด้วยการให้กลุ่มผู้หญิงเข้าโอบกอดต้นไม้ไว้ จนบริษัททำไม้ไม่สามารถทำการตัดไม้ได้ ซึ่งยุทธวิธีการต่อสู้แบบนี้ได้ขยายตัวออกไปหลายพื้นที่ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ชื่อของขบวนการนี้ว่า “ชิปโก้” ซึ่งกวีที่ชื่อ คานศยาม ราตรี ได้ตั้งชื่อนี้ โดยเอามาจากภาษาฮินดีว่า “จงโอบกอด” (กฤษณา บุญชัย, 2547)

ในส่วนของซูลเดอลาล บาสุกานา ปัญญาชนนักเคลื่อนไหวของกลุ่มก็ได้ใช้การอดอาหารประท้วงคัดค้านการตัดไม้ และนำเอาแนวคิดนิเวศวิทยามาผสมผสานกับนิเวศศีลธรรม ตามหลักศาสนาฮินดูและพุทธ ซึ่งในขณะนั้นการรณรงค์คัดค้านการทำไม้โดยใช้ประเด็นเชิงนิเวศกำลังเป็นกระแสระดับโลก ได้ทำให้กลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมในยุโรปให้ความสนใจ และร่วมสนับสนุน จนขบวนการชิปโก้สามารถเปลี่ยนภาพลักษณ์ จากขบวนการต่อสู้เรื่องปากท้อง และแรงงานของคนชั้นล่าง กลายเป็นขบวนการเชิงนิเวศวิทยาไป

กิจกรรมการเคลื่อนไหวของขบวนการชิปโก้มีไ้แต่เพียงการประท้วงตามแนวทางสันติวิธีเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมรณรงค์ และการพัฒนาอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น กิจกรรมการปลูกป่าครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2518-2519 โดยความร่วมมือของเครือข่ายชาวบ้านที่เกิดจากการผลักดันของจันดี ปราสาท ผู้นำของขบวนการ

ในที่สุด จากพลังความเคลื่อนไหวที่เกิดจากการประสานงานอย่างดีของชาวบ้านในระดับฐานล่าง แกนนำชาวบ้าน ศิลปินพื้นบ้าน ปัญญาชนท้องถิ่น และนักกิจกรรมต่างประเทศ สามารถประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในปี พ.ศ. 2523 เมื่อรัฐบาลอินเดียในสมัยนางอินทิดา คานธี เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศยุติการสัมปทานไม้ทั่วประเทศ 15 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523-2538 และได้ออกกฎหมายป่าไม้ฉบับใหม่ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม

และเริ่มแผนงานป่าไม้เพื่อสังคมขึ้น ในขณะที่ขบวนการชิปโก้ก็ยังคงมีบทบาทต่อไปในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ เพื่อปกป้องป่าไม้ตามแนวทางของชิปโก้ เช่น ขบวนการอปีโก ในการคัดค้านการทำไม้ในรัฐคาร์นาตากา หรือขบวนการประชาชนในรัฐมัธยมประเทศ ในปี พ.ศ. 2526 และผู้นำของขบวนการเอง คือ จันดี ปราสาท ที่มีบทบาทสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการป่าไม้มาโดยตลอด ทำให้รัฐบาลอินเดียมอบรางวัลผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมดีเด่นให้ในที่สุด เรื่องราวของขบวนการชิปโก้จึงเป็นความสำเร็จตัวอย่างหนึ่งของขบวนการประชาชนรากหญ้าในโลกที่สาม ที่ยกระดับการต่อสู้จากปัญหาความยากจน ปัญหาปากท้องมาสู่ขบวนการทางสิ่งแวดล้อมที่ห่วงใยต่อปัญหาของโลก (กฤษฏา บุญชัย, 2547)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในประเทศไทยนั้น มีจุดเริ่มต้นและการก่อกำเนิดมาเป็นเวลานานแล้ว ทั้งในรูปแบบของขบวนการความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในรากหญ้าชนบท หรือขบวนการความเคลื่อนไหวของคนชั้นกลางในสังคมเมือง โดยที่อุดมการณ์และความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชนในระดับรากหญ้าได้แฝงอยู่ในรูปของระบบภูมิปัญญา ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตและการยังชีพ ทั้งในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กรเหมืองฝาย หรือระบบการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในท้องถิ่นมานานหลายร้อยปี (ฉลาดชาย, อานันท์ และสันธิกา, 2536)

สำหรับความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของคนชั้นกลางในเมือง ได้ปรากฏอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2488) ซึ่งในขณะนั้น ปริมาณป่าไม้ของประเทศมีแนวโน้มที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนปริมาณสัตว์ป่าภายในประเทศก็พลอยลดจำนวนลงด้วยด้วยการกระทำของนายพรานป่ารุ่นใหม่ ที่มีอาวุธสมัยใหม่ มีอำนาจทำลายล้างสูง ที่ใช้ในการล่าสัตว์ป่า ทำให้ปริมาณสัตว์ป่าลดลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแตกต่างจากระบบการล่าสัตว์ของนายพรานรุ่นเก่า ที่เลือกล่าสัตว์เฉพาะตัวผู้ที่โตเต็มที่เท่านั้น ถือเป็นธรรมเนียมพรานที่คงถือการปฏิบัติมานานนับร้อยๆ ปี (อั้งในศรันย์ บุญประเสริฐ, 2540) นอกจากนั้นยังมีสาเหตุมาจากการทำสัมปทานไม้ การแผ้วถางป่าเพื่อการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ที่ดินเพื่อทำกิน อันเป็นการทำลายพื้นที่ป่าไม้ และทำลายถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดกลุ่มบุคคลที่มีความห่วงใยในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น นำโดย นายแพทย์ บุญส่ง เลขะกุล ซึ่งได้ผันชีวิตตนเองจากที่เคยเป็นนายพรานกลายมาเป็นนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคนสำคัญของประเทศ ได้ร่วมกันก่อตั้งนิคมไพรสมาคมขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2496 ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมองค์กร

แรกในประเทศไทย นิยมไพรสมาคมได้ทำหน้าที่รณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเวลาหลายปีในเวลา นั้น นับว่าเป็นงานยาก เพราะบรรยากาศทางการเมืองในขณะนั้นไม่เปิดโอกาสมากนัก เนื่องจาก ถูกครอบงำภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหาร ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีแนวโน้มปิดกั้น ความกระตือรือร้นทางการเมืองของภาคประชาชน แต่นิยมไพรสมาคม ซึ่งนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เป็นเลขาธิการสมาคม ก็ได้รณรงค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้รัฐบาลออกนโยบายระดับชาติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่า ดังปรากฏความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นดังนี้

พ.ศ. 2496 รัฐบาลได้เชิญผู้แทนนิยมไพรสมาคมเข้าร่วมเป็นกรรมการป้องกันการตัดไม้ ทำลายป่าเป็นครั้งแรก

พ.ศ. 2498 นิยมไพรสมาคมนำเสนอแนวความคิดในการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ และสงวน พื้นที่ป่า เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน

พ.ศ. 2501 สมาคมยื่นหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ในวันที่ 25 มีนาคม เพื่อ ขอให้สำรวจพื้นที่ป่า ก่อนออกพระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ป่า (บุญส่ง เลขะกุล, 2501) นอกจากนี้ ยังได้เขียนหนังสือ บทความ จดหมาย ลงในหนังสือพิมพ์วารสารและและร่วมออกรายการวิทยุ และโทรทัศน์ เพื่อรณรงค์อย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. 2502 นิยมไพรสมาคมได้เข้าพบกับนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นคือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพื่อเสนอความเห็นเกี่ยวกับปัญหาการอนุรักษ์ จอมพลสฤษดิ์เห็นพ้องด้วย จึงได้ร่วมกับผู้ แทนนิยมไพรสมาคมขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปดูปัญหาการทำลายป่าที่ป่าดงพญาเย็น หลังจากนั้น วันที่ 7 ตุลาคม คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้จัดสรรที่ดินของรัฐในป่า 14 แห่ง เพื่อจัดตั้งเป็นอุทยาน แห่งชาติ

พ.ศ. 2503 รัฐบาลได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าฯ

พ.ศ. 2504 รัฐบาลได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ และประกาศ ตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นป่าอนุรักษ์แห่งแรกในประเทศไทย ในวันที่ 10 กันยายน 2505 (พิสิษฐ์ ณ พัทลุง, 2540)

ความสำเร็จที่ได้ผลักดันให้มีการกำหนดนโยบายและกฎหมายที่สำคัญสองฉบับ คือ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2504 นับเป็นบทบาทที่สำคัญของสมาคม นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การสร้างเครือข่ายการทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การเฝ้า ติดตามการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม และการริเริ่มโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากค่าบำรุงของสมาชิก และเงินช่วยเหลือจากทั้งในประเทศและ

ต่างประเทศ มีการตีพิมพ์วารสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ บทความทางวิชาการ และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ โดยการพิมพ์หนังสือ ตลอดจนการเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ นิยมไปรษณีย์มาคมยังตระเวนฉายภาพยนตร์ แสดงปาฐกถา ตลอดจนบรรยายพิเศษ เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติให้กับบุคคลทั่วไป นักเรียน นักศึกษา และเผยแพร่สารคดีทางโทรทัศน์ ทางสถานีวิทยุ จัดทัศนศึกษาไปตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อศึกษาธรรมชาติ ตลอดจนร่างหลักสูตรว่าด้วยธรรมชาติวิทยา ของกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย

นิคมไปรษณีย์มาคมยังมีบทบาทสำคัญในความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในยุคแรกอย่างใกล้ชิด ดังกรณีที่ได้ทำการคัดค้านองค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท) ที่เสนอให้คณะรัฐมนตรีทำการเพิกถอนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ออกจากการเป็นอุทยานแห่งชาติ เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างเสรี (บุญส่ง เลขะกุล, 2508ก) การรณรงค์ให้มีการจัดพื้นที่คุ้มครองนกปากห่างบริเวณวัดไผ่ล้อมริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในปี พ.ศ. 2497, การจัดทำเขตห้ามล่าสัตว์ในวัดนิคมไพโรจนาราม จังหวัดราชบุรี ในปี พ.ศ. 2502, การรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์เต่าทะเล และการผลักดันรายชื่อสัตว์ป่าหายากในบัญชีอนุสัญญา CITES, การคัดค้านการเปลี่ยนสวนลุมพินีจากสวนสาธารณะมาเป็นสวนสนุก เป็นต้น (นัดดา ศรียาภัย, 2535)

ในการดำเนินงานด้านเครือข่ายการอนุรักษ์ด้วยกันนั้น นิคมไปรษณีย์มาคมได้เริ่มตั้งสาขาในจังหวัดต่างๆ เช่น นิคมไปรษณีย์มาคม สาขากาญจนบุรี ในปี พ.ศ.2500 และขยายงาน มีกลุ่มที่อยู่ในเครือข่ายเพิ่มขึ้นสองกลุ่ม โดยกลุ่มแรก คือ ชมรมดูนก กรุงเทพฯ (Bangkok Bird Club) ซึ่งเริ่มจากการเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในนิคมไปรษณีย์มาคม โดยมีนายเอ็ดเวิร์ด ซี ดิคกินสัน (E.C.Dickinson) เป็นเลขาธิการคนแรก ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับชมรมดูนกสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศที่พำนักอยู่ในประเทศไทย และรักการดูนก (นัดดา, เรื่องเดียวกัน) ในภายหลังก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย (สนท.) ในปี พ.ศ. 2536 (โลกสีเขียว, 2536)

กลุ่มที่สอง คือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2526 ซึ่งได้รับความร่วมมือจากบุคคลสำคัญในวงการอนุรักษ์ทั่วโลก อาทิ เจ้าชายฟิลิปดยุคแห่งเอดินบะระ อังกฤษ องค์ประธานของกองทุนสัตว์ป่าโลก หรือ World Wildlife Fund (WWF) ตลอดจนบุคคลระดับสูงของประเทศ และองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ อีกหลายองค์กรด้วยกัน

นิคมไปรษณีย์มาคม นอกจากจะมีเครือข่ายการทำงานทั้งในประเทศแล้ว ยังมีเครือข่ายในต่างประเทศด้วย เช่น ความสัมพันธ์ในการทำงานกับกองทุน WWF, การเป็นสมาชิกขององค์กร

ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Nature Resources หรือ IUCN), สภาระหว่างประเทศเพื่อการคุ้มครองนก (ICBP), Save Red Wood League (สหรัฐอเมริกา), Nature Conservancy (อังกฤษ) เป็นต้น

1. กระแสความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเมืองยุคแรก: ความเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

ภายหลังจากที่ประเทศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการเร่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ เป็นเหตุให้จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่พื้นที่ของเมืองก็เริ่มประสบปัญหา ในเรื่องพื้นที่สีเขียวที่ต้องลดลง เนื่องจากการขยายตัวของตัวเมือง และอิทธิพลในการสร้างอาคารบ้านเรือนแบบตะวันตก ความเป็นศูนย์กลางของเมืองในหลายๆ ด้าน ดึงดูดให้ประชากรจากภาคชนบทเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร เป็นเหตุให้สิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โบราณสถาน โบราณวัตถุภายในเมืองได้ถูกทำลาย เกิดความเสียหาย และถูกรื้อถอนออกไป (Comet, 1970) ผลกระทบที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ทำให้ผู้ประกอบวิชาชีพด้านสถาปนิก และนักวางผังเมือง ตลอดจนนักวิชาการที่อยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนหนึ่ง ที่ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ และเข้ารับราชการในหน่วยราชการต่างๆ ซึ่งเคยได้เห็นตัวอย่างของการรักษามรดกทางวัฒนธรรมในต่างประเทศ ได้เริ่มทำงานเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ และวารสารต่างๆ เพื่อเรียกร้องให้มีการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นผ่านทางสมาคมวิชาชีพ จึงมีการรวมตัวเป็นคณะทำงานด้านนี้อย่างชัดเจน ภายในสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยใช้ชื่อว่า คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปกรรมแห่งสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2511 ซึ่งต่อมาได้มีบทบาทอย่างมากในการรณรงค์ และผลักดันด้านนโยบาย เพื่อให้มีการรักษาและบูรณะกำแพงเมืองคูเมือง วัด วังโบราณ และอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ ในหลายพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ อาทิ การบูรณะหอพระไตรปิฎกวัดระฆังโฆสิตาราม การคัดค้านการสร้างห้องแถววัดสระเกศ การอนุรักษ์กลุ่มอาคารเก่าที่สงขลาและเชียงใหม่ เป็นต้น

ในเวลาต่อมา คณะกรรมการฯ มีความเห็นร่วมกันว่า นอกจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ควรมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติควบคู่กันไปด้วย อันเนื่องมาจากแหล่งที่

ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรมก็ประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมลงเช่นกัน จึงได้ก่อตั้งเป็นสมาคมใหม่ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 ชื่อว่า สมาคมนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม โดยยังคงความร่วมมือกับคณะกรรมการฯ และสยามสมาคมต่อไปอย่างใกล้ชิด และได้รับความสนใจจากประชาชนหลากหลายสาขาอาชีพมาร่วมเป็นสมาชิก นับตั้งแต่สถาปนิก นักวางผังเมือง วิศวกร นักกฎหมาย นักโบราณคดี นักการศึกษา ศิลปิน ไปจนถึงนักสื่อสารมวลชน โดยมีนายกสมาคมคนแรกคือ นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังได้เชิญเชื้อพระวงศ์ และนักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายคนมาเป็นสมาชิก กิตติมศักดิ์ และสมาชิกพิเศษอีกด้วย งานของสมาคมมีสามด้านใหญ่ๆ คือ ด้านนโยบายสิ่งแวดล้อม งานรณรงค์ด้านอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม และด้านการให้ความรู้ทางสิ่งแวดล้อม

ในด้านนโยบายสิ่งแวดล้อมนั้น สมาคมมีบทบาทอย่างเด่นชัดในการเสนอให้รัฐบาลออก พรบ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518, การแก้ไข พรบ.การผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. 2495 ซึ่งใช้เวลาในการรณรงค์ให้มีการแก้ไขยาวนานมากถึง 18 ปี นับตั้งแต่ลงมือยกร่างในปี พ.ศ. 2500 ทั้งนี้เนื่องจากการถูกต้องด้านจากรุกล่มนักธุรกิจที่มีอำนาจและอิทธิพลในรัฐบาลขณะนั้น กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาที่เห็นได้ชัดเจน (เดชา บัญคำ, 2516 และนาท ตันทวิรุฬห์, 2518) สำหรับงานทางด้านอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่เป็นกรณีเร่งด่วนที่พบเห็นปัญหาการทำลายที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เช่น การคัดค้านการสร้างถนนสายพุทธบูชาผ่านองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

งานทางด้านอนุรักษ์พื้นที่มรดกของเมือง โดยเฉพาะการเสนอให้อนุรักษ์เมืองเก่าของกรุงเทพมหานครในนาม “เกาะรัตนโกสินทร์”, การเสนอให้จัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์, การรณรงค์ให้ย้ายสนามหลวงออกไป เพื่อให้เป็นพื้นที่โล่งว่างใจกลางเมือง เป็นต้น

งานด้านการให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของสมาคม เน้นการเผยแพร่หลายทาง เช่น การร่างหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ การอบรมขยายความรู้แก่พระสงฆ์ในด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของอาคารเก่าแก่ต่าง ๆ การตีพิมพ์วารสารชื่อว่า “อนาคต” เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิกและสาธารณชนโดยทั่วไป

นอกเหนือจากงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว สมาคมยังมีความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม โดยร่วมมือหรือใช้วิธีรวมพลังกับองค์กรพันธมิตรอื่นๆ ในเวลาต่อมาภายหลังอีกด้วย เช่น การคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าปรมาณู, การร่วมกับองค์กรอื่นๆ อีก 30 องค์กรร่วมกันคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่จังหวัดกาญจนบุรี (ประยูทธ ศรีพิพัฒน์, 2530) การร่วมมือกันกับสมาคมสถาปนิกสยามฯ สยามสมาคมวัดพระปฐมเจดีย์ มหาเถรสมาคม กลุ่มพลังมวลชน ในจังหวัดนครปฐม ร่วมกัน

คัดค้านโครงการสร้างถนนพทุธบูชา ซึ่งจะมีผลกระทบต่อกระเทือนองค์พระปฐมเจดีย์ อันเป็นโบราณสถานเก่าแก่ จนสามารถยุติการสร้างถนน และสามารถนำเสนอแผนแม่บทในการจัดการพื้นที่ และภูมิทัศน์รอบองค์พระปฐมเจดีย์แทนการสร้างถนนสายดังกล่าว

2. กระแสความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมช่วงที่สอง: ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุค 14 ตุลาคม 2516

ความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในยุคเริ่มต้นในประเทศ ผ่านกิจกรรมของนิคมไพรสมาคม และสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมนั้น ถือได้ว่าเป็นรากฐานและเป็นหน่อเนื้อสำคัญของขบวนการสิ่งแวดล้อมในเวลาต่อมา ถึงแม้ว่าสมาคมทั้งสองจะมุ่งทำงานโดยเน้นแนวทางแห่งการปฏิรูป นั่นคือการพยายามเชิญคนชั้นสูงเข้ามาร่วมกิจกรรมและเป็นสมาชิก ตลอดจนการหลีกเลี่ยงการทำทนายอำนาจรัฐ หรือการเผชิญหน้ากับรัฐบาลทหารในสมัยนั้น ซึ่งการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในทุกชนิด ความสำเร็จในการผลักดันงานทางด้านสิ่งแวดล้อมของทั้งสองสมาคมจึงขึ้นอยู่กับทิศทางการเมืองค่อนข้างมาก และอยู่ที่ผู้มีอำนาจภายในประเทศว่าจะเห็นด้วยหรือได้รับการสนับสนุนหรือไม่ การที่รัฐบาลเผด็จการทหารมีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศมากย่อมมีโอกาสที่จะสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้มากเช่นกัน บทบาทของทั้งสองสมาคมจึงพยายามผลักดันให้รัฐบาลและประชาชนชาวไทยมีจิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อม จึงเน้นหนักในเรื่องการวิพากษ์วิจารณ์แนวทางการพัฒนา เรียกร้องให้รัฐบาลสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และวิงวอนผลักดันให้ออกกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเพิ่มความสนใจไปที่เรื่องนโยบายและการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมเป็นกรณีๆ ไป ซึ่งก็เป็นเรื่องเร่งด่วน จึงไม่ค่อยได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไปเท่าใดนัก (สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2543)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการปิดกั้นทางการเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะในยุคก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แต่นิคมไพรสมาคมและสมาคมอนุรักษ์ฯ ก็ได้มีส่วนร่วมอย่างมากในการให้การสนับสนุนให้เกิดชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งส่วนมากตั้งขึ้นในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2515-2516 และมีความกระตือรือร้นในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้มีการติดต่อประสานงานกันเป็นประจำ ระหว่างนิสิตนักศึกษาจากชมรมอนุรักษ์กับสมาคมทั้งสองในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ สมาคมอนุรักษ์จึงได้ออกบทความในวารสารอนาคตฉบับเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม 2516 สนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์ของนักศึกษา และเรียกร้องให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยและรัฐบาล ให้ยอมรับการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา นอกจากนี้ยังพบว่า ที่ทำการนิคมไพรสมาคม ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล

มักเป็นสถานที่ที่นิสิตนักศึกษา มักไปขอความรู้ความคิดเห็น ตลอดจนขอคำปรึกษาหารืออยู่เสมอ (สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2543)

เหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคมไทยในยุค 14 ตุลาคม มีจุดเริ่มต้นมาจากกรณีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติในมหาวิทยาลัย ที่ได้เปิดโปงกรณี ที่นายทหารตำรวจชั้นผู้ใหญ่ พร้อมทั้งพลเรือนอีกส่วนหนึ่งประมาณ 60 คน ได้นำพาหนะและอาวุธยุทโธปกรณ์ของทางราชการไปตั้งค่ายล่าสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี เป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์เฮลิคอปเตอร์ตกที่ อ.บางเลน จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2516 ทำให้มีผู้เสียชีวิต 6 คน และพบซากสัตว์ป่าที่ถูกล่าเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่าชมรมนิเวศวิทยา จากมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับชมรมอนุรักษ์ของมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประสานกับกรมป่าไม้ เข้าไปตรวจสอบข้อเท็จจริง และตีแผ่เรื่องนี้ออกสู่สาธารณชน ในหนังสือ "บันทึกลับจากทุ่งใหญ่" ปรากฏว่าประชาชนแย่งซื้อจนหมดทั้ง 5,000 เล่ม และกระแสสังคมเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้อย่างรุนแรง และกลายเป็นจุดชนวนสำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่นำไปสู่การต่อต้านการใช้อำนาจ เผด็จการ และนำไปสู่การเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ที่เป็นประชาธิปไตย จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ขึ้น (ชมรมอนุรักษ์ 4 สถาบัน และศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2516)

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เมื่อบรรยากาศทางการเมืองเปิดกว้างขึ้น ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกในความคิดเห็น และการรวมกลุ่มได้อย่างหลากหลายขึ้นในสังคม ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมหาวิทยาลัยก็เริ่มมีการพัฒนาเครือข่าย การรวมตัวระหว่างมหาวิทยาลัยต่างๆ กลายเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 สถาบัน ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญๆ ในสังคม นอกจากนี้ความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมของประชาชนก็เริ่มมีมากขึ้น เมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายเรื่อง เช่น ปัญหาน้ำในแม่น้ำแม่กลองเน่าจนถึงขั้นวิกฤต โครงการขุดลอกคอดกระ โครงการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาที่แม่น้ำแควใหญ่ตอนบน การต่อต้านสัมปทานขุดแร่ดีบุก และโมนาไซต์ เพื่อส่งออกของบริษัทเทมโก้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นที่ใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์ทิศทางการพัฒนาประเทศ และเกิดข้อโต้แย้งระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ความตื่นตัวของสังคมและจากการผลักดันขององค์กรสิ่งแวดล้อมในยุคต้น ทำให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติผ่านร่าง พรบ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติสามวาระรอด

ในวันที่ 2 มกราคม 2518 และผ่านร่าง พรบ.การผังเมือง พ.ศ. 2518 ในเวลาต่อมาอีกไม่นานด้วย (สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2543)

ในเวลาต่อมา ถึงแม้จะเกิดเหตุการณ์ปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่กลับไปใช้รูปแบบการรวมศูนย์ เป็นเผด็จการทางการเมืองก็ตาม แต่ก็เป็นไปได้ในช่วงระยะเวลาเพียงสั้นๆ เพราะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ก็เริ่มมีการเปิดกว้างทางการเมือง และสิทธิเสรีภาพของประชาชน การรวมกลุ่มทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชนจึงได้มีการพัฒนากันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง

3. กระแสความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในช่วงที่สาม: พัฒนาตัวอย่างหลากหลายและขยายสู่รากหญ้า

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมขององค์กรเอกชน และชาวบ้านในระดับรากหญ้าเริ่มมีบทบาทชัดเจนขึ้น อันเนื่องมาจากชุมชนท้องถิ่นได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและพยายามเรียกร้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น นอกจากนี้ยังถือเป็นยุคเริ่มต้นของการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) ที่มีคนหนุ่มสาวเข้ามาทำงานในองค์กรมากขึ้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นงานเชิงสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2526 จากสถิติที่มีการรวบรวมโดยโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม ระบุว่า องค์กรพัฒนาเอกชน 113 องค์กร แยกตามกิจกรรมหลัก เน้นกิจกรรมพัฒนาชนบท พัฒนาชุมชนในเมือง พัฒนาเด็กและเยาวชน การสาธารณสุขมูลฐาน การศึกษาด้านสิทธิมนุษยชน แต่ยังไม่มิจากกรรมด้านสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับการจัดทำเนียบเอ็นจีโอในปี พ.ศ. 2533 จำนวน 335 องค์กร จัดทำโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ก็ไม่ได้ระบุจำแนกประเภทองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

ต่อมาในภายหลัง เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาของยุคสมัย ทำให้ปรากฏแนวโน้มที่เด่นชัดว่า องค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่นๆ เพิ่มความสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และจัดกิจกรรมของตนให้มีโครงการเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือกิจกรรมในการสนับสนุนงานของชาวบ้าน หรือชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม ก็เป็นบทบาทหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยที่มีการปรับแนวทางการทำงานจนมีข้อแตกต่างจากงานรูปแบบเดิมที่เน้นหนักการพัฒนาในรูปแบบมองชาวบ้านมีส่วนร่วมแบบเดิม กลายเป็นประเด็นทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มปรากฏว่ามีความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับชาวบ้าน หรือชาวบ้านกับนายทุนเพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับรากหญ้าครั้งสำคัญหลายครั้ง จะมีมิติ

ทางด้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่แทบทั้งสิ้น นับตั้งแต่การรณรงค์ แนวทางการเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน หรือการใช้สมุนไพรแทนยาฆ่าแมลงจากสารเคมี การคัดค้านโครงการ คจก. โครงการคัดค้านการตัดถนนเพื่อความมั่นคงผ่านป่าสงวน การรณรงค์ คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน หรือเขื่อนปากมูล เป็นต้น จะพบว่า บทบาทของเอ็นจีโอได้เข้าไปมี บทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้ามากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ.2529 ได้มีองค์กรภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อตั้งขึ้นมา และมีผลงานที่ เด่นชัดในสาธารณชนเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 2 องค์กร คือ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ซึ่งมีพื้นฐาน มาจากนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนเดิม และสมาคมสร้างสรรค์ไทย ที่เกิดจากการรวมตัวของ นักธุรกิจในเมืองใหญ่

โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อกลางปี พ.ศ. 2527 โดยเกิด จากแนวคิดของกลุ่มผู้สนใจปัญหาทางสิ่งแวดล้อม จึงมีการรวมตัวกันของนักวิชาการและอดีต นักกิจกรรม ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสถาบันการศึกษาต่างๆ และ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนใจ และตระหนักถึงปัญหาทางการเกษตรและนิเวศวิทยา การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จึงร่วมกันก่อตั้งโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติขึ้นที่ กรุงเทพฯ และจังหวัดเชียงใหม่ โดยถือเป็นสมาชิกของเครือข่ายคณะกรรมการประสานงานองค์กร พัฒนาเอกชน (กป.อพช.) มีศาสตราจารย์ระพี สาคริก เป็นประธานโครงการ มีจุดมุ่งหมายเน้น การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นหลักการพื้นฐาน ของการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการศึกษาวิจัยปัญหาและแสวงหาทางเลือกในการ แก้ปัญหา ตลอดจนสนับสนุนทางเลือกที่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการ ประสานงานให้เกิดการศึกษาแก่ประชาชนและสาธารณชน เพื่อให้เกิดความตระหนักร่วมกันใน เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมุ่งเสริมสร้างและสนับสนุนการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชนใน การพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะในชนบทที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และการก่อกระแส ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในการแสวงหาทางเลือกเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยา ในระยะยาว ปัจจุบันโครงการหลักที่สำคัญมีอยู่ 3 ด้านด้วยกันคือ ด้านการวิจัยป่าชุมชน ด้านการ ฟื้นฟูระบบนิเวศน์ชุมชน และด้านการประสานงานและสนับสนุนภาคการเกษตร (สถาบันวิจัย สังคม มช., 2537)

หลังจากนั้น ในช่วงต้นทศวรรษตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ก็ได้เริ่มมีองค์กรภาคเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น ทั้งในเมืองและชนบท เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิโลกสีเขียว

ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โครงการริชเชิร์ช และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เป็นต้น

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (สสท.) หรือ (Thailand Environment Institute (TEI) ซึ่งก่อตั้งขึ้น โดยมีพื้นฐานมาจากการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ซึ่งมีภาคส่วนที่ทำงานวิจัยค้นคว้าทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ ซึ่งได้ตีพิมพ์ผลงานศึกษาวิจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญมากเล่มหนึ่ง ออกมาเผยแพร่ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 ชื่อว่า “ประมวลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย” ซึ่งเป็นหนังสือที่ใช้ในการอ้างอิงในการวิเคราะห์ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมของไทยมากที่สุด เล่มหนึ่ง (โลกสีเขียว, พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2538) ต่อมาภายหลังบุคลากรทางด้านวิชาการของมูลนิธิ TDRI จึงได้ออกมาก่อตั้งสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2536 เพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อประสานความร่วมมือทั้งสามภาคส่วน คือ รัฐบาล, เอกชน หรือองค์กรเอกชน และสถาบันทางวิชาการ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการ ทำการศึกษาวิจัย เพื่อกำหนดนโยบายระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของบทบาทของภาค เอกชนในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศ นอกจากนี้ยังดำเนินโครงการที่เน้นช่วย สนับสนุนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดอบรมด้านสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนทำการเผยแพร่ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมต่อสมาชิกและประชาชนที่ สนใจโดยทั่วไป เพื่อสร้างฐานสมาชิกให้กว้างไกลออกไป (ปริดา ยันต์พิเศษ, 2541)

1. การเคลื่อนไหวคัดค้านก่อสร้างเขื่อนน้ำโจน

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ในแง่ของการรวมพลังกันขององค์กรต่างๆ ในขณะ นั้นที่เห็นได้ชัด เกิดขึ้นในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2531คือ การรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยมีชมชมอนุรักษ์ในมหาวิทยาลัยเป็นแกนนำร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ โดยเริ่มต้นกิจกรรมด้วย การเดินออกไปให้ข้อมูลแก่ประชาชน มีการแจกใบปลิว ติดโปสเตอร์ และการชุมนุมประท้วง ครั้งใหญ่ที่หน้าศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และจัดขบวนรถยนต์กว่า 300 คัน เข้าร่วม ขบวนแห่ธงรงค์ไปจนถึงจังหวัดราชบุรีอีกด้วยจึงนับเป็นความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมครั้งใหญ่ ที่สุด นับตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม เป็นต้นมา

ในวันที่ 7 มีนาคม คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 สถาบัน และ สมาพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) รวมประมาณ 70 คน ร่วมชุมนุมหน้า

ทำเนียบรัฐบาล เพื่อยื่นหนังสือต่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ให้ระงับโครงการนี้ไว้ก่อน การต่อสู้ในครั้งนี้ปรากฏว่า มีแนวร่วมจากองค์กรอนุรักษ์ภายในประเทศและนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการคัดค้านด้วยเป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้นก็คือนักสืบนาคะเสถียร นักวิชาการกรองอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ ที่ออกมาร่วมคัดค้านอย่างแข็งขันด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวได้รับความสนใจในระดับนานาชาติ โดยสื่อมวลชนทั้งไทยและต่างประเทศได้เสนอภาพข่าวไปทั่วโลก ทำให้ได้แนวร่วมใหม่ เป็นองค์กรอนุรักษ์ธรรมชาติระหว่างประเทศ ซึ่งมีเครือข่ายสมาชิก 496 องค์กรจาก 111 ประเทศ เข้ามาร่วมสนับสนุนข้อเรียกร้องดังกล่าว ในที่สุดคณะกรรมการพัฒนาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำโจน โดยมีพลเอกเทียนชัย สิริสัมพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี และประธานคณะกรรมการก็ออกมาแถลงว่า คณะกรรมการยังขาดข้อมูลที่สำคัญที่ต้องไปทำการศึกษาเพิ่มเติม เห็นควรระงับโครงการนี้ไว้ก่อน (สารสนเทศ, เมษายน 2531 หน้า 200-447) นับเป็นความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในการต่อสู้เพื่อยกเลิกการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจน เพราะนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาภาครัฐก็ไม่กล้าหยิบยกโครงการดังกล่าวกลับมาพัฒนาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

2. การปิดป่าและยุติสัมปทานป่าไม้โดยเอกชน

ในช่วงปี พ.ศ. 2531 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2532 ได้เริ่มเกิดความเคลื่อนไหวในการคัดค้านการตัดไม้ทำลายป่าในเขตต้นน้ำลำธารในหลายๆ พื้นที่ของประเทศ ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องของประชาชนในภาคชนบท ที่ก่อตัวมาก่อนหน้านี้แล้ว ซึ่งมักจะเกิดความขัดแย้งกับนายทุนที่ได้รับสัมปทานการตัดไม้ในพื้นที่ป่าไม้อยู่เป็นประจำ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ภัยธรรมชาติน้ำท่วมใหญ่ที่ภาคใต้ ก่อให้เกิดทะเลซุงถล่มใส่บ้านเรือนราษฎรพังพินาศในหลายท้องที่ โดยเฉพาะที่หมู่บ้านคีรีวงค์ อ.พิปูน จ.นครศรีธรรมราช และ อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี ในวันที่ 22-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531 ทำให้มีผู้เสียชีวิต 234 คน อีกหลายพันคนไร้ที่อยู่อาศัย บ้านเรือนเสียหายประมาณ 800 หลังคาเรือน ประเมินความเสียหายกว่า 4,320 ล้านบาท จากเหตุการณ์โศกนาฏกรรมครั้งนี้ ทำให้องค์กรต่างๆ มีความเห็นพ้องกันว่า จะต้องผลักดันให้ยกเลิกสัมปทานโดยสิ้นเชิง โดยวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2531 ผู้แทนประชาชนจาก 7 จังหวัด อันมี เชียงใหม่ พะเยา น่าน แม่ฮ่องสอน เลย สุราษฎร์ธานี และอุทัยธานี เข้ายื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี ต่อมาวันที่ 15 ธันวาคม ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ประธานคณะกรรมการประสานงานเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 52 กลุ่ม ได้เคลื่อนไหวและยื่นหนังสือสนับสนุนเจตนารมณ์เพิกถอนสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศของรัฐบาล ต่อมาองค์กรนักศึกษาต่างๆ อันประกอบด้วยสมาพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) สมาพันธ์นิสิต

นักศึกษาทักษิณ 8 สถาบัน คณะกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 สถาบัน ได้ร่วมกัน จัดนิทรรศการที่ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2532 พร้อมกันนั้นได้ขอให้ประชาชน ร่วมลงนามคัดค้านการให้สัมปทานป่าไม้ และให้รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าโดยเร็ว ในที่สุดจนกระทั่งกลางเดือนมีนาคม พ.ศ. 2532 รัฐบาลก็ด้ำนทานแรงกดดันของสาธารณชน ไม่ไหว จึงได้ประกาศพระราชกำหนดปิดป่าขึ้น (โลกสีเขียว, 2538)

3. การรวมตัวเป็นเครือข่ายสายใยแห่งพลังที่แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

การเคลื่อนไหวของขบวนการสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ภายหลังจากเหตุการณ์ยกเลิก สัมปทานป่า เป็นไปอย่างคึกคักในทุกภาคส่วนของสังคม และขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว มีกลุ่ม และองค์กรต่างๆ ททยอยเปิดตัวเพื่อเข้ามาทำงานด้านสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2532 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็น "ปีแห่งการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" ซึ่งมี จุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจ และรณรงค์ให้มีความร่วมมือ เพื่อแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมร่วมกัน และให้ตระหนักว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นภารกิจที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชนทั่วไป

ในวันที่ 20-21 มกราคม พ.ศ. 2533 นักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้ริเริ่มการจัดสัมมนา เพื่อสรุป รวบรวมและรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของประเทศขึ้น ชื่อว่า "การสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย" หรือชื่อย่อว่า "สิ่งแวดล้อม 33" มีองค์กร ต่างๆ เข้าร่วมในการจัดงานกว่า 18 องค์กร มีผู้เข้าร่วมสัมมนากว่า 950 คน ณ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ เมื่อเสร็จสิ้นการสัมมนาแล้ว จึงได้รวบรวมข้อเสนอแนะต่างๆ ออกเผยแพร่ทางสื่อมวลชน และนำเสนอต่อนายกรัฐมนตรีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 ต่อมาทางสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้ทำหนังสือตอบเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2533 แจ้ง ผลการดำเนินงานของรัฐบาลที่ดำเนินการไปแล้ว 5 ด้านที่สำคัญคือ 1) การแก้ไขปัญหามลพิษทาง น้ำ อากาศ และเสียง 2) การจัดการน้ำเสีย และอากาศเสียในกรุงเทพมหานคร 3) การจัดการ น้ำเสียเมืองพัทยา 4) การแก้ไขปัญหาการจลาจล 5) การแก้ไขปัญหาป่าไม้

ในเวลาต่อมาก็ได้ทำให้คณะผู้จัดงานกลุ่มเดิม นำโดย ดร.สุรพล สุดารา, ศดร.ปัญญา นุตาลัย, ดร.ธงชัย พรรณสวัสดิ์ เป็นต้น มีความเห็นร่วมกันว่า ควรจะมีการจัดงานในลักษณะนี้ ในทุกปี จึงมีการจัดสัมมนาในปี พ.ศ. 2534 ขึ้น ระหว่างวันที่ 15-16 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ณ โรงแรมเอเชียเช่นเดิม ปรากฏว่ามีองค์กรร่วมจัดเพิ่มขึ้นเป็น 31 องค์กร และมีผู้เข้าร่วมสัมมนากว่า 1,200 คน และในปี พ.ศ. 2535 จัดขึ้นในวันที่ 31 ตุลาคม ถึง 1 กันยายน พ.ศ. 2535 ณ ศูนย์ ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ มีองค์กรร่วมจัดทั้งสิ้น 44 องค์กร มีผู้เข้าร่วมสัมมนาทั้งสิ้น 2,400 คน ซึ่งใน

ปีนี้ทางคณะผู้จัดได้จัดรูปองค์กรขึ้นใหม่ โดยตั้งเป็นองค์กรกลางในชื่อภาษาอังกฤษว่า Forum for Annual Reporting on Environment หรือ FARE ได้รับช่วงจัดงานต่อก็ทำให้มีองค์กรร่วมจัดขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2536 มีองค์กรร่วมจัดทั้งสิ้น 120 องค์กร, ปี พ.ศ. 2537 มีองค์กรร่วมจัด 147 องค์กร และปี พ.ศ. 2538 มีองค์กรร่วมจัดทั้งสิ้น 180 องค์กร

สำหรับเนื้อหาในการจัดงานในสองปีแรก จะเน้นหนักในหัวข้อของการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวิชาการในสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ในปี พ.ศ. 2535 เนื้อหาเน้นหนักไปที่เรื่องจิตสำนึกใหม่ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. 2536 ประเด็นหลักอยู่ที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งต่อเนื่องถึงปี พ.ศ. 2537 ที่ยังชูประเด็นเดียวกัน และในปี พ.ศ. 2538 จึงได้เน้นแนวทางในการลงมือทำ ซึ่งคำขวัญที่เป็นหัวใจของงานสิ่งแวดล้อมได้แก่คำว่า "Action Now" หรือ "ร่วมใจทำกันวันนี้" นั่นเอง

นอกจากนี้ก็ได้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของบรรดาองค์กรต่างๆ ที่ร่วมกันจัดงานสิ่งแวดล้อม ตลอด 6 ปีที่ผ่านมา เป็น "ข่ายความร่วมมือสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย" หรือ TEDNET ในวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2538 โดยมีวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระบวนการทำงานร่วมกันในระดับภาค และในลักษณะหลากหลายภาคี โดยเริ่มงานอย่างจริงจังตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2539 เป็นต้นมา ในการเป็นศูนย์ประสานงาน และสนับสนุนด้านวิชาการข้อมูลแก่กลุ่ม และองค์กรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยที่อยู่ในฐานะที่เท่าเทียมและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีอิสระและสร้างสรรค์งานด้วยตนเองอย่างเต็มที่ โดยมีเครือข่ายต่างๆ เข้าร่วมกว่า 200 องค์กร ทั่วประเทศ

ผลจากการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลายรูปแบบทางสิ่งแวดล้อมขององค์กรต่างๆ และความตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่มีเพิ่มมากขึ้น เป็นผลผลักดันให้รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้น ในรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน ซึ่งได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในเรื่องของสิทธิของจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และได้รับความช่วยเหลือเป็นเงินทุนอุดหนุนหรือเงินกู้เพื่อสนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เห็นสมควร จากเงินของกองทุนสิ่งแวดล้อมที่ได้จัดตั้งขึ้น นอกจากนี้ รัฐบาลของนายอานันท์ ยังมีผลงานที่เด่นชัดในการออกกฎหมายที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว่าสิบฉบับ เช่น พรบ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พรบ. การส่งเสริมการอนุรักษ์พลังงาน พรบ. คุ้มครองสุขภาพผู้ไม่สูบบุหรี่ พรบ. วัตถุอันตราย เป็นต้น

นอกเหนือจากความเคลื่อนไหวในการจัดประชุมสัมมนาด้านสิ่งแวดล้อม จนขยายความร่วมมือสร้างเป็นเครือข่ายแล้ว ในช่วงระยะเวลาเดียวกันก็ได้เกิดความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม

ของประชาชนหลากหลายรูปแบบ ทั้งในเมืองและในชนบท ซึ่งประเด็นใหญ่และที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชนมีหลายเหตุการณ์ด้วยกัน อาทิเช่น

- มกราคม พ.ศ. 2533 ถึง มกราคม พ.ศ. 2534 เกิดกรณีปัญหาการคัดค้านนโยบายของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่อนุญาตให้เอกชนปลูกป่า จนนำไปสู่กรณี การบุกเข้าจับกุม การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติของบริษัท สวนกิตติ ในเครือเกษตรรุ่งเรืองผล บริเวณพื้นที่ป่าสีแควระบบ-สียัด อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา จนในที่สุดรัฐบาลก็ออกมายอมรับว่าไม่มีนโยบายดังกล่าว แต่มีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนเท่านั้นที่มีส่วนร่วมในการปลูกป่า (สารสนเทศ, มีนาคม พ.ศ. 2534 หน้า 200-500)

- ปี พ.ศ. 2534 การคัดค้านกรณีรัฐบาลนำเอาเอกสารพิชจำนวนมาก จากบริเวณที่เกิดเพลิงไหม้ท่าเรือคลองเตยไปทิ้งที่บริเวณพื้นที่ที่จะมีโครงการสร้างศูนย์บริการกำจัดกากอุตสาหกรรมของกรมโรงงานอุตสาหกรรม ในเขตจังหวัดราชบุรี ทำให้ตัวแทนฝ่ายทหารต้องออกมาชี้แจงเมื่อวันที่ 18 มีนาคมว่าจะนำสารพิษดังกล่าวไปทิ้งในที่ของทหารแทน เรื่องจึงยุติ

- ปี พ.ศ. 2534 เช่นกัน ที่มีการคัดค้านการตัดถนนเพื่อความมั่นคง 48 สาย ซึ่งได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี ว่าถนนเหล่านั้นจะมีการตัดผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 6 แห่ง ผ่านเขตอุทยานแห่งชาติ 6 แห่ง เขตลุ่มน้ำชั้น 1 จำนวนหนึ่ง และที่เหลือจะผ่านป่าสงวนแห่งชาติด้วย ซึ่งรัฐบาลในขณะนั้นรับข้อเสนอไปประกอบการพิจารณาทบทวนการอนุมัติแผนใหม่อีก

จากรายงาน Thailand National Report to the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) ในปี ค.ศ. 1992 ได้มีการจำแนกประเภทขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ดังนี้

1. องค์กรระดับรากหญ้าและขบวนการของชาวบ้าน (Grassroots NGOs and People's Organizations) เป็นการรวมตัวในการทำงานระดับรากหญ้าหรือชุมชนท้องถิ่นในชนบท มีบทบาทอย่างมากในการสร้างพลังอำนาจต่อรองของชาวบ้านที่ยากจน เข้าต่อสู้กับการใช้อำนาจรัฐ ตัวอย่างขบวนการลักษณะนี้คือ สหัชชาคนจน หรือกลุ่มต่อต้านการสร้างเขื่อน เป็นต้น

2. ขบวนการของนักศึกษา (Student Organizations) ซึ่งเริ่มต้นมาจากการรวมตัวของนักศึกษาที่ทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา (1973) ในการรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงประเด็นปัญหาสังคมและการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ก่อนมีการรวมตัวเข้าทำงานทางด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ในนามคณะกรรมการนักศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 สถาบัน (Co-ordinating Committee of 16 Institutes on the Conservation of Natural Resources and Environment)

3. องค์กรเอกชนที่ทำงานระดับชาติ (National NGOs) ที่ทำงานในระดับการสร้างความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักในสิ่งแวดล้อมวงกว้าง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชั้นกลาง หรือเป็นปัญญาชนในมหาวิทยาลัย โดยมีหลายองค์กรที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันชั้นสูงในการเข้าไปทำงานในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ

4. องค์กรเอกชนระหว่างประเทศ (International NGOs) ที่เริ่มมีบทบาทเข้ามาช่วยเหลือหรือมีส่วนสนับสนุนการทำงานขององค์กรเอกชนภายในประเทศในรูปแบบของเงินทุนต่างๆ หรือการเข้ามาก่อตั้งสาขาหรือองค์กรย่อยภายในประเทศเอง เช่น องค์กรที่ทำงานด้านสลัม เป็นต้น

2.6 แนวคิด ทฤษฎีไร้ระเบียบหรือทฤษฎีซับซ้อน (Chaos Theory หรือ Dynamic Complex System)

ไชยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2540) ได้ทำการศึกษาถึงหัวใจของทฤษฎีไร้ระเบียบ และอธิบายว่าต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ย้อนกลับ (Feedback) 3 ประการ ดังนี้

1. จัปกระแสด้านความสัมพันธ์ย้อนกลับเชิงบวก (Positive Feedback) ให้ได้ เรื่องเล็กๆ สามารถทำให้เป็นเรื่องใหญ่ได้ ทฤษฎีนี้เกิดมาจากวิถีคิดของมนุษย์ที่ยังไม่แยกออกจากเทคโนโลยี เพราะมนุษย์คิดว่าเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น ระบบนาฬิกา Completed System วิถีคิดของคนสมัยก่อนคิดแบบกลไก มองจักรวาลเป็นเหมือนพื้นเพองนาฬิกาที่ไม่มีทางพลาด แต่วิถีคิดแบบใหม่บอกเราว่าทุกอย่างเปลี่ยนแปลงได้ แต่ต้องอาศัยเวลา ดังเรื่องผีเสื้อกระพือปีก ซึ่งแต่ก่อนเราไม่เคยรู้ว่า เมื่อผีเสื้อกระพือปีกบ่อยๆ หมายถึงอะไร ตอนนี้อย่างไรแล้ว ผีเสื้อกระพือปีกแต่ครั้งสามารถทำให้ ดิน ฟ้า อากาศเปลี่ยนแปลงได้ ข้อคิดนี้ต้องการจะสื่อว่าความสัมพันธ์ย้อนกลับเชิงบวกในแต่ละครั้ง เมื่อเกิดการสะสมสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใหญ่ๆ ขึ้น

2. ภายใต้ระบบเปิดที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะความเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตซึ่งขาดความสมดุล เนื่องจากเงื่อนไขบางอย่างเปลี่ยนไป ภายใต้สถานการณ์ที่สั้นไหวและปั่นป่วน ก็จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ย้อนกลับ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่งนั้นๆ ได้

3. ทุกอย่างในโลกล้วนมีความเหมือน หรือความคล้ายตัวเอง (Self Similarity) เช่น ลักษณะของใบไม้จะไม่เหมือนกันในขณะที่อยู่ต้นเดียว แต่ก็มีลักษณะเฉพาะบางอย่างที่สามารถบอกได้ว่าใบไม้ใบนั้นมาจากต้นไหน ก็เหมือนกับทฤษฎีของเรขาคณิต ที่เกิดขึ้นมาเพราะรูปทรงในธรรมชาติไม่สามารถวาดได้ หรือทฤษฎีบางทฤษฎีที่ไม่สามารถบอกที่มาที่ไปได้ว่ามันมาอย่างไร ซึ่งจริงๆ แล้วในสมัยก่อนทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์จะเน้นที่เรื่อง ปริมาณที่สามารถจับต้องได้ แต่โลก

ปัจจุบันพัฒนาในระดับคุณภาพที่แต่ก่อนคิดกันว่าจับต้องไม่ได้ ดังเช่น ความรู้ ความคิดที่ไล่ไม่ทัน ในยุคนี้สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นหัวใจของการต่อสู้ การใช้จิตวิญญาณ ใช้หลักการสร้างสรรค์ ในการ สร้างสังคมใหม่ ในอนาคตที่มีเรื่องจิตวิญญาณมากขึ้น เพราะฉะนั้นการจัดระบบเชื่อมความ สัมพันธ์ของแต่ละสรรพสิ่งจึงมีความสำคัญมาก

การปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ

การจัดระเบียบตัวตน (Self Organizing) เป็นระบบที่ก่อตัวเองขึ้นมา จนดูเหมือนเกิดขึ้น ตามธรรมชาติ แต่ในความเป็นจริงแล้ว เกิดจากปฏิกริยาบางอย่างที่ไปเร่งให้เกิดระบบใหม่ขึ้น ระบบการจัดระเบียบตัวตนนี้ เมื่ออยู่อย่างโดดเดี่ยวจะไม่มีจุดหมาย แต่เมื่อมารวมกันก็ทำให้ เกิดคุณภาพใหม่ (Emergence) และจะเกิดขึ้นเฉพาะในระบบที่ซับซ้อนเท่านั้น เนื่องจากระบบที่ ไม่ซับซ้อน เช่น ระบบเชิงเส้น เป็นระบบธรรมดา ไม่อยู่เหนือความคาดหมายของมนุษย์

ทฤษฎีไร้ระเบียบ หรือทฤษฎีซับซ้อนต่างก็มีความน่าสนใจเหมือนกัน ตรงที่ว่า สิ่งเล็กๆ สามารถสร้างผลสะท้อนใหญ่โตได้ เพราะฉะนั้นถ้าคนมารวมกันได้จะเกิดพลังมหาศาล สามารถ ก่อเกิดสิ่งใหม่ๆ ได้ และพลังอำนาจที่เกิดขึ้นมีไม่เพียงแค่ 1+1 เป็น 2 แต่อาจจะเป็น 5, 6, 7 หรือ เป็น 10 ก็ได้ ดังนั้น ปฏิกริยาของคนเล็กๆ ถ้ามารวมกันก็จะเกิดคุณภาพใหม่ เพราะแต่ละคนมีพลัง ไม่เท่ากัน ถ้าคนมารวมกันก็ทำให้มีกำลังใจ เหมือนที่นักวิชาการบอกว่าจิตใจมนุษย์เมื่อมารวมกัน จะเกิดเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่มหาศาล

2.7 แนวคิด ทฤษฎีประชาสังคม

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช (2540) ได้อธิบายว่า ประชาสังคม มีที่มาจากสังคมตะวันตก หมายถึงส่วนของสังคมทุกส่วนที่ไม่ใช่ภาครัฐ ไม่ได้หมายถึงประชาชนโดยทั่วไป แต่เป็นกลุ่มที่มี การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นองค์กรที่จัดตั้งโดยไม่มีอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540) มองว่า civil society เป็น concept ของสังคมเมือง ซึ่งสื่อ ความหมายของสังคมขนาดใหญ่ที่ซับซ้อน การพัฒนาความคิดในเรื่องของสิทธิของ citizen หรือ พลเมือง จะทำให้คนสามารถเข้าไปแทนที่รัฐได้ การที่มีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ก็จะทำให้ เกิดความรู้สึกเป็นพลเมืองในหมู่ประชาชนเพิ่มขึ้นด้วย

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) รายงานว่า ในหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาในสังคมไทยได้ก่อตัวประชา-สังคมขึ้นมา โดยมีลักษณะการดำเนินงาน 3 ประการ คือ

1. มีจิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) ที่มีการรวมตัวกันแบบหุ้นส่วน (Partnership)

2. โครงสร้างขององค์กรประชาสังคม (civic organization) เช่น ชมรม กลุ่ม สมาคม ที่ไม่มีลักษณะถูกจัดตั้ง หรือขึ้นจากรัฐ
3. มีเครือข่ายประชาสังคม (civic network)

อนุชาติ พวงสำลี (2540) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของประชาสังคมว่าจะต้องมีความหลากหลาย ของกลุ่มองค์กรในสังคม มีความเป็นชุมชน มีจิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public consciousness) มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน

ธีรยุทธ บุญมี (2536) ได้เสนอว่า จิตสำนึกในระดับสังคมคือขั้นตอนแรกของการก่อตัวของประชาสังคม ที่เรียกว่าสังคมเข้มแข็ง โดยมีพัฒนาการ ดังนี้

1. การเกิดขององค์กรสังคม ซึ่งเน้นให้ความสำคัญต่อองค์กรในเมือง
2. การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม เป็นอุดมการณ์ที่ตั้งอยู่บนหลักการเสรีนิยมประชาธิปไตย
3. การตกผลึก เป็นสถาบันของอุดมการณ์ สังคม และกลุ่มองค์กรต่างๆ เป็นกลุ่มย่อยที่หลากหลาย อันจะเป็นพลังสำคัญในการคานอำนาจรัฐ ที่มีรูปแบบการผูกขาดอำนาจ

อนุช อาภาภิรม (2542) ได้อ้างถึง นายโคฟี อันนัน เลขาธิการใหญ่ องค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวปราศรัยในที่ประชุมว่าด้วยปัญหาของโลก (Forum on global issues) จัดโดยองค์การพัฒนาเอกชน ณ กรุงเบอร์ลินเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2542 ได้ชี้ว่า เมื่อก่อนหน้านี้หลายปี สหประชาชาติจะมีเพียงรัฐบาลเท่านั้นที่เป็นตัวแสดง แต่ภายหลังจากการประชุมสุดยอด ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ในปี พ.ศ. 2535 แล้ว ปรากฏว่า มีกลุ่มประชาสังคมได้ปรากฏชัดขึ้นมา และทำหน้าที่เติมช่องว่างระหว่างรัฐและตลาด ทำให้มีกลุ่มประชาสังคมเป็นองค์กรหลักของโลกหนึ่งใน 3 องค์กร และมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้สหประชาชาติเสนอให้การพัฒนาทั่วโลกต้องยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้กล่าวถึงบทบาทขององค์กรประชาสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยว่าได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศอย่างมาก ทั้งในแง่แนวคิด และในแง่ของแหล่งทุน มีทั้งกลุ่มที่ทำงานอนุรักษ์ เป็นหลัก และต่อต้านโครงการพัฒนาเป็นส่วนใหญ่ มีผลทำให้บางโครงการต้องถูกระงับไป เจ้าของโครงการทั้งภาครัฐและเอกชนจึงมองกลุ่มองค์กรประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อมว่าเป็นผู้ขัดขวางผลประโยชน์ อย่างไรก็ตาม มีลักษณะการทำงานที่มีแนวคิดแยกออกเป็นสองแนวทางคือ กลุ่มแรกจะเป็นกลุ่มที่ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด รวมทั้งต่อต้านไม่ให้คนเข้าไปอยู่ในเขตอนุรักษ์ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น และอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มที่มองการ

อนุรักษ์ธรรมชาติและควบคู่ไปกับการพัฒนาคนและเชื่อว่าคนบางกลุ่มมีวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ก็ควรจะยอมให้อยู่ในเขตอนุรักษ์ได้ นับเป็นความคิดที่ไม่ตรงกันขององค์กรประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อมด้วยกัน

จามะรี เชียงทอง (2543) ได้เสนอว่า การใช้คำว่าประชาสังคมในสังคมไทย หลายๆ ครั้งที่ผ่านมา มีนัยว่าต้องประกอบไปด้วยพื้นที่สาธารณะที่เปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงมากขึ้น แทนที่การผูกขาดโดยรัฐ จึงรวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นในสาธารณะ การมีส่วนร่วมของประชาชน การไต่สวนสาธารณะ หรืออาจรวมไปถึงการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนด้วย

จามะรี เชียงทอง (2543) ได้กล่าวว่า การจัดองค์กรประชาสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของภาคประชาชนนอกภาครัฐ มีนักวิชาการบางท่านมองว่า การจัดองค์กรเหล่านี้อาจนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม หรือ civic movement เพื่อเรียกร้องหรือขัดแย้งในการแสวงหาข้อตกลงกับรัฐอย่างสุภาพชน ข้อเรียกร้องนั้นอาจเป็นเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือประโยชน์ส่วนรวมก็ได้ และในกรณีที่เป็นการเรียกร้อง เพื่อประโยชน์ส่วนตัว จะต้องไม่ทำให้ผู้อื่นหรือส่วนรวมเสียประโยชน์

Karg, Leeding (1997) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาสังคมในการพัฒนาเมืองที่เด่นชัด ในกรณีศึกษาการดำเนินงานของ The German Association for Environmental Management หรือ B.A.U.M Kommunal โดยตลอดเวลาที่ผ่านมามีบทบาทในการเสนอแนะแนวทางให้ประชาชน ชุมชน เทศบาล องค์กรธุรกิจ ผู้มีส่วนได้-เสีย ฯลฯ เข้ามามีบทบาทร่วมกันในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีสัมมนาระดมสมองเพื่อหาฉันทานุมัติร่วมกัน โดยยึดหลักแผนปฏิบัติการ 21 เป็นแนวทาง ผลจากการประชุมสัมมนาดังกล่าว มีการสรุปและจัดทำแผนปฏิบัติการที่ 21 ของท้องถิ่น (Local Agenda 21) นอกจากนี้ยังมีผลงานที่โดดเด่นในการจัดโครงการ "The Bavaria Project." ร่วมกับรัฐบาลของแคว้นบาวาเรีย จัดประชุมสัมมนาเรื่องการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในชุมชน (Environmental Protection in the Community) ซึ่งได้ผลสรุปจากการประชุมนำมาจัดทำเป็นเอกสาร "แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมของเทศบาล" ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นประโยชน์ในการศึกษาและเป็นบทบาทอีกด้านหนึ่งขององค์กรประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อมในต่างประเทศ

อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้อ้างถึงสถานภาพและบทบาทขององค์กรสังคมและประชาสังคมที่สามารถอธิบายได้ด้วย 4 ทฤษฎี คือ

(1) Welfare State Theory (อ้างใน Ouacclagno, 1987) ซึ่งเชื่อว่าสถานภาพและบทบาทขององค์กรสังคม ขึ้นอยู่กับการที่รัฐสามารถให้สวัสดิการสังคมแก่ประชาชนมากน้อยเพียงใด ถ้าสังคมที่มีเศรษฐกิจดีและรัฐสามารถจัดสวัสดิการทางสังคมได้ดี บทบาทขององค์กรสังคมก็จะมี

น้อย ในขณะที่ถ้าระบบการจัดเก็บภาษีดี ประชาชนมีเงินเหลือใช้ก็จะตอบสนองสังคมในรูปแบบการบริจาคแก่ผู้ยากจน แต่ในประเทศกำลังพัฒนาที่รัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ดี บทบาทขององค์กรสังคมเองก็ยังไม่ได้รับการยอมรับ เนื่องจากรัฐมีนโยบายสกัดกั้นการเติบโต เช่นกรณีของไทยในยุคเผด็จการที่มีนโยบายความมั่นคงเพื่อควบคุมการจัดตั้งสมาคมมูลนิธิและองค์กรสังคมรูปแบบต่างๆ

(2) Heterogeneity Theory (อ้างใน Weisbrod, 1975) ได้กล่าวถึงสังคมที่มีกลุ่มคนหลากหลายทางวัฒนธรรม การตอบสนองความต้องการของประชาชนของรัฐจะทำได้ไม่ดี เพราะเกิดความต้องการที่แตกต่างกัน ในขณะที่กลไกตลาดจะทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมในรูปแบบการบริการ แต่ถ้าทั้งกลไกตลาดและรัฐต่างล้มเหลว องค์กรสังคมที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อกลุ่มทางสังคมโดยเฉพาะ จะช่วยตอบสนองความต้องการเฉพาะกลุ่มได้ดี เช่น สมาคมทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรม มูลนิธิจีน หรือองค์กรทางศาสนา เป็นต้น

(3) Social Entrepreneur Theory (อ้างใน James, 1987) ระบุว่า ถ้าความต้องการทางสังคมมีมาก จนรัฐไม่สามารถตอบสนองได้อย่างทั่วถึงและองค์กรทางสังคมก็ไม่สามารถดำเนินการในลักษณะการกุศลได้ ก็อาจให้บริการโดยคิดค่าบริการราคาต่ำได้ ซึ่งองค์กรเหล่านี้จะค่อยๆ กลายเป็นองค์กรเชิงธุรกิจ ถ้าสังคมมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

(4) Civil Society Theory (อ้างใน Salamon and Anheier, 1996) ในสังคมที่มีความเป็นประชาสังคมสูง องค์กรต่างๆ จะทำหน้าที่เป็นกลไก ตรวจสอบการทำงานของหน่วยต่างๆ โดยเป็นกลุ่มย่อยที่มีวิสัยทัศน์ทางสังคมให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรม หรือความถูกต้องชอบธรรม และผลประโยชน์ของส่วนรวม คนจึงอยู่ในฐานะที่เป็นปัจเจกชน และสาธารณชนไปพร้อมๆ กัน ส่งผลให้ปัจเจกชนเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะในฐานะสมาชิกขององค์กรทางสังคมเพื่อตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานภาครัฐตลอดจนภาคธุรกิจและมีการยอมรับว่าสังคมมีความหลากหลายซับซ้อน และมีพลวัต สมาชิกของประชาสังคม จึงมีหน้าที่ช่วยขับเคลื่อนความเป็นพลวัต เพื่อนำสังคมไปสู่ภาวะที่ดีกว่าเดิม

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จอร์น. เอ็ม. โคเฮน และนอร์แมน ที. ฮัทสอर्फ (1997) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision Making) ควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) หรือการดำเนินงาน การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่อง

ของผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วย เพราะการประเมินผลจำทำให้ได้รับผลสะท้อนกลับ (Feedback) เพื่อนำกลับไปสู่การตัดสินใจใหม่

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน คือ

(1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) อันมีการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจลงมือปฏิบัติ เป็นองค์ประกอบ

(2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทางด้านประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล

(3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทั้งด้านผลประโยชน์ทางวัตถุ ด้านสังคม หรือส่วนบุคคล

(4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ในทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์กัน โดยมุ่งเน้นที่ขั้นตอนการตัดสินใจ โดยที่ในแนวทางการมีส่วนร่วมนั้นมุ่งให้ประชาชนเป็นผู้คิดแก้ไขปัญหา เป็นผู้ที่มีบทบาทในทุกเรื่อง ไม่ใช่ให้คอยปฏิบัติตามแต่เพียงอย่างเดียว

Uphoff (อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, 2527) กล่าวถึง มิติของการมีส่วนร่วม มี 3 มิติ คือ

1) ชนิดของการมีส่วนร่วม มี 4 ชนิด คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ขั้นแรกเริ่มขึ้นดำเนินการที่ต่อเนื่อง ขั้นตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ, การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ โดยการสนับสนุนทรัพยากร การบริหารโครงการ การประสานงานและ ขอความร่วมมือ, การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ หรือผลที่ตามมา และการมีส่วนร่วมประเมินผล

2) ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม ประกอบด้วย ผู้ที่อาศัยในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และบุคคลภายนอก โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ ลักษณะ อายุ เพศ สถานภาพทางครอบครัว การศึกษา ชนชั้นทางสังคม รายได้ เวลาที่อาศัยในท้องถิ่น และสถานะทางทรัพย์สินในที่ดิน

3) วิธีการในการเข้าร่วม ได้แก่ พื้นฐานของการมีส่วนร่วม มีแรงกระตุ้นแลจูงใจอย่างไร, การเข้าร่วมเป็นองค์กร โดยตรงหรือทางอ้อม, ขนาดของการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่เข้าไปเกี่ยวข้อง และขอบเขตของกิจกรรม ผลของการมีส่วนร่วมได้ทำให้เกิดมีอำนาจ และปฏิภริยาสะท้อนกลับอย่างไร

บริบท (Context) ของการมีส่วนร่วม ดูจากลักษณะของโครงการ และสภาพแวดล้อมของงาน ผลที่เกิดขึ้นจากลักษณะของโครงการคือ

1. ผลจากสิ่งที่น่าสนใจ ทางด้านความต้องการใช้ทรัพยากร และความซับซ้อนของเทคโนโลยี

2. ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ประโยชน์ที่เห็นชัด โอกาส และประโยชน์ปัจจุบัน

3. ผลจากการออกแบบโครงการ ได้แก่ การเชื่อมต่อ และความยืดหยุ่นของโครงการ การยอมรับ และความครอบคลุมในการบริหารโครงการ

สำหรับประเด็นสภาพแวดล้อมของงาน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ประสพการณ์ และการยอมรับ, ปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ และชีวภาพ, ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง

Pearse and Sliefel (อ้างโดย สุรัสวดี หุ่นพยนต์, 2528) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นผู้อยู่นอก ได้เพิ่มขีดความสามารถในการเข้าไปควบคุม ทรัพยากร และสถาบันต่างๆ ตามสภาวะสังคมที่เป็นอยู่

อุดม เกิดพิบูลย์ (2531) ได้วิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมของบทบาทองค์กรประชาชนในท้องถิ่น เป็นแนวทางในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเกษตรกรที่ต้องอาศัย ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพ ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผนจัดการ และอนุรักษ์ในท้องถิ่นของตนเอง และการจัดให้มีองค์กรของประชาชนในระดับท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นกลไกภายในระบบของท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งการเร่งรัดให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเกษตรกรรม

ประสาน ตั้งสิกบุตร (2538) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1) ชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน ต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของสัญญาประชาคม ที่จะใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้ขีดจำกัดที่เหมาะสม เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยความพยายามของชุมชน โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน และ องค์กรประชาชน

2) ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยชุมชนเอง

3) องค์กรเอกชน จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชน

4) การจัดการเรื่องทรัพยากรเพื่อความเหมาะสมกับการพัฒนา จะต้องผ่านการทำงาน ขององค์กรชุมชนการให้ข่าวสารสาธารณะ การวิจัย และการศึกษาสภาพชุมชน การติดตาม และ เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

แก้วสรร อติโพธิ์ (2537) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เสนอให้ดำเนินการดังนี้

- 1) สร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) มีการส่งเสริมให้ประชาชนได้รวมตัวกันตามผลประโยชน์ มีแนวทางที่หลากหลาย ขนาดย่อยทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติ
- 3) มีการไต่สวนสาธารณะ ที่มีฐานทางกฎหมายของประชาชน และผู้ที่มีส่วนได้เสียหรือเกี่ยวข้อง
- 4) ประชาชนต้องมีสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารองค์การของทางราชการ ต้องมีการกระจายอำนาจโดยการปรับปรุง องค์การภาครัฐเพื่อประชาชนจะได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรยิ่งขึ้น

2.9 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2534) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง การใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความชาญฉลาด และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติได้มากที่สุด และมีระยะเวลาในการใช้งานยาวนานที่สุด

พระธรรมปิฎก (2541) ให้คำจำกัดความว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพ อย่างอำนวยคุณประโยชน์ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งธำรงรักษาไว้ ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถสนองความต้องการ และความใฝ่ปรารถนา ของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบไป

นิวัติ เรืองพานิช (2542) อธิบายว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นการประยุกต์หลักนิเวศวิทยาไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดี ต่อระบบธรรมชาติ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริง 2 ประการ คือ

- หาหลักประกันในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาทั้งในแง่ความสวยงามตามธรรมชาติเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และความจำเป็นที่จะต้องใช้ผลผลิตจากทรัพยากรนั้น

- นำหลักประกันในการใช้ประโยชน์จากพืช สัตว์ และวัตถุทั้งหมด ให้ได้ใช้อย่างยั่งยืนและสม่ำเสมอ ตลอดไป ภายใต้ความสมดุล ระหว่างการเก็บเกี่ยวกับการก่อเกิดขึ้นเพื่อทดแทน

แนวทางในการอนุรักษ์จำเป็นต้องครอบคลุมปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมด การแก้ไขปัญหาจึงต้องเริ่มจากต้นเหตุ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2534) ได้เสนอแนวทางที่กระทำได้โดยกว้างไว้ดังนี้ คือ การให้การศึกษาดูแลประชาชนสัมพันธ์ การปรับปรุงคุณภาพการลดอัตราการเสื่อมสูญ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ การใช้สิ่งทดแทน การใช้สิ่งที่มีคุณภาพ

รองลงมา การสำรวจหาทรัพยากรใหม่ และการป้องกัน เป็นวิธีการจัดการโดยตรงเกี่ยวกับการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมร่อยหรอลงอย่างรวดเร็วเกินไป

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้อย่างรู้คุณค่าเกิดประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์ในปัจจุบันถึงประโยชน์ของมนุษย์ต่อไปในอนาคต ให้สามารถมีโอกาสใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งการอนุรักษ์ไปใช้เพื่อการใช้ประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น ควรคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศ เป็นการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ธรรมชาติได้ในเวลาเดียวกัน

2.10 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539) กล่าวถึงการพัฒนายั่งยืนว่าเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนได้ดีขึ้น โดยไม่เอาเปรียบ ไปทางด้านวัตถุนิยมจนลืมพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่ให้ผสมผสาน กลมกลืนไปกับการพัฒนาบำรุงรักษาภาวะแวดล้อมทั้งธรรมชาติ และสังคม

World Commission on Environmental and Development (WCED, 1987) ให้ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ว่าเป็นการพัฒนาที่ได้สนองตอบความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันได้ โดยมีคนรุ่นต่อไปในอนาคตไม่ต้องลดการสนองความต้องการของพวกเขาลง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นระบบค่าจุนชีวิตบนโลกแห่งนี้

ในแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Agenda 21) ซึ่งเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายของภาครัฐและเอกชน สำหรับทางเลือกของบุคคลในศตวรรษหน้า Agenda 21 ได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมที่มีผู้นำโลกเข้ามาร่วมประชุม และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงาน รัฐบาลท้องถิ่น นักธุรกิจ นักวิทยาศาสตร์ องค์กรเอกชน (NGOs) เข้าร่วมการประชุม

Agenda 21 กล่าวได้ว่า ประชากร การบริโภค และเทคโนโลยี เป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นต้องดำเนินการลดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและไร้ประสิทธิภาพในบางส่วนของโลก โดยกล่าวถึง บทบาทของทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล นักธุรกิจ สหภาพแรงงาน นักวิทยาศาสตร์ อาจารย์ คนพื้น-เมือง สตรี เด็ก และเยาวชน ซึ่ง Agenda 21 กล่าวย้าว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นหนทางที่จะเอาชนะทั้งในเรื่องของความยากจนและการทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งยังเรียกร้องให้รัฐบาลของประเทศต่างๆ ดำเนินกลยุทธ์การพัฒนาประเทศในลักษณะที่ยั่งยืน โดยการเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง แม้รัฐบาลจะมีความรับผิดชอบหลักในการชี้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลง แต่จำเป็น

ต้องร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรระหว่างประเทศ ภาคธุรกิจ รัฐบาล มลรัฐ องค์กร ส่วนจังหวัดและส่วนปกครองท้องถิ่น องค์กรเอกชน ตลอดจนกลุ่มประชาชนในระดับต่างๆ

สาระสำคัญของส่วนหนึ่งของ Agenda 21 ได้กล่าวถึงการประสานความร่วมมือกับองค์การ พัฒนาเอกชน (NGOs) เนื่องจากองค์การพัฒนาเอกชน (NGOs) มีบทบาทสำคัญในการกำหนด และดำเนินงานในเรื่องการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ความเป็นเอกเทศจากรัฐบาลและ จากส่วนอื่นในสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของ NGOs นอกจากนี้ NGOs ยังมีความชำนาญในเรื่องการดำเนินการพัฒนาอย่างยั่งยืนในลักษณะที่รับผิดชอบต่อสังคมและ ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

รัฐบาลแต่ละประเทศควรสนับสนุนความร่วมมือระหว่าง NGOs กับรัฐบาลท้องถิ่น เพื่อให้ มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและข้อตัดสินใจต่างๆในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะทบทวนและประเมินผลการดำเนินงานตาม Agenda 21 และเข้าถึง ข้อมูลและข่าวสารอย่างทันเวลา โดยใช้ความสามารถของ NGOs ในด้านต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ ให้มากที่สุด เช่น ในด้านการศึกษา การบรรเทาภาวะความยากจน การคุ้มครอง และการฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม ควรเปิดโอกาสให้ NGOs ที่จะดำเนินการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครอง ผลประโยชน์ของสาธารณะด้วย

Keating (1992) ได้กล่าวถึง บทบาทของภาครัฐ ที่สามารถจะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้โดยตรง ด้วยการมอบความรับผิดชอบด้านทรัพยากรให้กับชุมชนในท้องถิ่นและกลุ่มผู้หญิงมาก ขึ้น โดยประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการคุ้มครองทรัพยากรส่วนบุคคล การจัดการพื้นที่ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีการเคารพสิทธิคนพื้นเมือง และเคารพในสิทธิ ชุมชน โดยชุมชนจะต้องสามารถเข้าถึงที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น หรือภูมิภาคของตน

กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สามารถสนองตอบความต้องการ ในปัจจุบันได้ รวมถึงมีการจัดการ ทรัพยากรต่างๆ อย่างเหมาะสมและสมดุลกับปัจจุบันและ อนาคต สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยา ท้องถิ่น โดยประชาชนยอมรับอย่างเต็มใจ

2.11 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำรวจ ผัดผล (2543) ได้ศึกษาถึงขบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษาเครือข่าย พบว่าการก่อเกิดเครือข่ายอีกเมืองน่านเป็นการริเริ่มขึ้นจากกลุ่มแกนนำในระดับท้องถิ่นที่อยู่ชนบท ที่ผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากผู้นำชุมชน ชาวบ้านอาศัยพลังศรัทธาที่มีผู้นำทางพุทธศาสนา และอาศัยข้อมูลใหม่ที่ต้องอาศัยการประสานงานและบริหารจัดการจากนักพัฒนาเอกชน มาผนวก

ผสมกลมกลืนกัน จากการศึกษาเหล่านั้นเผชิญเหตุวิกฤตการณ์ ปัญหาสังคมที่ซับซ้อนเกินกว่าจะแก้ไขจึงการก่อรูปรวมกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันจึงนำไปสู่จิตสำนึก(Civic consciousness)

อย่างไรก็ตามในระยะต้นรูปแบบที่เริ่มจากปัญญาชน ชาวบ้าน ผู้นำศาสนาและนักพัฒนาเอกชนยังไม่มีหลากหลาย จนกระทั่งเครือข่ายของชุมชนองค์กรชุมชนได้ขยายเขตไปอย่างกว้างขวางขึ้น จึงได้มีการระดมความร่วมมือจากส่วนต่างๆ เข้ามาทั้งภาครัฐภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม ในลักษณะหุ้นส่วนกัน

ผลการศึกษาชี้ว่าการริเริ่มสร้างสรรค์ในเบื้องต้นไม่จำเป็นที่จะต้องมีภาคีมากมายหลายฝ่ายก็สามารถนำไปสู่ความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ภายหลังได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลการศึกษานี้พบว่าการก่อตัวจากชาวบ้านที่แข็งขัน และขยายตัวเป็นเครือข่ายจะทำให้เป็นพลังสำคัญในการร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งนี้ด้วยความสำนึก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network)

การพัฒนาองค์ความรู้ของเครือข่ายเริ่มจะมีความหลากหลายและสอดคล้องกันข้อเสนอด้วยความร่วมมือลักษณะ "เบญจภาคี" ในฐานที่เป็นกลยุทธ์หรือเครื่องมือสำคัญในการทำงานร่วมกันจากการรวมตัวเป็นกลุ่ม ซึ่งพิจารณาองค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชน รัฐ นักวิชาการ องค์กรเอกชน องค์กรการกุศล สื่อมวลชน นักธุรกิจเอกชน การเคลื่อนไหวเครือข่ายอีกเมืองน่าจึงเป็นไปตามองค์ประกอบในลักษณะ "พหุภาคี" แต่อย่างไรก็ตามผลสำเร็จขององค์กรชุมชนเป็นเหตุผลสำคัญเบื้องต้นแล้วค่อยจึงเพิ่มภาคีความร่วมมือ อื่นๆ เพิ่มขึ้น

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542) ได้ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ โดยกล่าวถึง "ขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส" ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ และเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

สาระสำคัญของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สมาจากงานของ เริ่มการเคลื่อนไหวครั้งแรกปี 1980 ณมลรัฐอะริโซนา จากนั้นได้ขยายการเคลื่อนไหวออกไปสู่รัฐต่างๆ และมีเครือข่ายโยงในทั่วโลกโดยเป้าหมายหลักของขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส อยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และที่ดินสาธารณะต่างๆ และรวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ

อย่างไรก็ตามภาพลักษณ์ของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สที่มีต่อรัฐบาลและสื่อมวลชนในประเทศอเมริกา กลายเป็นขบวนการก่อการร้ายทางด้านนิเวศ (eco - terrorism) หรือไม่ก็เป็นกลุ่มอาชญากรที่ผิดกฎหมาย เหตุผลประการที่ 1 คือ วิธีคิดในสังคมอเมริกัน ทั้งในส่วนตัวและในส่วน

สื่อมวลชน ที่ปรับเปลี่ยนแปลงของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนโดยมองว่าการเรียกร้อง การต่อต้านระบบ ต้องเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องของพวกคอมมิวนิสต์เหตุผลประการที่ 2 คือ ยุทธศาสตร์ที่ขบวนการเอิร์ธเฟิร์สนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องถูกมองในทำนองการ ก่อการร้าย ไม่หวังดีต่อประเทศต่อสังคมและต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมอันได้แก่ กายพยายามสร้างความเสียหายต่อการตัดไม้ และการปิดถนนประท้วง ทำลายป้ายโฆษณาสินค้าที่ทำลายธรรมชาติ

กรณีของขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส ถ้าจะนำไปประยุกต์ใช้ประสบการณ์หรือบทเรียนกับสังคมอื่นนั้น ค่อนข้างเป็นไปได้ยากต้องกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสังคมที่ไม่มีจารีตเรื่องประชาสังคมที่เข้มแข็ง แต่ถ้ามองขบวนการเอิร์ธเฟิร์สในแง่ของการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ก็ จะเห็นความเป็นรูปแบบใหม่หลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

ประการแรก เป้าหมายของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่เป็นความต้องการสร้างนิยามหรือความหมายชุดใหม่ให้กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประการที่สอง การจัดองค์กรเป็นแบบกว้างและหลวม ในรูปเครือข่ายโยงใยมากกว่าจัดแบ่งตามสายการบังคับบัญชาแบบระบบราชการ เป็นการเคลื่อนไหวโดยอิสระ

ประการที่สาม การเคลื่อนไหวเรียกร้องรูปแบบใหม่ กล่าวคือ เป็นการเคลื่อนไหวด้วยตัวเองไม่ผ่าน กลไกรัฐ พรรค หรือนักการเมือง แต่เป็นการใช้สิทธิของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ (civil disobedience) ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย

ประการที่สี่ การรวมกลุ่มของขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส เป็นเรื่องของจิตสำนึกส่วนบุคคลที่ต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ (individual conscience) หรืออีกในหนึ่ง ขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส ไม่ใช่ interest group politics แต่เป็น issue politics คือรวมกันบนฐานของประเด็นปัญหาที่ต่อผู้ร่วมกัน

ประการที่ห้า ยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สเป็นการเคลื่อนไหวที่ต้องการให้คนทั้งโลกได้รับรู้ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นเทคนิคในการตึงและดึงความสนใจของประชาชนในวงกว้างโดยผ่านการใช้สื่อต่างๆ ซึ่งสื่อที่ขบวนการเอิร์ธเฟิร์สกระทำเป็นการเมืองในเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic politics) หรือการเมืองเชิงอิทธิพล เป็นการปลุกจิตสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักถึงปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตแบบใหม่

ประการสุดท้าย การเมืองในเชิงสัญลักษณ์ มีความสำคัญมากในระบบการเมืองสังคมแบบปิดล้อมอย่างที่ เป็นอยู่ เพราะวิถีของคนในสังคมถูกครอบงำด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้น ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยังคงเป็นการตอกย้ำลัทธิการผลิตและ

การบริโภคอยู่นั่นเอง แทนที่จะลดการผลิตและลดการบริโภค เพียงแต่เป็นการผลิตและการบริโภค
อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือที่ Luke เรียกว่า “green consumerism” นั่นเอง

รัชนี บุญนาถ (2530) ได้ศึกษาการระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้าน การทำกระช้ำ
ลอยฟ้าดอยสุเทพ: ศึกษาแนวคิดวิทยาสังคม ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบที่สำคัญของการ
รวมพลังคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน และพบว่า การเข้าร่วมที่ขาดพื้นฐานจากแรงจูงใจภายใน
จะให้มีผลผูกพันใจ ทางจิตใจ และความยั่งยืน ต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการต่างๆ ก็จะลดลง
นอกจากนี้ ระดับของการเข้าร่วมก็จะอยู่ระดับต่ำ คือ การเข้าร่วมฟังอภิปรายหรือร่วมชุมชน เท่านั้น

อุดร วงศ์ทับทิม (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องแนวคิดนครนิเวศ กับการจัดการ
สิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่อย่างยั่งยืน ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาเพื่อให้เมืองเชียงใหม่บรรลุถึง
การเป็นเมืองยั่งยืน จำเป็นต้องมีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม
ในรูปแบบของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation democracy) ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน
ร่วมทำ ร่วมประเมินผล และการก่อตั้งองค์กรประชาสังคม (Civil society) โดยยึดหลักการบริหาร
จัดการในแนวระนาบ (Horizontal administration) ที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหาร
จัดการสิ่งแวดล้อมเมืองในลักษณะพหุภาคีในทุกระดับ และทุกภาคส่วนของประชาชนอย่างแท้จริง
และบริหาร-จัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตน ภายใต้กรอบแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน มิใช่
เป็นองค์กรที่ถูกกำหนดบทบาทหรือถูกครอบงำโดยภาครัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ และต้องมี
รูปแบบขององค์กรอิสระ มิใช่อยู่ในรูปแบบขององค์กรแบบราชการ (Bureaucracy)

ศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมี
ส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยศึกษากรณีการดำเนินงานของ
มูลนิธิธรรมนาถ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามูลนิธิธรรมนาถใช้หลักพุทธศาสนาเป็น
แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีบทบาท คือ การ ส่งเสริม การจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน เป็นผู้ริเริ่ม
และผลักดันให้การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ บทบาทในด้านการศึกษา วิจัย
เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล ตลอดจนการรณรงค์ และสนับสนุนการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการ
อนุรักษ์ป่าไม้ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานดังกล่าวทำให้เกิดกรณีขัดแย้งกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใน
เขตป่า เพราะทางมูลนิธิได้รวมกลุ่มประชาชนป้องกันชาวเขาไม่ให้บุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำเพิ่มเติม
และสนับสนุนให้มีการย้ายชาวเขาในเขตป่าต้นน้ำลงมาอยู่ด้านล่างแทน

ไพบูลย์ สุทธิสุภา (2538) ได้ทำการศึกษาปัญหาการพึ่งพิงแม่น้ำปิงของประชาชน เพื่อ
ศึกษา เปรียบเทียบทัศนคติของประชาชนในหมู่บ้านต้นน้ำปิง กับท้ายน้ำปิง เขตเมือง และศึกษา
ปัญหาข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำปิง พบว่า ปัญหาของแม่น้ำปิง

ตามลำดับความเห็นของประชาชน คือ (1) น้ำปิ้งเน่าเสีย และมีขยะมาก (2) การรुकูล้ำแม่น้ำปิง และ (3) ปริมาณน้ำในลำน้ำปิงลดลง ข้อเสนอแนะคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรควบคุมน้ำเสีย ควรขุดลอกน้ำปิง และเก็บขยะในน้ำปิง ออกกฎหมายควบคุมผู้บุกรุกน้ำปิง และงดการทำลายป่า นอกจากนี้การตั้งองค์การเฝ้าระวังแม่น้ำปิง โดยแบ่งออกเป็นโซนต่างๆ ในการอนุรักษ์ โดยให้นักเรียนและประชาชนที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำปิงร่วมทำความสะอาด เก็บขยะ ปลูกต้นไม้ ทำสวนหย่อม ฯลฯ

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2531) ได้ทำการศึกษาเรื่องการให้ความรู้ ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดลำปาง พบว่า ประชาชนมีความรู้พื้นฐาน และให้ความสำคัญในทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิต และเริ่มตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น ประชาชนและเจ้าหน้าที่ยังมีความพร้อมที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และระบุถึงต้นเหตุของปัญหาได้ นอกจากนี้สื่อประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น วิทยุ โทรทัศน์ มีศักยภาพค่อนข้างมากในการให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังพบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรประชาชน ซึ่งรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นนั้น จะต้องสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชนขึ้นมา โดยให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ทุกคนในชุมชนยอมรับในกติกาของชุมชน จึงช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรไว้ได้เป็นอย่างดี

สันฐิตา กาญจนพันธุ์ (2542) ได้กล่าวถึง ขบวนการเคลื่อนไหว เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสังคมไทยที่เกิดจากการผลักดันของชนชั้นนำ และชนชั้นกลางในเมือง คือ นิยมไพรสมาคม และสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดขึ้นจากความตระหนักของชนชั้นนำและชนชั้นกลางในเมืองที่เห็นผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อ ป่า สัตว์ป่า และสิ่งแวดล้อม จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมของสังคม ในช่วงแรกของการทำงาน ซึ่งเป็นยุคเผด็จการ องค์กรทั้งสอง ได้ยึดแนวปฏิรูป และดำเนินงานทางสิ่งแวดล้อม โดยพึ่งพากลไกของรัฐในการแก้ไขปัญหา เช่นการออกกฎหมาย หรือกฎระเบียบต่างๆ ต่อมาในยุคประชาธิปไตยได้เกิดกระแสการพัฒนาที่ทำให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างมากาย กลไกรัฐไม่อาจแก้ไขได้โดยลำพัง จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนรวมในการจัดการด้วย ซึ่งทิศทางใหม่ลักษณะดังกล่าวนี้ องค์กรสิ่งแวดล้อมในเมือง บางองค์กรไม่เห็นด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากยังคงยึดมั่นตามแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในเมือง บางองค์กรไม่เห็นความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งถ้าหากองค์กรสิ่งแวดล้อมในเมืองหันมาทำงานใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่น และเปิดกว้างรับ

แนวคิดสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ก็จะสามารถปรับแนวทางในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายได้

นฤมล ทับจุมพล และจรัส ดิษฐาภิรักษ์ (2540) ได้ศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ กรณีของขบวนการเรียกร้องให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2539-2540 อันเป็นขบวนการที่เรียกร้องให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองระดับต่างๆ ได้อย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน ผลที่เกิดจากการที่ขบวนการสามารถเรียกร้องให้ร่างรัฐธรรมนูญอันเกิดจากการระดมบุคคลกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิรูประบบรัฐธรรมนูญได้อย่างกว้างขวาง ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ถูกเรียกว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน อันสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและจุดมุ่งหมายของขบวนการในประเทศกำลังพัฒนา ที่มุ่งทำให้ระบบและโครงสร้างการเมืองประชาธิปไตยในประเทศเกิดความเข้มแข็งขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่จะนำไปสู่ความพยายามที่จะกำจัดสภาวะ กคช. การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การลดความเหลื่อมล้ำในสังคม และการสร้างความเป็นธรรมในเศรษฐกิจ และสังคม เป็นการเรียกร้อง “การเมืองภาคประชาชน” (people politics) ซึ่งมีนัยถึงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจนโยบาย โครงการ และกิจกรรมที่ส่งผลกับการทำมาหากิน และวิถีชีวิตของตนเอง

Dixon & Easter (1986) (อ้างในชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2531) ได้เสนอแนะถึงวิธีการจัดการลุ่มน้ำแบบผสมผสาน (Integrated Watershed Management) ที่ทั้งสองเน้นว่า ปัญหาการเสื่อมโทรมของต้นน้ำลำธารไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะทางด้านกายภาพหรือชีวภาพเท่านั้น แต่ล้วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสถาบันที่เกี่ยวข้อง ที่จะต้องแก้ไขปัญหาคืบต่อไป นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องมีการแก้ไขปัญหายั่งยืน และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในอดีตจึงเน้นเฉพาะด้านกายภาพ หรือชีวภาพ โดยมองข้ามปัจจัยทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมไป จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำ

HIRSCH (1994, PP. 12-13) ซึ่งได้ทำการศึกษา วิเคราะห์ขบวนการสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ได้แบ่งกลุ่มทางสิ่งแวดล้อม ออกเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้

1. องค์กรชาวบ้าน (Local Spontaneous Initiatives) จัดเป็นกลุ่มองค์กรระดับรากหญ้า (grassroots-based) เช่น กลุ่มเหมืองฝาย ที่เป็นการรวมกลุ่มเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
2. องค์กรที่ทำงานในท้องถิ่น หรือองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่น (local livelihood based NGO) มีลักษณะคล้ายกลุ่มแรก แต่มีการจัดองค์กรที่ชัดเจนกว่า เน้นที่การริเริ่มของชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับวิถีชุมชน องค์กรลักษณะนี้ มักได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งในด้านเงินทุน และการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม เช่น สมาคมหยาดฝน จังหวัดตรัง เป็นต้น

3. องค์กรเอกชนของนักกิจกรรมในเมือง หรือนักศึกษา (Urban / Student NGO.) คือ กลุ่มที่ประกอบด้วยชนชั้นกลางในเมือง ที่เป็นนักกิจกรรมทางสังคม เน้นความเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบรากหญ้า เพราะมีความใกล้ชิดกับท้องถิ่น เช่น คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน และโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ เป็นต้น

4. องค์กรเอกชนของชนชั้นกลางที่อนุรักษ์ธรรมชาติ (Nature Protection-middle class NGO.) คือกลุ่มคนชั้นกลางในเมือง ที่ทำกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติแบบนิเวศนิยมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์กรระหว่างประเทศ และชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย กลุ่มนี้จะไม่มีความเป็นองค์กรในระดับรากหญ้า เพราะไม่เน้นในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืช และมูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่า

5. องค์กรประชาชนในท้องถิ่น (Local issue – based NGO.) คือ องค์กรเอกชนที่ดำเนินการโดยบริษัท หรือกลุ่มทางธุรกิจ เป็นกลุ่มเคลื่อนไหวหนึ่งที่แสดงถึงการเจริญเติบโตของภาคประชาสังคม โดยที่กลุ่มนี้จะไม่มีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม ในระดับรากหญ้า เช่น สมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตวพิเศษ), โครงการ Think Earth เป็นต้น

6. องค์กรที่เน้นการทำวิจัย และวิชาการ (Think tank / conseritancy คือ กลุ่มที่มองประเด็นทางสิ่งแวดล้อมในระดับมหภาค ภายใต้กรอบคิดแบบเสรีนิยม เชื่อมมันในกลไกทุนนิยมเสรีในการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่เน้นแนวทางในระดับรากหญ้า เช่น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ (TDRI) สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (TEI) เป็นต้น

7. องค์กรที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของสถาบันชั้นสูง (Royal Initiatives) เป็นการผลักดันของสถาบันกษัตริย์ และราชวงศ์ ที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการในพระราชดำริ มูลนิธิโลกสีเขียว โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ เป็นต้น

8. องค์กรสิ่งแวดล้อมของทางราชการ (Bureaucracy) เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องสิ่งแวดล้อม ในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ของรัฐบาล เช่น หน่วยงานในกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

James (1987) ได้วิจัยพบว่า ถ้าสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาก ภาคองค์กรประชาสังคมจะแข็งแกร่ง เพราะจะมีกลุ่มวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์ เข้ามารับหน้าที่ตอบสนองความ

ต้องการของกลุ่มย่อยต่างๆ ได้ดีมากกว่ากลไกของตลาดและรัฐ ที่จะไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่หลากหลายได้

Luke (อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540) ได้ศึกษาขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าองค์ประกอบ ของการรวมพลังเคลื่อนไหว เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่ที่การมีส่วนร่วมของประชาชน ความหลากหลายของประชาชน ความหลากหลายของกิจกรรม การติดต่อสื่อสาร การสร้างเครือข่าย การมีอุดมการณ์ หรือมีความสนใจ มีความผูกพัน ใช้อาหารมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน

Paul Wapner (1996) ได้อธิบายว่า ประชาสังคมโลก (global civil society) หมายถึง การมีสมาคม ซึ่งเหนือกว่าระดับปัจเจกชน แต่ต่ำกว่ารัฐ ซึ่งประชาสังคมระดับโลกนี้จะมีเครือข่ายที่ข้ามขอบเขตชาติ และให้ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก โดยได้ยกตัวอย่าง 3 รูปแบบ คือ

1. กลุ่ม Green Peace จะรณรงค์ในระดับโลก เพื่อให้คนมาสนใจและรักษาภาวะแวดล้อมให้ดีขึ้น
2. กลุ่ม World Wildlife จะเน้นการปลูกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้หันกลับมาสนใจ และรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า
3. Friends of the Earth เป็นกลุ่มที่สนใจจะกระตุ้นให้รัฐบาลให้ความสนใจแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เิงนโยบาย

ทั้ง 3 กลุ่มนี้จะมีความแตกต่างในเทคนิค และกลยุทธ์ของการรณรงค์ที่ต่างกัน แต่สิ่งที่ต้องมีร่วมกันก็คือ ต้องมีการรวมตัวกันระดับหนึ่งภายในท้องถิ่น ก่อนที่จะพัฒนาขยายความร่วมมือข้ามชาติได้ โดยจะมีการรณรงค์ เช่นสื่อมวลชนต่างๆ ที่นับว่ามีอิทธิพลต่อการปลูกกระตือรือร้นความร่วมมือจากการรวมตัวกันของกลุ่มประชาคมภายในขอบเขตประเทศใดประเทศหนึ่ง

Salamon and Anheier (1994) พร้อมคณะวิจัยของ Johns Hopkins University, Institute of Policy Studies ได้ทำการศึกษาบทบาทขององค์กรเอกชนที่ไม่ค้ากำไรใน 12 ประเทศ ได้ข้อสรุปที่ตรงกัน คือ

ประการแรก กลุ่มประเทศที่ใช้กฎหมายแพ่งพาณิชย์ (civil law) เป็นหลัก เช่น ฝรั่งเศส อิตาลี ญี่ปุ่น และไทย การรวมกลุ่มและสิทธิในการจัดตั้งองค์กรของประชาชน จะมีกฎหมายวางไว้อย่างชัดเจน ระบุไว้ว่าจะจัดตั้งได้อย่างไรบ้าง ขณะที่ประเทศที่ใช้กฎหมายประเพณี (common law) เช่นประเทศอังกฤษ ไม่มีการระบุเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ปรากฏว่าองค์กรประชาชนจะมีรูปแบบที่หลากหลายกว่า

ประการที่สอง องค์การประชาสังคม จะมีเพิ่มมากในประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีการพัฒนาสังคมอย่างกว้างขวาง เพราะกลุ่มชนชั้นกลางจะมีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งให้มาก

ประการที่สาม ประเทศที่มีการปกครองแบบรวมอำนาจ มีแนวโน้มจะควบคุมกิจกรรมขององค์การประชาสังคมและมีผลทำให้ไม่มีบทบาทเด่นชัดมากนักในสังคม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved